

CĒLĪS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

SATURA RĀDĪTĀJS

1948. gada 1. pusgads

Dz e j a

		Lpp.
<i>Ābele, Kārlis</i>	Pēdējais ieraksts, balāde	13
<i>Aigars, Pēteris</i>	Pulkvedis, balāde	113
<i>Čuibe, Mirdza</i>	Apburtais ezers, dzejolis	75
	Klusās straumes, dzejolis	138
<i>Dzīleja, Kārlis</i>	Reiz manis nebūs vairs, sonetīnu vija	9
	Meistarsoneti, atdzejojumi (Dantes, Petrarka, J. di Bellē, Ed. Spensera, V. Šekspīra, Gētes, Fr. Rikerta, Sent- Bēva, Š. Bodlēra un K. D. Baļmonta soneti)	139
<i>Eglītis, Andrejs</i>	Vai, draugi, nejutat? dzejolis	1
	Pilsoņiem, dzejolis	141
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Tavs smaids, dzejolis	114
<i>Galeniece, Rasma</i>	Vakarā, dzejolis	75
	Zelta puteksnis, dzejolis	153
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Aizbraucot, dzejolis	98
<i>Kalniņš, Nikolajs</i>	Strīdus, sonets	153
<i>Kaugars, Arturs</i>	Bēgļa bērns, dzejolis	1
	Gaidītāja, dzejolis	14
	Melnā kalna atbalss, poēma	49
<i>Kezberē, Elza</i>	Pastarā naktī, dzejolis	51
	Atspīdumi, dzejolis	153
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Iznīcība, dzejolis	114
	Pastaiga ziemā, dzejolis	114
<i>Mežezers, Valdis</i>	Pie upes, sonets	153
<i>Miesnieks, Jonāss</i>	Dziesma dzīvībai, dzejolis	60
<i>Mōra, Valda</i>	Divdesmitajam gadsimtam, dzejolis	64
<i>Strēlerte, Veronika</i>	Gotlandē, dzejolis	138
<i>Zāle, Klāra</i>	Galotnēm pāri, dzejolis	10
<i>Zeltiņš, Teodors</i>	Laimas briedis, balāde	63
	Dubultnieks, balāde	117

Prōza

<i>Aigars, Pēteris</i>	Lābais malums, stāsts	5
<i>Eglītis, Anšlavs</i>	Kāpēc Tincis nepakārās, pasaka	61
<i>Dziļums, Alfreds</i>	Celmenieki, romāna II grāmatas fragments	115
<i>Gruzna, Pāvils</i>	Kā viņš nenokļuva līdz Staburagam, quasi una fantasia	52
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Zāļu diena Ezergailos, stāsts	55
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Āriņi, tēlojums	2
<i>Sarma, Jānis</i>	Studiosus theologiae, novele	65 un 119
<i>Širmanis, Jānis</i>	Spēka zāles, pasaka	11

Apcerējumi

<i>Bērzkalns, Valentīns</i>	Jurjānu Andrejs, viņa vieta un nozīme latviešu mūzikā	29 un 83
<i>Bičolis, Jānis</i>	Ievada piezīmes ieskatam Poruka dzejas saturā	142
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Aspazijas piemiņai	72
	Laikmeti, stili un virzieni	162
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Divi jubilāri, atmiņas un iespaidi (P. Gruzna un K. Ieviņš)	76
<i>Kalniņš, Aleksis</i>	Par prof. J. Endzelīna darbību literārās valodas laukā	154
<i>Kārklīņš, Kārlis</i>	Par liriskas mācīšanu vidusskolās	159
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	Kas darāms reliģiskās audzināšanas labā?	26
<i>Liepiņš, Olgerts</i>	Edvarts Virza	15 (188)

Chronika

Francis Balodis un Latvijas senvēsture (Prof. K. Straubergs) 33, Rakstnieks un valodnieks kā valodas veidotājs (E. Hauzenberga-Šturma) 34, Kulta dziesma (V. Mežezers) 36, Anša Bērziņa ilustrācijas evaņģēlijiem un Jāņa atklāsmes grāmatai (Vold. Jansons) 40, Dieniškā maize, P. Aigara romāns (Ēriks Raisters) 42, Pāvila Gruznas romāns Jaunā strāva ((K. Dziļleja un P. Ērmanis) 43, Tagadnes dzeja, K. Dziļlejas Tālos ceļos (J. Bičolis) 46, Literātūras apcere (J. Bičolis) 99, Spilgtās krāsās tverts nesenās Rīgas romāns, Anšlava Eglīša Homo Novus (P. Ērmanis) 105, Konstance Miķelsone, Nelgu svīta (Prof. E. Blese) 107, Jāņa Jaunsudrabiņa stāsts Liktenis (P. Ērmanis) 109, Ilonas Leimanes Vadātājs (K. Dziļleja) 109, Reiņa Birzgaļa ilustrācijas T. Zeltiņa bērnu grāmatām (Voldemārs Jansons) 110, Miris Georgs Kolbe (Voldemārs Jansons) 111, Miris angļu rakstnieks A. Makens (J. Kalnbērzs) 112, Scientiae et patriae (Prof. L. Bērziņš) 167, Vēl par balādi (Prof. Kārlis Ābele) 168, Dažas piezīmes par balādi sakarā ar K. Ābeles un T. Zeltiņa grāmatām (Zinaīda Lazda) 171, Andreja Eglīša dzeja (Ēriks Raisters) 174, Gaisma tumsībā (Osv. Gulbis) 176, Alfreda Dziļuma romāns Celmenieki (Ēriks Raisters) 177, Dūkas kungs un viņa māja, Jonāsa Miesnieka stāsti (Prof. E. Blese) 178, Irma Grebзде, Sērmūkšļu pagasta ļaudis (J. Bičolis) 179, Olgerts Liepiņš, Dēklas ratiņš (L. Pērļupe) 181, Tautas dziesmu krājumi trimdā (N. Kalniņš) 182, Piezīmes par Fr. Dziesmas grāmatu Dzīvei draugos (Austra Tamuža) 185, Trīs ilustrētas grāmatas (Vold. Jansons) 187.

Pielikumā attēli uz atsevišķām lapām: 1. burtn. Edvarts Virza, 2./3. burtn. māksl. J. Zvirbuļa zīmēta dzejnieces Aspazijas ģimētnē, rakstnieks Kārlis Ieviņš, 4./6. burtn. māksl. O. Noriņa zīm. J. Poruka ģimētnē un māksl. M. Induses-Mucenieces zīm. Andreja Eglīša ģimētnē.

C E L S

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

SATURA RĀDĪTĀJS

1948. gada 2. pusgads

Dzēja

		Lpp.
Čuibe, Mirdza	Ērģeles	254
Dāle, Karola	Līdz rīta gaismai	264
Dziesma, Fricis	Ieiešana	285
Eglītis, Andrejs	Svešā malā	253
Ērmanis, Pēteris	Atteikšanās un miera sapnis	234
Jaunsudrabiņš, Jānis	Bēglis	253
Kalniņš, Nikolajs	Ceļā	264
Kaugars, Arturs	Bail tikties	198
	Pārnācējs	311
Lazda, Zinaīda	Bēgles vakara vārdi	189
	Jaunā bēgle	189
	Rudenī	285
Mežezers, Valdis	Dzimtenes dziesma	261
Toma, Velta	Mūsu zeme	200
Zāle, Klāra	Neredz skats	234
	Kamanās	319
Zeltiņš, Teodors	Koka Kristaps, balāde	190

Prōza

Dziļums, Alfrēds	Sētnieks, pasaka	201 un 265
Eglītis, Anšlavs	Dubļi, stāsta fragments	262
Klāns, Pāvils	Parīzes impresijas	280
Lesiņš, Knuts	Dūja, novele	191
Niedra, Aīda	Rauši, stāsts	254
Širmanis, Jānis	Nāves balva, pasaka	199
Zāle, Klāra	Andrēnu tēva svētku vakars, Ziemassvētku stāsts	286

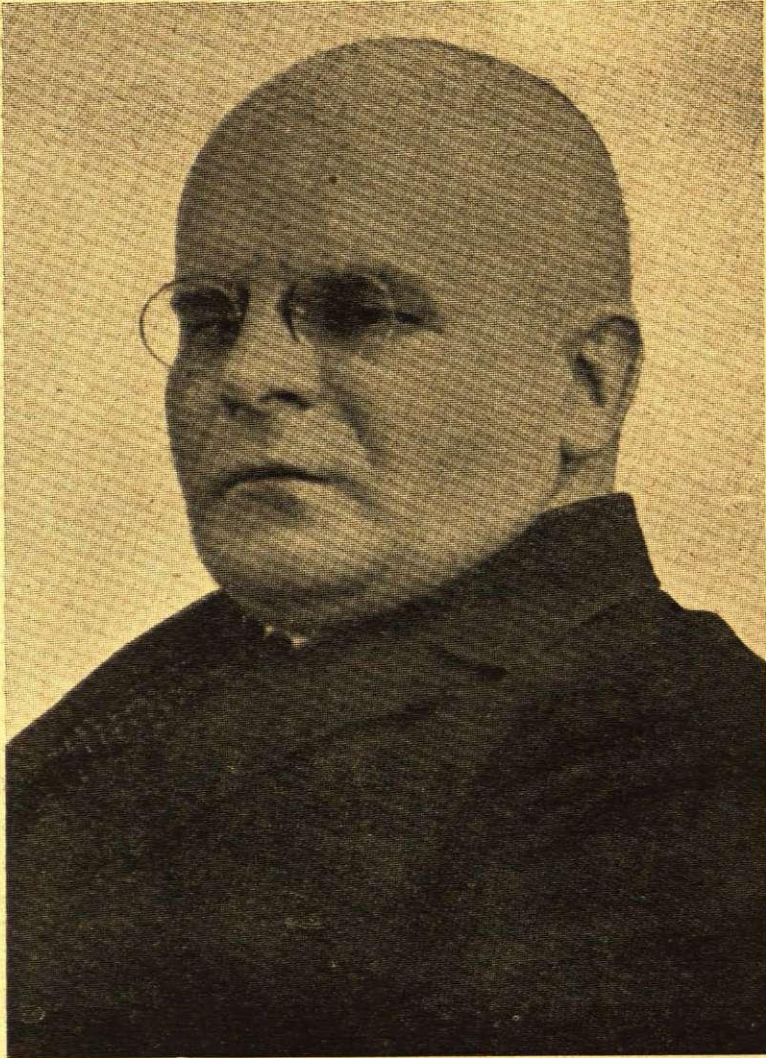
A p c e r ģ u m i

		Lpp.
Bērziņš, Ludis	Skola un skolas gars	316
Bičolis, Jānis	Drāmatika Mārtiņa Ziverta māksla	212
Ērmanis, Pēteris	Atmiņas par Jekabu Janševski	291
Kundziņš, Kārlis	Dieva templis un tā celšana	312
Liepiņš, Olgerts	Aleksandrs Grīns	303
Švābe, Arvēds	Jauna vēstures filozofija	226

C h r o n i k a

Jāzepa Vītola mūzikas vērtības (Knuts Lesiņš) 235, Kārļa Zariņa piemiņai (Pēteris Ērmanis) 238, Augustu Rudīti pieminot (Jānis Širmanis) 239, Knuta Lesiņa romāns Mīlestības zīmogs (Ēriks Raisters) 240, Kārlis Ieviņš, Sidraba birzs (Jānis Bičolis) 241, Mārtiņa Ziverta drāma vienā cēlienā Kāds, kuŗa nav (Prof. Kārlis Kārkliņš) 243, Jānis Klīdzējs, Pajumte (Prof. Ernests Blese) 244, Teologa piezīmes J. Klīdzēja Pajumtei (Osvalds Gulbis) 245, Jānis Širmanis, Pasakas (Valdis Mežezers) 245, Mintauta Egliša grāmatas (Līdija Pērļupe) 246, Oskars Kalējs, Dzimtenes vīrāks (Olgerts Liepiņš) 247, I. vispārējo latviešu dziesmu svētku 75 gadu atceres dziesmu diena (Val. Bērzkalns) 247, Vilhelms Tells Mērbeķas Latv. teātra iestudējumā (Olgerts Liepiņš) 250, Āksts Eslingenas teātrī (Ēriks Raisters) 251, Piezīmes par K. Džilleķas rakstu Laikmeti, stili un virzieni (Prof. Kārlis Kārkliņš) 252, Profesora Dr. theol. K. Kundziņa 65 mūķa gadi (Osvalds Gulbis) 320, Raksturīķas Ēnijas Aīdas Niedras personībā un dzeķā (Valerija Bērziņa-Baltiņa) 321, Trimdas rakstniecība 1948. gadā (Pēteris Ērmanis) 325, Ilustrētas grāmatas (Voldemārs Jansons) 330, Nobeķa premija piešķirta Dieva lieciniekam literātūrā (Jānis Kalnbērķs) 332.

Pielikumā attēli uz atsevišķām lapām: 7./9. burtn. māksl. N. Strunkes zīm. Mārtiņa Ziverta ģimēte, 10./12. burtn. māksl. J. Plēpķa zīm. prof. Dr. theol. Kārķa Kundziņa ģimēte, rakstn. Aleksandra Grīna ģimēte.

Edvarts Virza

CĒLĪS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

Nr. 2/3 (29/30)

FEBRUĀRIS/MARTS

1948

Arturs Kaugars

MELNĀ KALNA ATBALSS

Poēma

1

Klinšu noras bij zaļas, un vasaras kvēls
Lika vērties ziedu skarām un zvaniem,
Un namdaļa Jāzepa mazais dēls
Gāja pirmoreiz līdz ganiem.

*

Bites ziedu ķekaros
Zumēdamas skraida.
Stundas aizskrien kūleņos,
Apstarotas smaida.

Sēri zemes bite dzied,
Celdamās no zāles.
Zēna acis līdz iet.
Kādas platas tāles!

Un domīgs viņš, rotaļas pametis, stāj
Pie sirmgalvoja — vecākā gana:
— Teic, kāpēc to kalnu tumsa klājē —
Un abi tie raugās, kur mana
Melnu klīnti, kā nakts tur dusētu.
— Tā negantā kalna vairoies, dēls, tu!
Nav labi uz to pusi ganībās laist.
Ja iemaldās avis, bez pēdu gaist.
Tur saucējam atklīdzas atbalsis simt
Un mēdās pa aizām, un negrib rimt.
Tā kalna, dēls, vairoies, garām tam ej!
Nāk tumsa, nāk ļaunums tur pasaulei. —

Zēns domīgs no gāna atstājas
Un lēns iet pa ziedaino noru.
Skrien bites, un taureži šūpojas,
Bet viņa acis pavērstas
Uz melno klinšu koru.
Stāv namdaļa Jāzepa mazais dēls
Un veģas kalna milzeņa stāvā.
Staro debess un zeme, bet vakars vēls
Liekas sēžam tur klintainē stāvā.
— Teic, kāpēc tu tumsu pasaulē laid? —
Kliedz atbalsis aizās un ķerc, un vaid,
Un skriedamas mēdās, un pirdzīgi smeļ,
Un liekas, pati elle tur gaudojot dej.
Zēns piesarkst un dusmās pret kalnu māj:
— Tūdaļ atstāj šo vietu tu, mēditāj! —
Dim klintis, kā bēgtu kāds tālumā.
Kalns atvīz vakara spožumā.

Bet Iskariotu ģimenē
Tai bridī bija dēls nācis pasaulē.

2

Gadi aiziet. Eļļas kalns ēnas klāj
Pēdējam ceļam — drīz Kristus to ies.
Augstu pār kalnu sidraba blāzma māj.
— Prāts Tavs lai notiek, mans Tēvs, mans Dievs! —

Beigusies cīņa. Sliexni jau pārkāpis,
Stāv Viņš kā aizgājējs atvadoties.
Mācekļi guļ. Pat Pēteris aizmudis.
Tālu lejā lāpas redz ieziboties.

— Tu cilvēka dvēsele nespēcīgā! —
Kristus balss skan kā ielūzusi.
— Šo nakti, kad ciniņos grūtumā,
Ar mani jūs nebijāt nomodā.
Tā stunda nu pienākusi.
Tā stunda nu klāt, kad es aizeju.
Tik dažus soļus vēl vienkopu. —

Un mācekļi trūkstas, miegs aizbēdzis ir,
Bet lāpas jau tumsas aizkaru šķir.

Nāk Jūda, viens no tiem divpadsmīt,
Un skūpstu kā brūci Kristus vaigā sit.

Vēl dziļāk iekožas skumjas kā salna.
Klusi teic Viņš: — Tu — atbalss no Melnā kalna! —

Isā mirklī, kad zobeni iešķindas,
Kristus acim laiku tālumā pašķēras.

Te zvārojas cilpa, kur Jūdam gals,
Bet gadu tūkstos dzīva tā bals.
Vēl mēdītājs mēdās un nirdzīgi smeļ,
Un liekas, pati elle pasaulē dej.
Sauc brīvības tautas — tām važas kaļ,
Sauc miera — karš asiņu upes maļ,
Sauc mīlestības — aug augumā naidis,
Pār zemēm skrien bailes, dūm miljonu vaidis.
Bet mēdītājs valda, un mēdītājs smeļ.
Nāk tumsa, nāk ļaunums pasaulei.

Mirkļis pagājis. Zobeni apkārt stāj.
Pēdējais ceļš ēnu krustiņiem klāts.
— Tēvs, mans Dievs, lai notiek Tavs prāts! —

Augstu pār kalnu asiņu blāzma māj.
Nāvē cīņa vēl nebeidzas, mēdītāj!

Elza Kezbera

PASTARĀ NAKTĪ

Baigs negaiss plosās un saule dziest.
— Dievs, esi žēlīgs! Vairs neliec ciest! —
Ik mute lūgšanu skaita.

Ar pišļiem debesis kopā jūk.
Kur lejas bija, nu kalni brūk.
Ai, ļaunais, pastarais brīdī!

Kur puķe plauka, tur asins plūst.
Pie saknēm lejup galotnes grūst.
Nāk nakts. Mirst gaisma pie krusta.

Kā priekšgars viss bijušais pušu šķelts.
Uz svētā kapa tiek akmens velts.
Kā vāts sāj pasaule visa.

Bet tad caur tumsību zvaigzne aust.
Iet varoņi nāves varu lauzt,
Un Lieldienu zvarī mums junda:

— Ir cēlies labā apslēptais spēks!
Uzvarēts ļaunums un necilvēks!
Dievs atkal pasauli mīlē! —

„Tēvs, te tev atpakaļ tas desmitnieks, es atzīstos, ka to paņēmu slepeni; es to nožēloju, un solos nekad dzīvē vairs tā nedarīt.“

„Labi, dēls, ka tā. Bet sods tev jāsaņem. Tu pats nogriezīsi dārzā sev rikstes no dzīvžoga skābārdža, un tad likšies te uz mūrīša, un eš tev atdošu desmit pret desmit, lai tu zīni naudas vērtību un grēka smagumu.“

„Nē, nē. Es to neizcietīšu, ja tu viņu sitīsi, manu dēliņu... Es to neļaušu, tēvs! — Paskaidro labāk tēvam, kāpēc tu naudu ņēmi?“

„Jā, atzīsties, kādai vajadzībai tu to nozagi?“ asi jautājumu uztvēra tēvs.

„Es gribēju izdevīgā gadījumā par to naudu aizbraukt līdz Staburagam.“

„Līdz Staburagam?!“ izbrīnā iekliedzās tēvs. „Ko tad tur?“

„Gribēju redzēt, kāds viņš izskatās savā varenā skaistumā, un kā viņš raud par mums un visu tautu. Nemitīgi raud, it kā jaunu paredzēdams. Un prasīt viņam padomu, ko man dzīvē darīt?“

„Blēņas, viss fantazija, ko tur redz bildītēs, ko raksta grāmatelēs par Janci un Mārci un par tām raganām, ka tās pie Staburaga atvara dzen blūķi pašu Lāčplēsi... Tev taču jāzin, ka Staburags ir Kurzemes krastā, tas ir kurzemnieku pasaku elks, par ko viņš pats no smiekliem raud. Hercogu laikos, savus divi simti trīsdesmit gadus, uz labas zemes atpūtušies, aptaukojušies, tad hercoga stalla puīša Birona dēlēnam, plencim Pēterītim, ļāvuši Kurzemi pārdot tai resnajai krievu ķeizarienei Katrīnai par pudeli šnabja, — tie tad nu izdomājuši tur tādu raganu stabā uz mūsu Daugavas, lai tad nu mēs mulķīši — vidzemnieki, braucam turpu un to, mutes atplētuši, apbrīnojam... Nē, nē, — tā ir zemošanās kurzemnieku bajāru viltības priekšā. Lai labāk viņi, šie kviešinieki, brauc šurpu, lai paskatās Gaiziņā, kas galvu kā vērsis dur mākoņos, lai redz Gaujas iežus, kas rēc kraujā kā brīeži izslietiem ragiem, lai mata mūsu miežus un apīņus, kas spēr alus mucu pušu, lai mūsu skābās putras sastrebjas, lai maksā šurpu ceļa naudu, bet ne mēs turpu! Kamēr es vēl elpošu, noliedzu tev braukt uz Staburagu! Vai dzirdi? Es jau nu arī, kaut

skolā neesmu gājis, zināšu gan, kādiem jābūt tiem jauno laiku idejāliem. Vai tu man to solī izpildīt?“

„Atzīdams to, ko teici savā tēva varā un garā, apņemos turpmāk visu paklausīgi pildīt un iet dzīvē ar tavu padomu prātā un sirdī.“

„Labi, Vili, — ticēsim, ka tu savās meklešanās turpmāk netiksi vairs vilies un kā īsts Mekleru vīrs izmeklēsiēs īsto ceļu. Tad še tev nododu to mūsu testamenta zelta desmitnieku kā Nameja gredzenu — tālāk, un liec to lietā, bet ne zēna sapņos. Lūk, uz Gorķu muižkungu skolu arī gribētu tevi laist, un tur arī būs vajadzīga ceļa nauda.“

Negaiss bija pāri. Māte arī no taisnības uzvaras bija aizgrābta un saldi apraudājās, kamēr Vilis skūpstīja tēva kramaino roku.

*

Skolā nedzirdēto noziegumu neizzvanīja un neizkāra pie melnā deļa, jo Vilis bija valdīdīgi atzinies un Meklera tēvs Dardzāna taisnības jūtas apmierinājis. Labs jau nekad labu nemaitā. Un Vilis laimīgi nobeidza ministrijas skolu un tika iesvētīts dzīvei.

Un tad nāca piektais un sestais nemieru, mītiņu, burzmas un birgas gads. Aizmirsās kļūmīgais zelta desmitnieks un, protams, arī sapņos un garā kārotais tālais Staburags.

Māte saprata Vili, un, viņam līdzī jūdama, pastāstīja šādu tādu noslēpumu.

„Arī es pati no Kurzemes senčiem un arī mūsu Nalda, tik tēvs to nezina un negrib ne zināt. Viņam jau viss tikai vidzemnieku nopelns, ir revolūcija, ir nākamais valdnieks no Vidzemes, ķeizara vietā, ir viņš pats tur būšot tā kā ministeris, vai kāds veco saimnieku staršņš. Tev jāklūst par Gorķos studierētu Vidzemes muižnieku, māsai jāejot uz Poņemunas Budberģes baronmuižu spīzmanišu skolā. Tās jau nu visas ir kramaini smagas lietas, pret ko tavs sapņotais Staburags ir gulbja baltā pūka. Redzēs, kā nu Dieviņš visu to pašķirs, kad izklidīsīt un es te palikšos viena pati ar Naldu. Tā jau man tikpat kā mana otrā meita...“

Jā, Nalda... Nalda.

Tā jau labu laiku bija Mekleru mājās pirmā kalpone. Ne visai glītu seju, bet netei-

camu dzīves prieku acīs, un strādniece, strādniece! Itin kā viņa te sev pūru locītu. Un balss tāda silta un dzidra, ka, viņai dziedot, pie ik vārda sirds koklēja, un nevilus gribējās dziedāt līdzī.

Itin kā Vili kairinādama, viņa liksmi dziedāja arī par Staburagu, kā tas asaras rauda... Vilim tas kērās sapņu dzīlēs un atmiņās, arī mazliet kaitināja, un viņš noprasīja:

„Vai tu, Nalda, pie Staburaga esi bijusi?“

„Nē, un arī negribu būt, jo viņš tikai raudot, bet man vajag prieku.“

„Kā to ņem. Brižam tās var būt arī prieka asaras.“

„Eh, Vili, nepievilsi manis! Tu jau netiki līdz Staburagam, lai par to pārliecinātos. Tas jau izklausās tikpat neticami, kā kad tu man atklātu savu mīlestību un taisītos mani bildināt... Nē, es nevēlos raudāt!“

Vilis nopūtās. Viņš bija noraidīts. Un tēvs, to nomanījis, aizliedza Naldai par Staburagu dziedāt. Lai dziedot par Gauju.

Protams, Viļa sirdī par jaunu uzliesmoja sapnis par Staburaga meitiņu, nu jau Naldas veidolā.

Bet tad nāca tādi notikumi, kas arī jaunai sirdij bija par daudz. Tas viss Staburaga sapni attālināja nezināmā nākotnē. Karš, pasaules karš. Latvju bataljoni. Abi ar tēvu bataljonos. Cīņas un upuri. Tad Rīgas zaudēšana un Vidzemes vācu okupācija. Tad mīklainā sīrošana tālu Krievijā. Tad atgriešanās un atbrīvošanas cīņas. 18. novembris un brīvās Latvijas ausma. Cīņas Kurzemē. Un beidzot laime būt atkal mātes un Naldas tuvumā. Tas viss aizsedza Staburaga asaras ar īsa prieka miglautu. Tad tēva kramainā mūža beigas, sasīrgstot ar asins sērgu no viņa paša paglābtiem kurzemnieku bēgļiem. Lāsti liktenim! Negriba mirt, un rūgtā bauma, ka atkarotās Vidzemes tronī kāpj kurzemnieku bajāri un spēka vīri. Vecajam kramam

Meklerim tas bija vakara zvaigznes sveiciens un Staburaga grīnais smaidis. Un viņš mira, varonīgi nāvei spītēdams.

Vilim ceļš uz Staburagu bija atkal atvēries... Bet mātes vēriņgais acu skats viņam atgādināja doto solījumu un pienākumus. Tikai iepriekš uzcelt jaunās mājas palaisto un papostīto vietā! Pārliecināt Naldū, ka, viņiem vienojot dzīvi, var arī reiz Staburags uzsmaidīt, jo tā asaras nu jau būs apskūšanas...

Tā pagāja gadi, un atkal sabrieda raganiski notikumi. Tie aizrāva Vili kādā siltā jūnija naktī, pirms Zāļu dienas, pie tam reizā ar mīlo, dziesmoto Naldū — Staburaga virzienā... Tikai ne klātu tam, bet garām un tālu prom no tā. Pat pa sarkanā moku vagona lūciņu neizdevās Staburagu no tālienes kaut uz mirkli saskatīt. Viss likās zaudēts.

Bet tad bezprātīga bēgšana no eirāziešu trimdas, dezertējot no sarkanarmijas, padodoties kāšu krusta jodiem, jauniem okupantiem, lai tik kļūtu atkal Staburaga tuvumā.

Velti! Tanī vietā mētāšanās pa posta zemīti, Kurzemīti. Un beidzot aizjūras vācu trimda, tālu no Staburaga, no sirmās, labās mātes un māsas, no Naldas moku ceļa un tēva kapa.

Un viss tas lemts vienam pašam pieviltam, gara brīvības un taisnības meklētāja mūžam. Vai tas nav par daudz un pāri kaut sārtvaidžā Viļa spēkiem?

Viņš visu to ir izcietis, tikai pakulu ko deļa cepures vietā ir retāka un balti uzziēdējusi. Un tukšā trimdinieka ceļa kulē viņam glabājas rets dārgums: tēvam dota zvēresta ķīla — zelta desmitnieka veidā. Mirdzošu jaunības sapņu un Staburaga ilgu kvēlē viņa skats, droši raugās — nezināmā nākotnē. Viņš atrodas te, mūsu vidū, un mēs līdzī viņam ticam un ceram, ka tomēr mēs visi reiz sasniegsim katrs savu sapņos loloto Staburagu, jo tas ir mūsu tautas vienības, kopības un atbrīvošanas krama un zelta simbols.

ZĀĻU DIENA EZERGAIĻOS

Stāsts

Biju aizbraucis Augškurzemē nosvētīt Jānus pie kāda drauga... Zāļu dienas priekšpusdienā gāju pastaigāties gar ezeru, kas lēni šūpoja apkārtējos krastus dzidrajās dzelmēs. Drīz vien jau biju labi tālu no mājām svešā daļā. Kādā vietā zaļganbrūna rudzu druva noplūda no kalna līdz pašai ezermalei. Priecīgi svilpodamas, ļāvu slidēt vēl mikstajām vārpām caur pirkstiem...

Gandrīz jau biju pagājis garām rudzu druvam galam, kad pēkšņi no tās izlīda kāds vecāks vīrs ar lielu pīrāgu kreisajā un degvīna pudelīti labajā rokā. Britiņu mēmi noraudzījies manī, viņš teica:

„Nava vis kaimiņu jaunskungs. Skāde!... Gribēju pacienāt. Nu še — uzkod un iemet tu arī!“

Viņš sniedza man gan pudelīti, gan pīrāgu, kam jau bija nokodis gaļu.

„Glūži silts,“ viņš iegalvoja, kad kavējos, „tikko meitēns iedeva.“

Bet man riebās pieņemt laipni piedāvāto kumosu, jo devēja izskats nebija nekāds jaukais. Sirmās ūsas bija nosmurgulotas, mati izjukuši, deguns saņķans un acis aizmākušas. Dzērājs, kas jau vairākas dienas pavadījis vienā miglā.

Redzēdams, ka vēl arvienu kavējos, viņš nolauza pīrāgam apakšgalu un iespieda to man rokā. Nu bija jāēd vai grib vai negrib. Pats arī nokoda krietnu kumosu, ievilka no pudelītes, un tad sniedza to man. Bet es atkal atteicos. Lai kaut kā izlocītos, es lielīgi iesmējos, ka man ar pāris pilieniem nepietiek. Ne vārda neteicis, viņš izdzēra palieku, iesvieda pudelīti ezera niedrās un, nogrābis mani pie rokas, vilka rudzos. Negribēdams sekoju viņam. Tāpat kā vedējs, es arī noliecos, lai vārpas nesistos acis un neviens mūs neieraudzītu. Nebija taču lielu cilvēku darbs — bradāt pa rudziem!

Pašā rudzu lauka vidū apstājāmie. Te rudzi bija jau nobradāti. Likās, ka kāds viņos gulējis. Zemē ieraudzīju uz mutēs apgāztu naglu kasti. Pabāzis zem tās roku,

mans vedējs izvilka pilnu degvīna pudelīti un lielīgi palūkojās manī. Atsēdies uz naglu kastes, viņš atlobīja laku un izsita korķi, tad pasniedza man. Es pieliku pie lūpām.

„Sēdi!“ viņš teica un novilka mani sev līdzās. Tad iedzēra pats un stādījās priekšā:

„Esmu Ezergailis — pagasta lielākais dzērājs. Un tas — mans niderlāgs.“ Viņš piesita ar pirkstu naglu kastei, tad sniedza man roku un piedūra ar pudelītes kaklu pie vecās cepures naga.

Es pateicu arī savu vārdu. Nu mēs bijām iepazinušies. Uz to vajadzēja iedzert. Viņš ievilka krietnu malku. Un es atkal izlikos, ka daru tāpat.

Tā mēs sēdējām rudzos, plāpājām un pārmišus iedzērām. Beigās Ezergailis pamanīja, ka es ar dzeršanu tikai mānos — un apskaitās. Aizbildinājos kā nu mācēju. Viņš apgāza naglu kasti un parādīja, ka zem tās vēl glabājās divas pusstopa pudeles.

„Nedomā, ka man trūkst“ — viņš teica. Tad klusi un uzticīgi pačukstēja: „Šonedēļ bijām Jēkabpilī tirgū. Aizvedām teļu, cāļus — un vēl šo to. Kamēr meitēns aizgāja pie skolas draudzenes, es visu pārdevu un kādu tūkstoti iebāzu sev kabatā. Pateicu meitēnam, ka ieņems tik un tik — un noskaitīju naudu. Bet pats vēlāk apgādājos ar Jāņu brandaviņu — he — hē!...“

Viņš nosmējās, ievilka, tad parādīja ar pudelītes kaklu pāri vārpām:

„Tur manas mājas — Ezergaili. Iesim — aizvedīšu apskatīties. Un kas man dēlu, meitu! Na — pats redzēsi! Visi — krietni cilvēki, nevis tādi plenči kā es. Un strādā visi, tikai es ne. Cits ar zemi, cits kopj lopus, cits putnus, cits dārzu, cits ķer zivis, cits lūdzu Dievu, cits lasa grāmatas...“

Viņš vilka mani laukā no rudziem, vilgtīgi pamirkšķinādams:

„Pavisam uz otru pusi, lai viņi nepamana un neuzož manu niderlāgu. Tad tas pagalam!“

Rudzu druvam malā viņš palūkojās uz vi-

sām pusēm, tad atkal iedzēra un, aizbāzis pustukšo pudelīti ar savīstītu lēpju lapu, noglabāja to bikšu kabatā. Viņš bija jau stipri piesūcies un neatlaida manu roku, it kā baidīdamies, ka nepazūdu. Bet patiesībā viņš turējās pie manis, lai nestreipulotu un nepakluptu nelīdzzenajā gatvē, kas veda pret stāvo krastu. Tur augšā pacēlās Ezergailu noplukušie jumti.

„Vai nav man staltas mājas!“ viņš šļupstēja.

Es klusi palocīju galvu. Mājas patiešām būtu staltas, ja vien neizskatītos tik noplukušas. Vieta augstajā ezera krastā bija jauka. Un dārzs vecs un kupls.

Sētā patlaban iestājās pusdienas klusums. Klēts priekšā pāris jaunu puīšu kārtoja tiklu. Ezergailis saslējās un iekliedzās:

„Visi šurp! Saņemti ciemiņi! Raz, dva — marš!...“

Jaunekļi pie klēts klusi noskatījās mani un viņā — bet nekustējās. Ezergailis saslējās no jauna un iekliedzās vēl nelabākā balsi:

„Sanāk!... Bei trevogu!... Saņem ciemiņi!...“

Tagad durvis un logos parādījās arī citi ļaudis — jaunieši vien. Ezergailis lepmi apvilka ar roku visapkārt un iesaucās:

„Tie visi mani bērni — mani rūķi, saproti! Un sveša neviena. Es te valdinieks.“

Viens no jaunekļiem klēts priekšā atstāja tiklu un pienāca klāt.

„Mēs iesim zvejot, tēt! Būs vakariņās zivju zupa.“

„Zivis? Blēņas! Putna gaļu — es saku! Lielajam tītaru galvu nost! Milda, ķer to rokā un taisi ciemiņam cepeti!“

Neviens Ezergaila buldurēšanu neievēroja un, kā likās, nebūt nedomāja paklausīt. Rokas izstiepis, viņš sāka pats ķert lielo tītaru. No priekšnama izskrēja jauna meiča un aizdzina tītarus prom. Ezergailis noskatījās vien.

„Kas te valdinieks?“ — viņš iekliedzās. „Ak, tu man tītaru nedosi! Labi — pīles, zosis arī labas.“

Un viņš metās virsū putniem, kas gluži rāmi gozējās sētmalē saulē. Kliegdami tie aizskrēja uz visām pusēm. Ezergailis pākēra sprunguļus un meta viņiem pakal — bet ne-

trāpīja... Sacēlās īsts tracis. Putni kliezda, gadzināja, un bērni mēģināja tēvu nomierināt. Bet tas bija ieskaities un sauca vienā gabalā:

„Ak, man neklausīt!... Kas te valdinieks?...“

No jauna viņš meklēja sprunguļus, akmeņus, lai nosīstu kādu no māju putniem. Bet meiča, kas bija paglābusi tītarus, veikli iedzina putnus citus dārzā, citus diķī. Tas sanikvoja Ezergaili vēl vairāk. Viņš ieskrēja iekšā un pēc brītiņa iznāca ar bisi rokā. Nostājies diķa malā, viņš notēmēja piļu barā un nospieda gaili. Šāviens noribēja. Putni satrūkās, iekliedzās — bēt neviens nekrita. Ezergailis nosplāvās, notēmēja atkal un izšāva otro stobru. Pīles atkal iekliedzās, saplīvināja spārnus un sabēga otrā diķa malā. Bet visas bija veselas.

Trīs lielie dēli mēģināja atņemt tēvam bisi ar labu, bet viņš neklausīja. Beidzot vecākais teica:

„Lai meitēns nāk palīgā — bez viņas jau šodien mierā neliksies!“

No istabas iznāca gadus piecpadsmit veca meitene. Lepni un apzinīgi, kā maza valdiniece, viņa izgāja caur lielo brāļu un māsu vidu. Tēvam piegājusi, viņa izstiepa roku un teica pavēlējama:

„Dod šurp bisi!... Un nu nāc nogulies dienasvidu.“

Ezergailis kļuva pēkšņi rāms un padevīgs. Meitēns, pārmetis bisi pār plecu, aizveda viņu istabā kā mazu bērnu.

„Viņai vien viņš klausu, kad iedzēries. Skaidrā klausu mūs citus arī, bet kad pilnā, tad meitēns vien var viņu valdīt. Kad brauc pilsētā ko pārdot — meitēns katrreiz līdzi. Citādi visu naudu nodzer.“

Runātājam bija grūtsirdīgas, skaidras acis un gaiši mati. Viņš uzticīgi raudzījās mani un stāstīja tik vaļsirdīgi, it kā mēs jau ilgus gadus būtu draugi bijuši. Arī citiem bija skaidras dabas bērnu acis, kuņģis gulēja grūtsirdība. Bet tie bija atturīgāki. Vecākais no brāļiem vēl piebilda:

„Šoreiz tēvs gan atkal ievīlīs kādu tūkstiņu un pagādājis brandaviņu. Nu jau trešā diena, kamēr pilnā vien staigā. Vai neesi vēl uzgājis, kur viņš pudelītes noglabājis, Jāni?“

„Nē. Mēs ar Juri izmeklējam visus ābeļu dobumus dārzā,“ atbildēja Jānis.

„Dārzā šoreiz nav,“ teica Juris. „Nu, Pēter, kā būs ar zveju? Iesim!“

Es gribēju šķirties un doties tālāk. Bet Pēteris — vecākais no brāļiem — aicināja mani nākt līdzī ezerā. Es gāju. Milda — putnu sargātāja — nāca nopakaļis, nesdama rokā spaini zivīm.

Ejot Pēteris iejautājās:

„Kur jūs tēvu satikāt?“

„Rudzu lauka galā.“

„Vai zini, Juri, būs šoreiz rudzu laukā. Vajadzētu laist suni pa pēdām. Milda, atved Duksi!“

Es klusēju. Man netikās būt par nodevēju un uzrādīt vecā Ezergaiļa „nīderlāgu“. Bet meklētāju — sevišķi Pētera — loģiskos slēdzienus es arī jaukt negribēju. Viņi jau paši bija novērojuši, ka tēvs aiziet ezermalē skaidrā, bet pārnāk pilnā.

Milda drīz vien bija ar Duksi klāt. Suns ilgi skraidīja gar rudzu druvu, bet tad ielīda taisni tanī pašā vietā, kur pirmīt Ezergailis bija ievīlcis rudzos mani.

„Te jau veseli teki nobradāti“ — iesaucās Pēteris, sunim pakal līzdams. Juris ar Jāni palikās pie tikliem.

„Kamdēļ jūs bisi nenoglabājāt, kad tēvs iedzeries?“ — es jautāju. „Pirmīt viegli varēja notikt nelaime.“

„Patronās bija tikai pulveris vien“ — atbildēja Jānis. „Mēs tādās reizēs izņemam skrotis.“

Es iesmējos. Tagad sapratu, kamdēļ neviena pīle nekrita. Juris paskaidroja:

„Bise ir Jāņa — viņš medinieks. Kad bisi noglabātu, tēvs varētu gremzties uz viņu.“

Pēteris smaidīdams iznāca no rudzu lauka ar naglu kasti un pudelītēm rokās. Milda dusmīgi sasita tās pret laivas malu, iesvieda stikla gabalus niedrās un pārnesa naglu kasti mājās. Vecā Ezergaiļa degvīna noliktava bija uzzieta un iznīcināta...

Sākās zveja. To izrikoja Juris. Viņš bija zvejnieks. Es arī gribēju palīdzēt. Iesēdos laivā un dzinu zivis tiklā. Drīz vien spainis bija pilns. Pēdējā vilcienā mums sevišķi laimējās: noķērām prāvu zuti. Jurim rokas vien

drebēja, kad viņš to sagrāba un, tiklā ievīstījis, nesa malā.

„Tādu tēviņu es nekad vēl neesmu noķēris“ — viņš sauca. „Tas nožņaudz vīru, kad aptinas ap vidu.“

Zutis patiesām bija prāvs un grūti noturams.

„Uzmanies, ka viņš neapvijas ap roku“ — sauca Jānis, „pārlauzis vēl!“

Pēteris pasmejās. Es arī. Bet Juris un Jānis nopietni apgalvoja, ka tik prāvs zutis pietiekoši stiprs, lai nožņaugtu vīru un pārļautu roku.

Prom mani nelaida, kad zveja beidzās. Vajadzēja palīdzēt pārnest zivis mājās, tad paēst palaunadzi. Redzēju, ka šiem ļaudīm katrs ciemiņš dara prieku. Tādi laikam ļoti reti iegriezās Ezergailos. Turklāt, mani pārsteidza lielā sirsnība un atklātība, ko man parādīja. Noprātu, ka te brāļu un māsu vidū valdīja jauka satiecība. Savu māju vientulībā dzīvodami, viņi nebija iemācījušies pasaules naidu un neuzticību. Tamdēļ nebija brīnums, ka jau pēc dažām stundām viņi bija piemirsuši, ka esmu svešinieks.

Priekšnamā klīda svaigas svētku maizes smarža. Gar lielo krāsni rīkojās Milda ar meitēnu. Viņas abas, kā likās, bija saimnieces.

Lielā istaba bija tumša un vēsa. Ābeļu zālais kuplums aizsedza mazos logus, un bedrainais māla klons dvēsa zemes mitrumu. Kaktos stāvēja gultas. Viņās dzesējās tikko no krāsns izvilktie rauši. Lielās aužamās stelles aizņēma gaišāko kaktu pie loga.

Juris paskaidroja:

„Te dzīvojam mēs — puīši. Tur — vienā kambarī — meitenes, bet otrā — tēvs. Stalles ir mātes. Tagad viņās auž Milda.“ Un pēc pāris acumirkļiem viņš sērīgi piebilda: „Māte sen jau mirusi. Bija slima ar krūtīm.“

Mani iveda kambarī. Tur vecā atzveltnes krēslā sēdēja meitene ar kupri mugurā. Viņa izskatījās pavisam maza, bet no sejas es redzēju, ka viņa bija jau pieaugusi. Viņa pina ozollapu vainagu. Bāls zēns sēdēja līdzās un lasīja priekšā no grāmatas. Mani pārsteidza tas, ka viņi ļoti līdzinājās viens otram. Abiem acīs mirdzēja slimu cilvēku

grūtsirdīgie sapņi un ilgas. Un sejas abiem bija gleznas un caurspīdīgas. Viņi tūdaļ uzticīgi pasmaidīja, kad sniedzu roku. Aiz sienas otrā kambarī kāds dikti krāca. Mājas valdinieks tur izguleja reibuli.

Man nācās grūti iedomāties, ka šie jaunieši ar skaidrajām sejām un acīm, kuņās mirdzēja maiga dvēsele, bija vecā dzērāja un bramaņa bērni. Bet kad ieskatījos kādā vecā fotografijā, kas karājās pie sienas — visu sapratu: miruši māte bijusi mājas labais eņģelis. Viņa atstājusi sevi bērnos, un viņas gars dzīvoja viņos vēl šodien. Kas spieda šo trauslo, daiļo lauku meiču iziet pie dzērāja un upurēt savu mūžu? Neželīgu vecāku griba, vai naīva mīlestība?

Milda ienesa pīrāgus un Pēteris miestīņu. Visi sanāca kambarī, nosēdās kur kuņais, ēda un sarunājās klusi, lai neuzmodinātu tēvu. Es noskatījos katrā un vēroju. Pamazām man palika skaidrākas šo svešo ļaužu dzīves, dvēseļu un apstākļu sakarības. Ko nešaprātu — pastāstīja Juris.

„Meitēns,“ ko patiesībā sauca par Olgu, bija vienīgais bērns, kas tēvā atsities. Varbūt tamdēļ tēvs viņu ļoti lutināja un klausīja. Visi gribēja viņu skolot — tamdēļ laida pil-sētā skolā. Pastarītis — bālais zēns — arī sapņoja par skolām, bet viņam bija vasarās jāgana māju lopi. Turklāt, viņš slimoja ar kritamo. Un māsīnai — kupritei — bija vājas krūtis. Viņa tikai sēdēja vecajā krēslā un vai nu adīja visiem cimdus, zeķes, vai arī lasīja grāmatas. Tās ik nedēļas pārnesa no bibliotēkas.

Tāpat kā brāļi, kuprite lūkojās manī skaidrām, uzticīgām acīm. Viņa bija intelliģenta — laikam daudz lasījusi. Sektinieki, liekas, bija pieklauvējuši arī pie viņas sirds, jo starp grāmatām plauktā es pamanīju viņu izdevumus. Visi viņu ļoti mīloja, un viņa laikam bija mājas istais ģirīgais kungs. Varbūt tamdēļ, ka ļoti līdzinājās mātei.

Milda sāka skubināt pastarīti laist lopus ganos. Viņš vēl steidzīgi aprunājās ar kup-rīti, kādas puķes un zaļumi vakarā pārne-sami. Ritu būs kapu svētki — un mātes kaps nopušķojams puķēm un Jāņu vainagiem.

„Šoreiz es arī gribu būt kapu svētkos“ —

tielējās bālais zēns. „Pērn es nebiju. Lai ritu meitēns pagana!“

„Bet tev jau nava kurpju,“ ieminējās Olga un uzmeta lūpu. „Ar pastalām nevar.“

Zēns apjucis nodūra galvu un lūkojās uz savām apkropušām, saskrāmbātām kājām.

„Es iedošu savas kurpes un palikšos mājās“ — lēni teica kuprite. „Lai mazais brālītis arī tiek kapu svētkos,“

„Nē, māsīņ, tev jābrauc mums līdzi!“ iesaucās Juris. „Gaņ jau ar ganiem iztiksim. Un ar pastalām jau arī var.“

„Brauciet vien visi“ — rāmi ieminējās Milda. „Es palikšu mājās. Aizskriešu kapos pa rīta agrumu.“

Pekšņi visi aplūsa un sāka klausīties. Aiz sienas otrā kambarī kāds rūca un žāvājās — tēvs bija pamodies. Es redzēju, ka visu se-jās atplaiksnās nemiens, un grūtsirdība skaid-rajās acīs pārvērtās ciešanās. Bērnu pulciņš bija pats par sevi, un maigajā kopdzīvē tēvs parādījās kā rupjš traucējums. Viņš bija tiem svešs, jo viņu dvēselēs dzīvoja mātes gars.

Ienāca Ezergailis un, acis blisinādams, brītiņu lūkojās visapkārt. Viņš bija pietūcis sarkans, vēl pilns miega un saīdzis. Laikam slāpes un galvassāpes viņu mocīja. Visi klu-sēdami bailīgi lūkojās viņā. Un man likās, ka kāds labs gars aizlaižas no mūsu vidus.

Nošņācies, un pakasījies, Ezergailis pie-gāja pie galda, nodzērās no krūzes, pakēra rokās pīrāgu un tad pagriezās atkal uz durvju pusi, mirkšķinādams man ar acīm un slepus pamezdams ar roku. Vilcinādami es lēnām piecēlos un sekoju. Milda ar pastarīti izsteidzās pagalmā laist lopus ganos.

Ezergailis vēl nebija izgulējis savu reibuli. Klunčodams viņš vilka mani pie rokas dār-zā. Aiz ziedu pilnā jasmīnu krūma, kas pie-lēja gaisu ar tvīkstošu smaržu, viņš apstājās un izņēma no kabatas pustukšo degvīna pu-delīti. Priecīgi man to rādīdams, viņš šļup-stēja:

„Vēl pusē. Labi, ka pirmīt meitēns neap-čamdīja. Izdzersim šo un tad iesim rūdzos. Velns, kā slāpš un iekšā deg! . . .“

Šoreiz es noteikti atstāju pudelīti, ap-griezios un gāju prom. Ezergailis kaut ko no-rūca man pakal. Pie istabas stūra apgriezies,

es redzēju, ka viņš nometa ar roku un tad caur dārzu aizlida uz ezer mali.

Iznāca Pēteris un uzaicināja mani palikties uz Jāņu vakaru. Bet es aizbildinājos, ka man jābūt vakarā mājās — un devos prom. Es steidzos apskatīt ezera krastus un aizklīdu, viņu jaukuma valdzināts, arvien tālāk. Zili tvīkstošā Zāļu diena ietina savā plīvurī zaļo zemi. Visa daba, kā likās, aizturēja elpu, it kā gribēdama sadzirdēt dzīvības sulu kūšāšanu savās dzīslās. Viņu smagumu es jutu arī sevī, un jauno augļu briešana atbalsojās manā dvēselē ar sērām. Likās, ka kaut kur glūnēja nāve, noskatījās visās dzīvības pārvērtībās — un gaidīja savu brīdi. Es nokritu zālē un aizmirsu visu...

Saule jau bija zemu, kad piecēlos un gāju atpakaļ. Ezergailu jumus ieraugot, pēkšņi atminējos savus jaunus paziņas, kuŗu dzīve šodien negaidot man bija pavērusies. Tālumā uz papuves es redzēju bālo zēnu ar ganāmpulku. Viņš laikam lasīja kuplajās ežmalēs un druvās puķes mātes kapa vainagiem. Tos vīt bija kuprītes uzdevums, jo viņa tik ļoti līdzinājās mātei. Mirusī māte vēl dzīvoja savos bērnos un lika viņiem turpināt to cīņu, kas varbūt nelaikā bija viņu novedusi kapā: dzēst lāstu un postu, ko dzīvē ienesa dzērājs tēvs. Varbūt postu viņa bija kaut kā novērsusi — un to novērsa arī tagad bērni, saticīgi un čakli māju kopdami, — bet lāstu? Kuprīte un ar krītamā sirgstošais bālais zēns — un citu bērnu grūtsirdības tvana pārklātās dvēseles?!...

Pēkšņi izdzirdu balsis un kliedzienu. Es apstājos un klausījos. Vai Ezergailu sētā? Es pagājos vēl gabaliņu — un tagad skaidri dzirdēju, kā Ezergailis kļiedza un lamājās. Pēkšņi viņš izskrēja no sētas un devās lejup ezer malē. Mani ieraudzījis, viņš apstājās, pacēla dūri un draudēja:

„Pagaid' tū, nodevēj!”

Tad pagriezās pret dēliem, kas steidzās viņam pakal, un kļiedza:

„Sumpurņi, jūs savu vecu tēvu negodājat! Es redzu, ka jūs gribat mani drīzāk kapā iedzīt. Nu nāciet un priecājieties par manu nāvi!”

Viņš steidzās ūdenī un iebrida līdz jostas vietai. Tad atgriezās un kļiedza:

„Es noslīcināšos. Zināms, es noslīcināšos, ja nedosit manu mantu, ko nolaupījāt!”

Pēteris gribēja brist ūdenī tēvam pakal. Bet Jānis atturēja:

„Nebrien — citādi viņš bridīs vēl dziļāk. Un tur pēkšņi nāk dziļums. Labāk ar laivu.”

Bet Ezergailis, redzēdams, ka dēli taisās sesties laivā, iekļiedzās:

„Tikpat mani rokā nedabūsīt. Kad brauksit klāt — bridīšu vēl dziļāk.”

Patiešām, viņš brida dziļāk un iegrima līdz padusēm. Tad pazaudēja līdzsvaru un pazuda zem ūdens. Milda ar Juri krastā iekļiedzās. Bet nu Ezergailis atkal parādījās. Viņam izdevās nostāties stingri. Tagad tikai galva bija laukā no ūdens.

„Nāc malā, tēt!” — lūdzās Juris ar Miltu. „Nedari mums sirdēstus! Mēs taču visi tevi mīlam.”

„Atdodiet manu brandaviņu!” kļiedza tēvs, izspraudams no mutēs ūdeni. Lēnām viņš grima arvien dziļāk.

Pēteris meta ar roku uz sētas pusi. No turienes lēni un prātīgi nāca lejā „meitēns”. Visi lūkojās viņā kā padoma meklēdami. Apstājusies ūdens malā, Olga sarauca pieri un uzsauca tēvam stingrā balsī:

„Brien tūdaļ malā, tēt!”

Ezergailis paskatījās viņā, nosprauslojās un tad lūdzēja balsī iesaucās:

„Saki viņiem, lai tie atdod manu brandaviņu!”

Bet „meitēns” tikai atkārtoja tādā pašā balsī:

„Brien malā, tēt!”

Un Ezergailis sāka lēnām brist malā. Viņš rūca, žēlojās par netaisnību, vēl draudēja ar noslīcināšanos — un beigās sāka raudāt. Likās, ka aukstais ūdens aizdzinis reibuli un vedis viņu atkal pie prāta. Šņukstēdams viņš sabruka krastmales zālē un lāvās bērniem. Pēteris ar Jāni saņēma viņu zem padusēm un veda mājās. Ūdens lija no viņa drēbēm. Viņš tikai šņukstēja, raustīdamies:

„Piedodiet, bērniņi, piedodiet!”

Viņu aizveda pirtī nomazgāt un uzvilkt sausas drēbes. Milda ar Olgu iesteidzās istabā pēc tīras veļas. Juris nosauca pakal:

„Tikai nesakiet māsiņai!”

Pret mani pagriezies, viņš paskaidroja, it kā tēvu aizbildinādams:

„Tēvs dažreiz mēdz trakot, kad iedzēries. Bet māsiņai labāk to nezināt: viņa uztraucas.“

Paiedami garām kambaļa logam, mēs pamaniām, ka kuprite bija krēslā iesnaudusies. Klēpī viņai bija pusievīts vainags, uz grīdas visapkārt zaļumi un puķes.

„Paldies Dievam — viņa nekā nav dzirdējusi no visa trača“ — nomurmināja Juris. „Tēvs bija pārskaities, kad redzēja, ka mēs viņa brandaviņa paslēptuvi atkal uzgājuši un iznīcinājuši...“

Es palikos Ezergailos ilgāk nekā biju domājis. Palīdzēju uzcelt mucīņu un iesākt ligošanu, jo Pēteris teica, ka bez ciemiņiem

neesot nekāds Jāņu vakars. Un viņam bija taisnība. Ezergailis bija pirtī nomazgājies tīrs un apvilcis sausas drānas. Reibulis viņam bija galīgi izgājis. Nu viņš bija kļuvis gluži rāms un lēns. Bērni apstāja viņu barā, nobārstīja Jāņu zālēm un uzlika galvā ozolapu vainagu. Viņš smaidīja un aizkustināts dažreiz izslaucīja acis. Varbūt viņš atcerējās to, kuŗa jau sen dusēja kapā. Lai gan viņš bija postījies viņas dzīvi un, varbūt, palicies arvien sirdij svešs, tomēr ar īstas sievietes lielo uzpurēšanos un rūpību viņa bija gādājusi par ģimeni un māju.

Viņa bija atstājusi savu garu bērnos — lai joprojām izlidzinātu to ļaunumu, ko viņš nodarīja — un paglābtu māju no posta...

Jonāss Miesnieks

DZIESMA DZĪVĪBAI

*Mana dvēsele sarunājas ar kokiem un putniem,
Un mana sirds ir pilna prieka par to.
Es esmu kā skaņa vējā, kas izskan,
Un koki un putni ir mani draugi aizvien.*

*Es dzīvoju savos sapņos, un mana sirds
Pūkst priekā par katru dzīvības mirkli.
Es skandinu dziesmas mīlai un laimei,
Nezinot, kas viņas dzirdēs un klausīsies.*

*Šī zeme ir pilna auglības un skaistuma
Gluži kā mana jaunā sirds,
Un es dzirdu vēja gaudas, un koku šalkas,
Kuŗas nav dzirdējusi neviena auss.*

*Es sapņoju savu dzīvības sapni,
Un man sapņo līdzī zeme un ūdeņi;
Es staigāju viens, bet ap mani ir viss,
Un zvaigžņu kori pavada mani naktī.*

*Kad būšu miris, aprociēt mani zem kokiem,
Kuŗi šalca toreiz, kad es vēl ganīju tēva govīs,
Un viņu lapu šalkšanā es atkal dzirdēšu,
Kā dzied vēji zemes ārēs; un saule staigās debesu kālnā.*

*Un zeme, un koki, zvaigznes un ceļa smilgas,
Mēs būsim atkal kopā kā toreiz,
Kad es nācu izsapņot dzīvības sapni,
Kuŗa vārds ir dzīvība kā es pats.*

KĀPĒC TINCIS NEPAKĀRĀS

Pasaka

Vecos laikos dzīvoja kāds puisis, vārdā Tincis. Viņš bija visai taisnas dabas, vienmēr sacīja, ko domāja, un sagaidīja, ka arī citi darīs tāpat. Tas nu, diemžēl, nenotika un, būdams ar gaišu galvu, Tincis drīzi vien noprata, ka pasaule ir melu pilna. Tas viņu ļoti skumdināja. Kā par nelaimi, Tinča vecāki bija turīgu ļaužu un savu vienīgo dēlu darbā daudz nepūlināja; tā Tincim atlika pulka laika pārdomāt par pasaules ļaunumu. Bet jo vairāk Tincis domāja, jo bēdīgāks kļuva un beidzot atzina: grozi kā gribi, bet dzīvot nav un nav vērts.

Gadījās, ka tajā pašā apvidū apmetās kāds vecs vīrs, ko daudzinaja par lielu gudrinieku un burvi. Pirms darīt sev galu, Tincis nolēma apmeklēt gudro vīru un paprasīt padoma.

Tincis salika kulē sviesta spainīti, ceptu zosi, sveigas, mīkstas miežu karašas un devās ceļā. Vecais sēdēja savas būdas priekšā saulītē, vēlīgi saņēma ciemiņu, miļi pateicās par kukuli un jautāja Tincim, ko gan viņš gribot?

Tincis teica — tā un tā, Dieva pasaulīte liekoties tik aplam ļauna un samaitāta, ka nekas cits neatliekot, kā darīties galu.

„Slikti jau ir,“ atzinās arī vecais, „viltība, meli un netaisnība valda visur, un jo vairāk mēģina pasauli labot, jo sliktāk vien iznāk. Bet ar visu to, pa starpām atgadās arī šis tas labs. Šitā pati ceptā zoss, piemēra dēļ. Un tev, jaunam, veselam cilvēkam, droši vien, ir kāda mīlīga meitene par līgavu. Kas tad nekait to īso mūža britiņu paciesties?“

„Līgava man ir gan; arī citu labumu netrūkst. Bet tomēr, ja redzi, cik pasaule aplam ierīkota, tad pretīgi tādā dzīvot.“

„Kas tad tev tajā pasaulē visvairāk nepatīk?“ jautāja vecais.

„Meli. Tie man derdzas par visām lietām. Ja es mazākais varētu zināt, ko ļaudis, ar mani runādami, īstenībā domā, tad jau varbūt varētu ar kaut kā izdzīvot.“

„Tikvien tās nelaiemes?“ pasmejās vecais, „tam ir viegli līdzēt! Redzi šīs zāles? Ja tās

iedzersi, tad veselu cēlienu no vietas zināsi, kas prātā tiem ļaudīm, ar kuriem satiksies. Bet apdomā labi, pirms dzer. Zināt patiesību ir gaužām bīstama lieta.“

„No melu izputēšanas var tikai labums celties!“ sauca Tincis, „dod zāles šurp. Ja tās būs tik stipras, kā soli, tad es tev gādāšu vēl sviestu un karašas.“

Būrvīrs pasniedza zāļu trauciņu, Tincis to izdzēra un devās mājās.

Vecais dzīvoja pagasta viņā galā, un Tincis pārradās mājās tikai otrā rītā. Māte, viņu ieraudzījusi, bārās:

„Ak tu rezgali! Vai tev nemaz kauna nav caurām naktīm apkārt vazāties? Ej, kur nācis! Es tādu palaidnieku ne redzēt negribu!“ Bet Tincis tūdaļ zināja, ka māte patiesībā domā: labi gan, ka miļais dēliņš beidzot mājās un ka viņam nav noticis nekas ļauns. — Tāpēc Tincis tikai aplika mātei roku ap pleciem un teica:

„Nebaries, nebaries, māmuļa, dod labāk ko iekost, aplam esmu izsalcis.“

„Manis pēc tādš plencis var vai badā nobeigties! Nav man nekāda prieka no šitāda bērna.“ Bet Tincis redzēja, ka māte domā: es, dēliņ, tev visu labāko esmu paglabājus; tik vien jau man ir tā prieka pasaulē, kā no tevis. — Un Tincis pie sevis nopriecājās: jā, kad tu zini cilvēku īstās domas, kas gan tad nekait dzīvot? Citrīt, varbūt, ar māti būtu gluži par nieku sabāries. — Un viņš jautrs sēdās pie brokasta galda.

Nebija Tincis vēl lāgā paēdis, kad atnāca labākais kaimiņš ar gliutu melni pavadā.

„Miļais Tinci!“ viņš sacīja, „šito kumelju gan cerēju par savu līgavaiņa zirgu taupīt, bet aplam ievajadzējās naudas. Tev kā draugam atdošu to pus par velti.“

Bet Tincis tūdaļ redzēja, ka zirgs ir silē kodējs, ar krēmīzeri, un kaimiņš tikai gribēja no tā tikt vaļā. Un Tincis kaimiņu strupī aizraidīja.

Lai izklaidētu drūmo garu, jo ar kaimiņu līdz šim bija labi sadzīvojis, Tincis devās

Nu Tincis gāja pie savas līgavas. Tā, Tinci pamanījusi, iešņācās kā gatavā odze: „Ko tad tu vēl te lien?! Prom no manām acīm!” un cirta namdurvis ciet. Bet Tincis paguva vēl iešaut starpā kāju. — Vai nu tā būs, kā tu saki? — viņš domāja. — Citi tev patīkot labāk? Nu, tāda jau ir cilvēka daba: kas tev nepieder, tas liekas labāks. Bet raudājusi tu tomēr esi šitās šķiršanās dēļ. Varbūt tagad būsi pārdomājusi, ka tik zemē meitams nemaz neesmu? Un Tincis spraucās tikai pie līgavas iekšā. Līgava gan sākumā stūma viņu laukā, visādi bārās un pretojās,

bet cik nu ilgi cilvēks viens pats var ķildoties — pēc kādas stundiņas miers bija atkal mājās. Tincis uzmauca savu gredzenu atpakaļ pirkstā un aizgāja svilpodams.

— Labi gan, ka pirmīt nepakāros, — viņš domāja. Tik ļauni tie cilvēki nemaz nav —. Bet tad atkal: ej nu sažini, kas nekaitētu tagad būt beigtam? Visa jezga un prātošana būtu cauri — un miers. Pasaule jau nav kļuvusi labāka ne par matu. Uz draugiem īstas palaišanās tomēr nav, un ar līgavu arī ir tā, ka turi tikai abas acis vaļā. Bet... bet vai tāpēc taisni jākaŗas? —

Teodors Zeltiņš

LAIMAS BRIEDIS

Balāde

*Pār klusu pagalmu, kur nams vēl pilns ar miegu,
Pār upēm kūpošām, kas pļavas dzirdina,
Kāds briedis aulekšo ar putna soli liegu,
Ne smilgas nepārlauž, tik rasu birdina,
Skrīen rāģiem rožainiem kā zeltains padebess,
Un kājas mirdzošas bez ēnas viņu nes.*

*Ar sauli cēlušies, redz ļaudis rasā pēdas,
Zūd vaigā rūpesti, pilns miera pielīst skats, —
Ap māju, tūrumiem, prom triekdamš kļūmi, bēdas,
Kā gaisma pārskrējis ir Laimas briedis pats.
Un akas vinda dzied, smeļ spainis guldzēdamš,
Suns priecīgs ierejas, aiz gana tēcēdamš.*

*Bet, ragus atslējis pret balta bērza stumbru,
Pēc agrā skrēģiena birzs ēnā briedis snauž,
Un čūska sarkana tam lien pā zelta kumburu
Līdz pierēi lāsmainai, kas briesmu neapjauž,
Un sirmā pakaklē cērt zobus, indi šļāc,
Tad pati sūnās krīt, vēl mēli šauj un šņāc.*

*Dreb rāģi rožainie, veļ briedis valgu purnu,
Un, galvu pacēlis, ar sāpēm acīs brēc:
„Ak Dieva radība, jel pateic pati, kur nu
No nāves patversies, kas, slepus dzeļot, lēc.
Vilks stirnu mīlēja, bij lapsai gailis draugs,
Bet pat starp cilvēkiem naidš indīgs tagad augs.“*

*Brēc briedis nomirdamš, kā atbals tālas graujas
Kāpj debess pamalē, vējš zaros elsot sāk,
Un uguns pātagas pār zemi krīt un šaujas*

Un nodārd blāzmojot arvienu varenāk:
„Nem Dievs nu atpakaļ, kas jums bij dāvināts.
Ik dzīvnieks dzīvnieka taps nīsts un nicināts!“

Vējš kokus liec un lauž, pa silu krākdams ārdās,
Ar lapu mutuli pa gaisiem briedi rauj.
Un saknēs izgāztās kā tārpi milžu bārdās
Ir čūska iekārtas. Koks koku krizdams skauj.
Zvērs zvēra pēdas dzen, līdz asins garžu jauž,
Kliedz gailis, lapsas ķertis, vilks zaķa kaulus granž.

Jūt arājs tīrumā sev plecos smagu nastu,
Kas, pilna rūpestu, pie zemes mūžu liec.
Mirkest prāti skurbumā, lai šaubās mieru rastu,
Un zultī brāļi slīkest, naidis dzelzi miesās triec.
Kaut kas ir pajucis, kaut kas ir pazaudēts.
Un cilvēks izmisis kā mirdams briedis brēc.

Tik kādreiz vakaros, kad nakts dzēs sārtu rietu,
Uz balta mākoņa ceļ ragus rožainus
Kāds briedis mirdzēdams, lai preti zvaigznēm skrietu,
Kas plakstus atvērt sāk kā ziedus starainus.
Pilns ilgu dīvainu tam cilvēks sekot grib,
Bet briedis aizauļo, vien zelta pakavs zib.

Valda Mōra

DIVDESMITAJAM GADSIMTAM

Sarkst pagājušie gadu simti kamā
Par tevi, divdesmitais, lepnais gadsimteni, —
Bāl tavā priekšā noziegumi seni
Un viņu pestēļu un burvju slava ļaunā.
Kas pirmie inkvizitori un bendes savā grēkā,
Kas pirmie kaŗa lauki, mērkētie asins strautos? —
Vis — tikai pumpurs pirmo asnu autos,
Kas nu tik plaucis pilna zieda spēkā.
Bet Nērons vaigu slēps, un Jānis Briesmīgais
Pilns baiļu dziļāk rausies savā kapā,
Kad divdesmitā gadu simta lapā
Reiz izžūs asinīs zīmogs sarkanais
Un pašu ugunskurā sadegs dzīvās miesās
Tie, kurus notiesātie kādreiz tiesās.

STUDIOSUS THEOLOGIAE

Vēsturiska novele

1.

Kurzemes hercogs Fridrihs Ketlers 1637. gadā ataicināja uz Jelgavu par pils mācītāju licenciātu Tērbatas universitātes profesoru Georgiju Manceliusa kungu, zinātnieku un labu latviešu valodas pratēju. Šāds vīrs hercogam bija vajadzīgs, lai tas kaut ko darītu latviešu garīgās dzīves pacelšanā, kas nemierīgajos laikos pēc hercoga Gotharda nāves bija gluži panikusi, tā ka bija iemesls teikt, ka ļaudis ir drīzāk pagāni nekā kristīgi cilvēki. Gan jau hercogs Gothards lika celt baznīcas un atvērt pie tām arī skolas zemnieku bērniem, bet no visa tā bija maz labuma, jo baznīcām trūka latviešu valodas pratēju mācītāju, bet skolu celšana palika priekšlikuma veidā tikai uz papīra, tāpēc ka muižnieki, kam tās bija jācel, baidīdamies, ka skolas padarīs zemniekus pārāk gudrus un nepaklausīgus, kļūstībā visiem spēkiem pretojās hercoga labajam nodomam.

Manceliusa kungs, kas latviešu valodu bija mācījies tieši no tautas mutes, būdams par mācītāju Vallē un Sēlpilī, jau Tērbatā pārlaboja mācītāju rokas grāmatu *Vademecum* u, bet Jelgavā jau izdeva latviešu valodas vārdnīcu, ar ko jo lielā mērā atviegloja mācītājiem latviešu valodas iemācīšanos. Pašiem latviešiem šīs grāmatas gan deva diezgan maz, jo viņi par tām nekā nezināja, taisnību sakot, nemaz nevēlējās zināt. Daudz ievērojamākus panākumus latviešu ļaudis licenciāta kungš guva ar saviem sprediķiem, kas klausītājus nevien pārsteidza, bet arī sajūsmināja jau ar to, ka viņš nevis nobuldurēja tos no lapas, bet norunāja pilnīgi brīvi. Kā labs klasiķu pazinējs un cienītājs, viņš savus sprediķus veidoja svinīgos periodos, bet pie tam neattālinājās arī no dzīvās tautas valodas, vienumēr paturēdams prātā, ka vārdi domāti nevis acīm, bet dzirdēi, kāpēc tiem jābūt tēlainiem, svaigiem un sulīgiem. Labi pazīdams latviešu parunas

un sakāmus vārdus, Manceliusa kungs prata vissvešādākos bībeles tekstus latviskot ļaudīm saprotamā valodā. Kad, runādams par Jūdasa nodevību, viņš nobeidza ar salīdzinājumu: kāda putra, tāds mieturs! tad klausītājiem, kas agrāk bija sūdzējušies: „Kas lai zina, ko tas vācu kaķis tur muld!“ tagad ļoti labi sajēdza, kādu noziegumu izdarījis mantkārīgais Kristus māceklis.

Nav nekāds brīnums, ka Manceliusa kunga slava drīzi izpaudās visā zemē un viņa sprediķus nāca klausīties nevien latviešu ļaudis, bet arī vācu mācītāji no citām draudzēm. Pēdējie gan par Manceliusa kunga panākumiem vairāk īga nekā priecājās, jo saprata, ka arī viņiem, ja negrib zaudēt maizi, jāķeržas pie latviešu valodas mācīšanās.

Baumas par Manceliusa kunga teicamo sprediķošanu sasniedza arī galma tiesās locekli Hugobaldu fon Bīstramba kungu, un viņš nolēma ar savu apciemojumu pagodināt izcilo sprediķotāju. Licenciātu Bīstramba kungs atrada diezgan drūmā Jelgavas pils kamarī, kas acīm redzot bija domāts kāda nepaklausīga ordeņa brāļa iesprostošanai, jo vājā gaisma, ko deva mazais aizrestotais lodziņš deviņu pēdu biezajā torņa mūrī, bija pavisam nepietiekama zinātnieka darbam. Bet ko gan varēja darīt, ja Jelgavas hercoga galms bija tik plašs, ka vecā pils bija pārpildīta līdz pēdējam kaktiņam, un galma mācītājs jau nebija sevišķi izcila persona.

Tā kā Bīstramba kungs tiesas sēdēs bija saklausījies visādus latīņu izteicienus, tad viņa apsveikums bija tērpts augstā un puķotā valodā, kādā tad atbildeja arī licenciāts. Pēc dažiem komplimentiem par lieliskajiem sprediķiem, no kuriem Bīstramba kungs pats gan nebija dzirdējis ne pušplēsta vārda, viņš sāka runāt par to, kādēļ īsteni bija nācis, proti: vai Manceliusa kungs kā bijušais profesors nevarētu ieteikt kādu no saviem audzēkņiem kā noderīgu hausmeistaru Bīstramba kunga muižā kaut kur Dobeles apkaimē. Hausmeistara pienākumus Bīstram-

ba kungs saprata tā, ka tam vispirms kādas stundas dienā būtu jānāca viņa abiem dēliem latīņu valoda „un tamlīdzīgas lietas“, bet pārējā laikā jānodarbojas ar muižas rēķinvedību. Par to, ka viņam pašam šai lietā nav nekādas jēgas un ka tāpēc muižas saimniecība nonākusi tik jucekliņā stāvoklī, ka neviens, līdz ar pašu Bistramba kungu, nespēja pateikt, cik ir ieņēmumu un cik parādu un vai muiža vēl pieder viņam pašam, vai arī viņa kreditoriem, Bistramba kungs, protams, neminēja ne vārda. Bet par šādu lietu stāvokli nebija ko brīnīties, jo laikā, kad, dažādu kungu varām mainoties, nevien zemniekus, bet arī muižas postīja gan kaŗa pulki, gan laupītāju bandas, bija radusies pārliecība, ka īsts muižnieks nemaz citādi nespēj dzīvot, kā tikai ar parādu taisīšanu un ticību, ka kāda nākamā nelaime iznīcinās arī parāda devējus.

Manceliusa kungu gan drusku pārsteidza galma tiesas locekļa apmeklējuma iemesls, taču viņš tūlī atcerējās kādu savu Tērbatas audzēkni, nelaiķa Neretas mācītāja dēlu Kristoforu Fīrekeru, labu valodnieku un arī dzejnieku, kuŗu zināja jo lielā trūkumā vēl arvienu dzīvojam Tērbatā. Kaut gan savas teoloģiskās studijas nobeidzis un ieguvis studiosus theologiae gradu, šis cilvēks nespēja atrauties no grāmatām, kuŗas atrada universitātes bibliotēkā, kamēr visur citur, kā Vidzemē, tā Kurzemē tās bija gauzām reta manta.

Norādīdams Bistramba kungam šo savu audzēkni, pils mācītājs mazāk domāja, cik tas noderīgs hausmeistara pienākumiem, bet cerēja, ka šādā kārtā Fīrekeras kungs, ieguvis Bistramba kunga labvēlību, kļūs pie mācītāja vietas, ko varēja iegūt tikai ar labu pazīšanos muižniecības vidū. Tā kā Bistramba kunga radu pulks bija izkaisīts pa visu Kurzemi, tad licenciāta kunga domas bija ļoti pamatotas. Protams, daudz ko nozīmēja arī paša mācītāja amata kandidāta uzņēmība, jo dažreiz draudzi varēja iegūt tikai apprecot mirušā amata brāļa atraitni, kuŗai nereti piemita šādi un tādi kā tiri cilvēciskas, tā arī siēvietiskas dabas trūkumi vai arī daudzgalvaini bērnu pulciņš.

2.

Tā nu notika, ka, trūkuma mocīts, studiosus theologiae Christophorus Fūreccerus tā paša gada vasarā atrāvās no iemīļotajām grāmatām Tērbatā un devās uz Bistramba kunga muižu. Viņš tai tuvojās kādā pēcpusdienā septembra sākumā, kad Zemgalē dažreiz vēl ir tik siltas un pat karstas dienas, kas var sacensties pat ar jūliju un atšķiras no tā tikai ar druvu dzeltenumu un briedušas labības smaržu. Noguris un novārdzis garajā ceļojumā no Tērbatas līdz Kurzemei, ko, trūkuma spiests, lielāko tiesu bija veicis per pedes apostolorum, Fīrekeras kungs beidzot purvu un mežu ielenktā augstienē ieraudzīja zemu un platu māla kleķa celtni ar varenu salmu jumtu, zem kuŗa kā mazās actiņas milzu dzīvnieka pierē raudzījās kādi ar pūslī aizvilkti lodziņi. Acīm redzot tā bija kungu māja, jo pārējās celtnes, kas bez kādas kārtības bija izmētātas tai apkārt, drīzāk atgādināja būdas nekā ēkas. Visu celtnu puduru ietvēra diezgan plats un laikam arī dziļš grāvis, pildīts sazaļējušu, gļotaiņu ūdeni, kuŗā pērās un parkšķināja piļu saime.

Pārgājis pār apaļo balķu tiltu, Fīrekeras kungs ienāca tuksnesīgā pagalmā, kur neredzēja nevienu cilvēka, jo tie visi laikam strādāja kaut kur laukā, pļaudami un novākdami labību. Nedroši apkārt lūkodomies, viņš gāja uz mājas durvīm, kuŗu virspuse bija vaļā, bet apakšpuse aizvērta, gan tāpēc, lai cūkas, kas rakņājās maurā mājas priekšā, neieklūtu istabās. Fīrekeras kungs atvēra durvju apakšpusi un ienāca plašā priekšnamā ar māla kulu. Gar sienām viņš redzēja novietotus pāris solu un dažas lādes, krāsotas zilā vai sarkanā krāsā un iekaltas dzelzu stīpās. Uz lādēm stāvēja osainas metalla krūzas un blodas. Pa kreisi un labi redzēja zemas, bet paplatas durvis ar krietni augstiem sliekšņiem, bet taisni pretī platu velvetu caurumu, aiz kuŗa bija galīgi dūmu nomelnota telpa ar pāris dzelzu kāšos pakārtiem katliem. Tā bija virtuve, patiesībā plata pamatne telpai, kas augšup kļuva aizvien šaurāka, līdz virs jumta izvērtās miermīlīgā dūmenī. Domādams, ka virtuvē būs kāds kalpotājs, Fīrekeras kungs mazliet pabāza

galvu velvētajā caurumā. Taču cilvēku tur nebija, tikai no tālākā kakta viņam rādīja savus baltos zobus ruda kuce, kas zīdīja prāvu kucēnu saimi. No piedzīvojumiem zinādams, cik nepatīkama var būt tuvāka iepazīšanās ar kuči, Fīrekeras kungs piesardzīgi atvilkās atpakaļ un uzmanīgi piekļāvēja pie labās puses durvīm. Nesapņēmis atbildi, viņš nospieda klinķi, atvēra durvis un iegāja lielā, krēslainā istabā, jo mazie pūšļotie lodziņi tai bija tuvu griestiem un platā jumtmale aizturēja gaismu. Kad acis bija apradušas ar pakrēsli, viņš tumšākajā istabas kaktā, blakām varenajam kamīnam, kurā būtu vietas labam vežumēlim malkas, pamanīja atzveltni, kurā, atmetis atpakaļ galvu un nolaidis rokas gar sāniem, gulēja liela auguma vīrietis. Pie gulētāja kājām, ceļos nometusies, tupēja kāda cilvēciska būtne, kas meta ar roku Fīrekeras kungam kādas nesaprotamas zīmes. Nezinādams, ko iesākt, viņš, apstājies par gabaliņu, vēroja gulētāju. Tādā tūpētāja pietrausās kājās un izrādījās par kuslu vecenīti. Viņa pienāca pie Fīrekeras kunga un sāka čukstēt, pie tam allaž bailīgi pavērdamās gulētājā, kas reizu reizēm izgrūda pa bargam gārdzienam.

— Tu, kundziņ, gan te svešinieks? — viņa jautāja un, kad Fīrekeras kungs pameta ar galvu, turpināja:

— Tālab tad arī nezini, ka lielskungs pēcpusdienā laiciņu pasnauž. Lai drīzāk varētu iemigt, man viņam jākutina papēži. Nu jau pavisam cieši iemidzis, tāpēc varu iet, bet tu pasēdi tepat un pagaidi, līdz modīsies. Lielmāte ar prellienēm aizbrauca ciemos, bet abi junkuri aizdauzījušies mežā. Pirms vakara neviens mājā neradīsies. —

Pamests ne visai patīkama likteņa rokās, Fīrekeras kungs apsēdās solā pie galdā un dzīrās gaidīt Bistramba kunga pamošanos. Viņam nu bija pietiekami laika aplūkot kā pašu telpu, tā arī tās īpašnieku. Istaba ar savu iekārtu viņu nepārsteidza, jo nebija ne labāka, ne sliktāka par tamlīdzīgām telpām, ko viņš bija jau redzējis citās muižās. Bija saprotams, ka nemierīgajos laikos nevienam nebija sevišķas intereses rūpēties par sava mājokļa ērtībām un omulību, visi iztika ar nepieciešamāko. Bija jau labi, ja jumts virs

galvas sargāja no vēja un lietus, bet no aukstuma varēja patverties pie diezgan pirmatnīga kamīna.

Vairāk nekā telpu Fīrekeras kungu, protams, saistīja gulētājs, jo ar to taču nu viņam vajadzēs saprasties, kas varbūt nemaz nenāksies tik viegli. Viņš labi zināja, ka Kurzemes muižnieku starpā bija ir aušas, ir tukšgalvi lielbnieki, gan arī kramagalvas, kas neturēja bēdu ne par hercogu, ne viņa izdotajiem likumiem un kas sirsnīgi ticēja, ka taisnība vienumēr un visur ir tikai viņu sabiedrotā, kas tiem jāaizstāv ar labu vai ļaunu.

Fīrekeras kungs ar interesi vēroja gulētāja seju, mēģinādams tur saskatīt kādus tīkama vai netīkama rakstura vaibstus. Tomēr Bistramba kunga galva, kas pēc formas stipri līdzinājās ķirbim, bet krāsā atgādināja lielā tveicē sazīlējušu ķieģeli, citādi nepauda nekā raksturīga. Varēja gan būt, ka pilnīgie vaigi, ko pa daļai aizsedza jau iesirmās ūsas, rādīja, ka to īpašnieks mil labi ēst un dzert, tāpat kā arī spēcīgais uz priekšu izvirzītais zods ar šauro ķīļbārdu varēja liecināt par nelokāmu gribu visādu labu Dieva dāvanu iegūšanā, bet nekas drošs jau tas nebija.

Sai vietā Fīrekeras kunga domu virkne pārtrūka, jo gulētājs, nejausi ierāvis līdz ar elpu degunā kādu mušu, kas jau ilgāku laiku tekāja pa viņa ūsām un ķīļbārdi, piepeši sāka šķaudīt, kāsēt un atvēra acis. Dažus mirkļus viņš stulbi vērās Fīrekeras kunga kalsnajā sejā un nogurušajās acīs, pārļaidams skatu arī viņa melnajam tērpam ar balto apkakli un putekļiem klātajām kurpēm, tad, pārvarējis miega radīto gurdumu, izslējās sēdus, pie kam atzveltnis, parādīdams savu senību, skumji nokrakšķēja.

— He? — Bistramba kungs tad skarbi ierēcās, ieslikdam ar abām kājām savos batfortos. Fīrekeras kungs nu dažos vārdos paziņoja, kāpēc te ieradies, pēc kam gulētājs, pilnīgi atžilbis no miegā, pietrausās kājās, pienāca pie galdā un, satvēris pusē nodzerto alus kausu, nolika Fīrekeras kungam priekšā.

— Dzer, hausmeister, ja esi izslāpis! — viņš teica, tad smagi nokrita solā galdam otrā pusē un tūlīt sāka uzskaitīt hausmeistara pienākumus, kurus izrādījis tik daudz,

ka Firekera kunga seja stiepās aizvien garāka un tur jo redzami sāka atplauksnīties ir grūtsirdība, ir bailes. Bīstramba kungs to nenojauca, vai arī negribēja nojaust un gārdzošā basā turpināja savus paskaidrojumus. Tā tas turpinājās stundas divas, kuņģa laikā Firekera kungs ne reizi nepaguva atvērt muti, lai ko jautātu. Beidzot viņš pat vairs necentās saprast Bīstramba kungu un izmisis klausījās tikai viņa balss dunēšanā, kas atbalsojās visos istabas kaktos. Vai nu visu pateicis, vai arī pats noguris no ilgās runāšanas, Bīstramba kungs beidzot piecēlās, sakārtoja savu brūno samta tērpu ar dzeltenajām mežģinēm uz krūtīm un aproču galos un, klaudzinādams ar smago batfortu papēžiem pa grīdu, gāja uz durvīm: viņš vēlējās jaunajam hausmeistaram parādīt muižas saimniecību.

Kad bija apskatīta pati māja, klēts un stalli, līdz ar suņu aizgaldām, kuņģam Bīstramba kungs pievērsa sevišķu uzmanību, izrādījās, ka īstenība ir krietni vienkāršāka, nekā tā attēlojās galma tiesas locekļa puķotajā valodā un ka hausmeistara pienākumi muižas saimniecībā aprobežojās ar to, ka viņam katras nedēļas beigās vajadzēja pārvērst skaitļos simboliskās svītras un robus, ko vagars bija iegriezis savās koka bīrkās, un tad ierakstīt šos skaitļus grāmatās. Tā kā lielāko daļu no muižas platības aizņēma meži, krūmāji un purvi, tad skaitļi, kas rādīja izsētās labības mērus, nebija necik lieli, tāpat kā dažādu valšķu dāldeņu un grašu summas, ko ieņēma par Jelgavā pārdoto labību, kaņepēm un medu. Drusku raibākas jau bija nodevas, ko muiža ievāca no zemniekiem un kuņģs ietilpa nevien labība, kaņepes, lini, siens, bet arī teļi, sivēni, vistas, zivis un vēži, un pat dzērveņu un melleņu ogas un kaltētas sēnes. Par vekseliem un citām parādu zīmēm, ko Bīstramba kungs teica noslēptus vienā no dzelzu stīpām sastipotajā lādē, viņš pagaidām neko tuvāku neizpauca, piebilzdams, ka to kārtošanai būšot pietiekami laika arī vēlāk.

Pārdomājot visu dzirdēto un salīdzinot to ar redzēto, Firekera kungs pamazām nomierinājās, pieņemdams, ka patiesība būs kaut kur vidū starp Bīstramba kunga fanta-

zijas celto ēku un īstenību un ka viņa zināšanas, kaut arī maz piemērotas jaunajiem pienākumiem, tomēr palīdzēs tos veikt vairāk vai mazāk pienācīgā kārtā.

3.

Vēl tai pašā dienā pie vakariņu galda viņš iepazinās ar Bīstrambu ģimeni, kas izsauca viņā pārsteigumu gan ne ar savu kuplumu, bet ar lielo dažādību augumos un raksturā. Protams, ka vispirms viņš pievērsa uzmanību pašai namamātei Barbaras kundzei, kas valdonīgi lepni sēdēja blakām viņam. Melno matu, tumšās asiņu piesātinātās un smalki veidotās sejas, kā arī staltā auguma pēc viņam vajadzēja atzīt, ka Barbaras kundze ir vairāk nekā tikama sieviete, kuņas gadu skaits nebija tik viegli nosakāms. Droši varēja apgalvot to, ka Bīstramba kungs bija par savu laulāto draudzeni krietni vecāks un, kā likās, atzina visās lietās viņas virskundzību. Jau vēlāk Firekera kungs uzzināja, ka Barbaras kundze cēlusies no Kurzemē pazīstamās Tiškeviču dzimtas, kuņģa, kā stāstīja, saplūdušas kopā nevien poļu un leišu, bet arī tatāru asinis, ar ko izskaidroja šīs ģimenes dēkainību. Viņš drīzi noskaidroja arī to, ka Barbaras kundze ir katoliete un Bīstramba kunga otrā sieva, ar ko kļuva saprotami ģimenes locekļu dažādie raksturi. Acīm redzot, tā ģimenes daļa, kas sēdēja pa kreisi no namamātes, bija Bīstramba kunga pirmās laulības atvases, kuņu starpā Vīzergardes jaunkundze atradās jau tais gados, kād jaunavas sāk pašas sevi dēvēt par meitenēm, lai citiem par to nerastos šaubas, jeb, labāk sakot, kad tie jau sen par to sākuši šaubīties. Viņa bija pelēku, kaulainu seju līnmate, kas ne par ko nesmējās un laikam arī nepriecājās. Viņas māsas Gudulas jaunkundzes veca zelta krāsas bizes bija ērnotā pretstatā ar tumšajām, gandrīz melnajām acīm, ko viņa reizām kautrīgi pacēla pret citiem, ļaudama tām iemirdzēties vientiesīgā ziņkārē. Bet tūlīt jau tās atkal kļuva tīras un rāmas un lika ticēt, ka aiz tām slēpjas sāpju un kaislību neskarta pasaule. Zeltaino bižu pēc Gudulas jaunkundzei varēja dot gadus deviņpadsmit, turpretī tīras acis stās-

tīja, ka viņai nevar būt vairāk par sešpadsmit gadiem. Gudulas acis, mute un seja, kur visas formas bija maigas un piemīlīgas, liecināja, ka daba taisni šai meitenē novietojuši gandrīz visu daiļumu, kas bija pielémts Bīstrambu ģimenei, pārējiem tās locekļiem atstājama tikai šādas tādas paliekas. Ne abi gaišmatainie zēni ar pārāk apaļajiem vaigiem un īsajiem kakliem, kas stipri atgādināja tēvu, nedz arī divas skuķes, kas sēdēja no Barbaras kundzes pa labi un bez šaubām bija no viņas mantojušas tiklab melnos matus, kā arī tumšo sejas krāsu, nekādā ziņā neapmierināja pat diezgan elementāras daiļuma kodeka prasības.

Vakarīņojot Bīstramba kungs informēja ģimeni par Fīrekeru kungu un viņa pienākumiem, ar ko radīja klausītājos ļoti dažādu iespaidu. Barbaras kundze klausījās ar mierīgu vienaldzību, ko mēģināja atdarināt arī Vizegardes jaunkundze, kas domāja, ka viņai pieder ģimenē pirmā vieta pēc pamātes un tāpēc jāizturas pret hausmeisteru ar tādu pat vienaldzīgu nevēribu. Gudulas jaunkundze vēroja Fīrekeru kungu ar vaļsirdīgu un sirsnīgu uzmanību, bet abi zēni ar pavisam vāji slēptu irōniju. Vecākais no viņiem, Godeharts, dzirdami iečukstēja jaunākajam, Ludigeram, ausī:

— Ar tādiem stilbiem viņš nekad nespēs kļūt krietns jātnieks! —

Šī piezīme deva Fīrekeru kungam iespēju nosarkt, ko viņš arī izmantoja, bet zēni ieguva no Gudulas jaunkundzes nicinātāju skatienu, kas viņus, protams, nepavisam nesāpināja, tāpēc ka ne tēvs, ne Barbaras kundze nelikās Godeharta spriedumu dzirdējuši un mierīgi sarunājās tālāk. Abas mazās skuķes smējās un ķīķinājās savā starpā, jo ne pats hausmeistera, nedz viņa pienākumi tās neinteresēja.

Kad vakariņas bija paēstas, tā pati vecnīte, kas bija kutinājusi Bīstramba kunga papēžus, parādīja Fīrekeru kungam viņa istabu, kas bija paprāva bēniņu telpa blakām lielajam dūmenim, kuŗa vieni sāni aizpildīja arī vienu kambaŗa sienu. Istabā bija vienkāršs galds, solis, pāris taburetes un gulta ar salmu maisu, pārsegta ar rupju vilnas segu. Krāsns vietu pildīja dūmeņa sāni,

kas tiešām bija druŗku silti. Istabas tukšnesīgums, kur ne sienās, ne mēbelēs neredzēja ne mazākā rotājuma, kas rādītu, ka tās iemītniekam varētu būt vēl arī kādas citas prasības, atskaitot tīri dzīvnieciskās — aizsargāties pret aukstumu vai lietu, Fīrekeru kungam atgādināja universitātes karceri, kuŗā viņš kādas nerātņības dēļ bija pavadījis vienu diennakti. Tomēr karcerā sienas mazākais rotāja krietni daudz filozofisku pārdomu, vai arī citāti no grieķu un romieŗu dzejniekiem, ko nabaga gūstekņi bija ieskrāpējuŗi sienu apmetumā, lai tā īsinātu sev laiku. Fīrekeru kungs nevilus atcerējās pantiņu, ko sienas rakstos bija ierindojis kāds Terentija cienītājs:

In vita est hominum quasi cum ludas tesseris: Si illa quod maxime opus est iacta, non cadit, illud quod cecidit forte, id arte ut corrigas)*

Vecā komēdiju rakstnieka droŗi vien labi pārbaudītā dzīves gudrība mazliet pacēla Fīrekeru kunga gara stāvokli, kas pēc visa vērotā un dzirdētā nebūt nebija roŗains. Savu daļu gara stāvokļa uzlabošanā varbūt darija arī krietnās vakariņas, kuŗās nebija trūcis ne sutināta un pēc tam vīnā mērcēta brieŗa gurnā, ne zuŗu un līdaku pastētes un cimta recējuma, kā arī krietna Kurzemes alus.

Fīrekeru kungs atvēra sīkrūtoto lodziņu, lai ieelpotu svaigu gaisu. Arā bija tumŗa, silta septembra nakts, kuŗa pazuda apkārtne. Toties no debesīm viņam vērās pretī zvaigŗņu bezgalība, ko viņš sveicināja dziļā pazemībā. Vai tad zvaigŗnes nepauda visdziļāko mieru, lai arī tās reizām aizsedza migla vai mākoņi? Un kas varēja ņe, zemes virsū, sacensties ar tālo, neaizsniedzamo un neizprotamo zvaigŗņu pasauli, kuŗas skaistums nekad nemainījās? Cik sīks un kusls šī mūŗīgā daiļuma priekŗā bija cilvēks ar savu prātu un sirdi, kuŗa aplami tiecās to visu izprast! — Fīrekeru kungs brīdi nolūkojās cēlajā Orionā, ko uzskatīja par savu laimes

*) Cilvēka dzīve ir kā kauliņu spēle: ja arī metiens nekrīt kā tu vislabāk vēlies, tad lai māksla izlabo to, ko devis gadījums. —

zvaigzni, tad aizvēra logu. Viņš iesprauda svečturī vēl otro tauku sveci, izņēma no savas ceļa somas tintes pudeli līdz ar sainīti noasinātu zoss spalvu, dažas papīra loksnes un melnā ādā iesietu grāmatu, kuŗas titula lapā stāvēja virsraksts: *Garigais piķa virāks*. Tas bija silezieša Benjamina Šmolka garigo dziesmu krājums. Brīdi palapojis grāmatu, Fīrekera kungs atrada kādu jau agrāk iezīmētu dziesmu, uzmanīgi to izlasīja vairākas reizes, tad izrakstīja to uz papīra lapas un uzrakstīja vīrs katra vārda atbilstošu latviešu vārdu. Tad viņš sāka sakārtot tulkojumu strofās, reizu reizām ieskatīdamies Mārtiņa Opica grāmatā: *Par vācu dzeju, kur uzskaitītas un izskaidrotas visas tās īpatnības un piederība*. Šis darbs saistīja visu viņa uzmanību, tā kā viņš vairs nejuta ne istabas tuksnesību, ne arī zvaigznotās nakts lieliskumu, bet, spalvai čirkstot, veidoja papīra lapā pantu pēc panta, līdz no tiem radās korālis.

Vai nu gaismas vai arī sveču sprakstoņas un spalvas čirkstoņas iztraucēta, no kādas spraugas dūmeņa sienā izlīda sirma žurka. Ar savām melnajām spožajām acīm viņa ilgu laiku vēroja rakstītāju, līdz, nolēmusi, ka tas nav nekāda bīstama parādība, novietojās spraugā naktsgulāi, nēvīžīgi atstādama ārpusē gaŗo melnai auklai līdzīgo asti.

4.

Priekšpusdienās Fīrekera kungs ar abiem zēniem sēdēja pie latīņu gramatikas, kas Godehartam izlikās par tumšu zemi, pa kuŗu ceļojot ik solī jāatduŗas nepatīkamos šķēršļos. Ar pūlēm atkārtodams svešādos vārdus, viņš svīda kā pirtī un, stundām beidzoties, teica Ludigeram, kas visu uztvēra vieglāk, pat it kā ar interesi, ka šādas lietas viņu, Godehartu, nogurdinot vairāk nekā cīņa ar lāci, kas iztraucēts no ziemas gulās.

Paēduši pusdienu, zēni ar steigu metās zirgos un drāzās uz meŗu, kurpretī viņu audzinātājs atvēra dzelzīm apkalto lādi, kur rēķini, vēstules un landtaga deliberatoriji bez kādas kārtības gulēja vienā kaudzē un mēģināja šai haosā nodibināt kaut kādu kārtību. Viegli tas nenācās, tāpēc ka Bīstramba

kungs, pie kuŗa viņš meklēja palīdzību, nereti noliedza parādu zīmju saturu, saukāja tās par blēņu lupatām un blēžu roku darbu. Bet pamazām juceklīgajā papīru kaudzē tomēr radāskārtība, kuŗu, negribīgi ņurdēdams, atzina arī Bīstramba kungs. Pie tam noskaidrojās, ka apstākļi patiesībā nav tik ļauni kā tas bija rādījies sākumā un ka tuvākā nākotnē muiŗai nekādas tieŗas briesmas nedraud. Šis atklājums varenī iepriecināja Bīstramba kungu un viņš sāka fantazēt par jaunas kungu mājas celŗanu, kam vajadzēja būt īstai pilij, un plānoja pat pirkť kādu otru muiŗu.

Vakarus Fīrekera kungs pilnīgi netraucēts pavādīja savā jumta kambarī, ar dedzību nododamies dzejai.

Šo diezgan vienmuļo ikdienu pārtrauca neparasts atgadījums. Kādā pievakarē muiŗas pagalmā čīkstēdams ievilkās zemnieku pajūgs, kuŗā gulēja ievainotais Ludigers. Meŗa cūka, pēc tam, kad viņš bija notvēris tās strīpaino sivēnu un gribēja to dzīvu pārnest mājā, izdzirdusi mazuļa gaudas, bija panākusi laupītāju un ar saviem ilknjiem apstrādājusi viņu tā, ka Ludigers bija palicis bez samaņas gulot un varbūt nebūtu nekad vairs atgriezies mājās, ja nepiesteidzies Godeharts, kas nikno māti nonāvēja.

Ludigeru ar dažādiem zāļu novārijumiem un arī kľusu čīkstētiem burvības vārdiem ārstēja papēŗu kutinātāja vecenīte, jo tuvākais vāŗu ārstis, kas dzīvoja Dobelē, bija kādā draudzīgā dūŗu sacīkstē cietis tā, ka pats bija ārstējams. Kā daždien labs brālis, Godeharts, lai nesarūgtinātu Ludigeru, gūdam viens pats laurus latīņu valodā, izkaulēja no tēva atļauju nemācīties, pirms Ludigers būs atveselojies. Ar to nu Fīrekera kungam radās daudz vairāk brīva laika, ko viņš varēja izmantot pēc patīkas. Nosēdējis kādas stundas pie rēķinu kārtoŗanas, viņš parasti devās gaŗākās pastaigās pa meŗu un gar ezeru, kuŗa rāmajos līcos baltoja kľusu birŗu atspīdumi. Zemgales rudens grūtsirdīgais maigums, kuŗā nejuta cilvēku skarbuma un viltus, bet tikai jaunavīgi šķīstu kľušānu, viņu atspirdzināja un spēcīnāja. Viņš juta sirdī neatvairāmu vēlēŗanos teikt pateicību par šo kľuso skaistumu tam, kas to

radījis un devis cilvēkam iespēju to baudīt. Lidzīgi Ksavijeras Franciskam, kas rakstīja vēstules svētajam Ignacijam tikai ceļos nometies, arī Firekera kungs labprāt būtu darījis tāpat, pārdomādams savu dziesmu saturu. Bet šie viņam to neatļāva mitrā melnā zeme — tūkstošgadīgās veģetācijas tumšā nāves gulta.

Dažreiz viņš iegriezās vienās otrās mājās, tā iepazīdamies ar zemnieku darbu un, sarunādami ar ļaudīm, vingrinājās latviešu valodā. Viņš rūpīgi atzīmēja nepazīstamus vārdus un raksturīgos izteicienus, jo cerēja, ka agrāk vai vēlāk taču kļūs mācītājs. Sākumā ļaudis pret viņu izturējās ar šautiņību, bet kād kļuva zināms, ka viņš nav Bīstrambu ģimenes loceklis, neuzticība pamazām zuda un viņš nu uzzināja daudz, ko, muižā dzīvodams, nebija pat ne iedomājies. Viņš redzēja, ka netaisnība un varmācība kā smags lietuvēns gulēja pār visu zemi, ka ļaudis to panes, sakoduši zobus, slepeni nīzdami un nicinādami savus apspiedējus. Viņš redzēja arī, ka viņi savas ciešanas ietēpa dziesmās, izteica ar tām savas skumjas un izdziedāja tur arī cerību par labākiem laikiem. Un pamazām viņam atklājās līdz šim sveša pasaule, viņš jūta, ka kļūst tai arvienu tuvāks, saprot arvien dziļāk, un viņā sāka celties īgnums pret to apkārtni, kurā dzīvoja un no kuņas bija atkarīgs. Rūgtuma un dusmu pārņemts, jo vairāk vēl tāpēc, ka nereti jūtās tur neievērots un pazemots, viņš atviegloja sirdi, rakstīdams savam studiju biedrim Rēveles tirgotāja dēlam doktoram iuris utrisque Melchioram Sladenkopam:

Krietnais un cienījamais doktor.

Kad pirms kāda laika Jūms rakstīja, izlūgdami Jūsu augsti vērtējamās domas par Renē Dekarta kunga rakstiem, necerēju, ka jau pēc pāris mēnešiem atradīšos Kurzemes lauku nomalē, kur par filozofiju nevienam nav nekādas jēgas. Protams, ka man nenācās nebūt viegli šķirties no Tērbaņas, kur mani iepriecināja tik daudzu cildenu domātāju un dzejnieku darbi, bet — kaut kāda nodarbošanās taču man bija vajadzīga, jo cik ilgi tad būtu izturējies badošanos: Tagad esmu

labi paēdis un apgādāts ar visu nepieciešamo un arī darbs man nav nekāds grūtais — esmu mājskolotājs un hausmeistars. Bet ja Jūs, cienījamais doktor, no tā visa spriestu, ka esmu ar savu stāvokli apmierināts, tad tā būtu maldīšanās. Jūs gan itin labi zināt, kā uz mums nemižniekiem skatījās Vidzemes lielkungi. Bet te, Kurzemē, viņi ir vēl iedomīgāki un uzpūtīgāki un ikvienu, kas nav muižnieks, un kaut tas arī būtu vai pats Paracelsijs, uzlūko nicinādami un domā, ka par to, ja devuši mums darbu un uzturu, mums tiem jābūt mūžīgi pateicīgiem un pazemīgiem. Es negribu Jums, cienījamais kungs, attēlot, ko esmu pieredzējis Bīstrambu ģimenē, jo tas izklausītos pēc pļāpības, bet pastāstīšu, kāda te ir zemnieku dzīve, kas pilnīgi atdoti muižnieku varai. Ja Jūs te ienāktu kādā muižā, tad vēl pirms sasnieguši vārtus, Jūs apsveiktu kāda ierīce ar divi stabiem, ko augšgalā savieno šķērskoks. Un kaut arī pie šķērskoka karātos tikai resna aukla ar cilpu galā, Jūs rūlīņ saprastu, ka šie ierīci sauc par karātavām. Tā kā katrs muižnieks šie līdzinās patvaldniekam, tad savā novadā var sodīt ar nāvi jebkuŗu zemnieku. Ja arī karātavas lieto reti, tāpēc ka cilvēku jau tā ir maz un trūkst strādnieku, tad gabaliņu tālāk muižas pagalmā stāv kāķis, pie kuŗa allaž redz stāvam kādu nelaimīgo, kam jāsaņem koki. Visbriesmīgākais ir tas, ka zemniekam nekur nav tiesību sūdzēties, ja kungs viņam nodarījis pārestību, jo ar „Kurzemes statutiem“ viņš ir padarīts par muižniekam piederīgu lietu — vergu. Un tas tā nav vis Turcijā, bet zemē, kur jau gandrīz 500 gadus sludināta Kristus mācība! Vai tad arī zemnieki tāpat kā muižnieki nav Kristus atpestīti? Kāpēc tad tikai muižnieki drikst dzīvot labumā, kamēr zemniekiem tikai jācieš, kāpēc vieni drikst tikai pavēlēt, bet otriem ir tikai jāklausa? Jā gan, šie sludina Kristus mācību, bet kā sludina?! Vai tad ļaudis maz jel ko saprot no tā, ko mācītājs runā kancelē svešā valodā? Un kas tā par dziedāšanu! Ak, mans Dievs! Kādu svētdienu es aizjāju uz Dobeli un iegriezos arī baznīcā, kad tur notika latviešu dievkalpojums.

(Beigas nāk. burtņīcā.)

ASPAZIJAS PIEMIŅAI

Š. g. 16. martā paiet 80 gadi kopš Aspazijas dzimšanas. Tas dod iemeslu uzrakstīt dažas atmiņu lapiņas, atskatoties uz lielās dzejnieces bagāto mūžu.

Pirmā Aspazijas grāmata, kas man zēna gados nāca rokās, bija *Dvēseles krēsla*. Atceros vēl kā šodien: sēdēju pie pavarda uguns un lasīju dzejoli pēc dzejoļa. Toreiz daudz kā nesapratu. Tikai to nojautu, ka tā ir bezgalīgi plaša un dziļa, līdz traģiskiem samezģlojumiem nonākusi dzīve, par kuŗu te runā dzejniece, izkliegdama savas sāpes. Biju izlasījis visu grāmatiņu līdz beigām, raudzijos saplokošās uguns liesmās, un galvā, līdzīgi uguns mēļem pavardā, šaudījās izlasīto vārdu refleksijas:

*Sapņu tālumā,
Staru spožumā,
Zvaigzne dziestošā
Mana laimība ...
Tvaikos vītušas,
Dubļos samītas
Dvēs'les drebošās
Baltās lapiņas ...*

Bija skumji, bezgalīgi skumji. Tādu, tik dziļu pārdzīvojumu biju guvis pirmo reizi. Lasot grāmatu, nekad nebiju interesējies par autoru, uzņēmot lasītā saturu pašu par sevi kā reālitāti. Šī dzejoļu grāmatiņa nu bija likusi iedomāties arī pašu dzejnieci. Gribējās par viņu ko tuvāk zināt, izprast dzejas vārdos izteikto dzejnieces dvēseles krēslu. Pirmo reizi bija radusies vēlēšanās izprast pašu autori.

Drīz pēc tam man laimējās dabūt lasīšanai Aspazijas kopoto rakstu pirmo izdevumu ar J. Asara biogrāfiski-kritisko apcerējumu (A. Gulbja izd., 1904.). Aizgūtnēm izlasīju visu biezo sējumu. Nu jau kaut ko zināju par Aspaziju pašu. Šoreiz man jaunu pasauli pavēra stāsti *Atēna*, *Skats brīnumu pasaulē*, bet luga *Zeltīte* modināja aizdomas: diez' vai te arī, tāpat kā dzejoļos, nav izteikts kaut kas no dzejnieces pašas pārdzīvojumiem? Zēnam toreiz ir prātā nevarēja nākt, ka tas

varētu nākt tuvākā saskarē ar dzejnieci un būt kādreiz — viņas biogrāfs.

Tad nāca lielie 1905. gada notikumi, daudzinaja Aspaziju kopā ar Raini. Tad — viņu vairs neesot Latvijā. Man, augot Talsos, kur soda ekspedīcija bija sevišķi nežēlīgi trakojusi, bija gluži labi saprotams, ko nozīmē aiziet trimdā, lai glābtu kailo dzīvību: arī no mūsu pilsētiņas un apkārtnes ne viens vien dedzīgāks jauneklis bija devies pāri robežām vai kā „meža brālis“ slapstījies vēl kaut kur Ugāles vai Dundagas mežos. Sāka nākt raksti jau no ārzemēm. Raina *Virpuļa kalendārā* atradu dažus dzejolišus, parakstītus ar burtu „A“. Sapratu — tā bija Aspazija. Bet kāds nu dvēseles skarbums bija ieliets viņas rindās!

Pēc dažiem gadiem parādījās Raina *Zelta zirgs*. Saulcerīte stikla kalnā un dzejniece Šveices kalnos — šie divi priekšstati divaini sasaistījās manā iztēlē. To sevišķi pavairoja Aspazijas *Saulainais stūrītis*, kas esot dzejnieces pašas liriskā biogrāfija. Jā, tā bija Antiņa iemīļotās Saulcerītes balss, kas skanēja cauri šai bērnišas simfōnijai. Saulcerīte — Zeltīte — Aspazija ... Kā zelta pavedienus šī grāmata un pēc tam *Ziedu klēpis* ieauda manas agrās jaunības dienās. Vēriģi sekoju visam, ko tālā trimdīniece laida klajā, vācu viņas ģimētnes, kādas vien parādījās atklātībā. Tēlojumu grāmata *Spoži sapņi* no jauna ielīksmināja manu jau mazliet dzejiski disponēto sirdi.

Pēc dažiem gadiem mācījos skolotāju institūtā tālu Iekšskrievijā. Biju sācis jau rakstīt, skaitījos pār dažu preses orgānu pastāvīgu līdzstrādnieku. Tas bija laikam 1913. gadā, kad Aspazijai taisījās atzīmēt kādu jubileju. Bija arī zināms, ka dzejnieci jau ilgāku laiku vārdzinot kāda slimība. Aicināts sniegt kādu rakstiņu šai gadījumā, uzrakstīju dzejīsku veltījumu — par marta sauli, kas lai dziedina slimo dzejnieci (tas ievietots *J. Dienas Lapā* vai *Dzīvē* — kuŗā isti, vairs neatceros).

Iesākās pirmais pasaules karš, pajuka latviešu kultūrdzīve, pārtrūka preses un grā-

matniecības pastāvīgie sakari ar lielajiem trimdiniekiem Šveicē. Dzīvojot Pēterpili, no grāmatnieka A. Gulbja dabūju daudz ko tu-
vāk dzirdēt par Aspaziju, jo viņš taču dzej-
nieci bija tuvu pazinis nevien pirms emigrā-
cijas, bet arī Šveicē apmeklējis dzejnieku
pāri. Atceros šādu sīkumu: atvadoties no
dzejnieces, viņš tai pasniedzis krāšņu rožu
pušķi, par ko dzejniece viņu noskūpstījusi.
Dzejnieces skūpstis — mūzas skūpstis. Atkal
dīvaina priekšstatu saistība...

*Ko dzejnieka acis uzskata,
To apņem dīvaina burvība,
Tam jāraud — un nezina par ko...*

Ne dzejniece pati uzskatīja savām acīm,
bet es varēju runāt ar viņas draugu, klausī-
ties tā stāstos par dzejnieci, viņas sīkajām
ikdienas rūpēm trimdas dzīves šaurībā un
viņas darbu, topošām grāmatām. Likās —
tuvu, pavisam tuvu arī es pats, mēmais klau-
sītājs, biju ticis pašai dzejniecei...

*

1920. g. 4. aprīlī abi lieli trimdinieki at-
griezās Latvijā. Biju viens no viņu jūsmīga-
jiem apsveicējiem. Drīz pēc tam, jau pava-
saļa pusē, A. Gulbis izaicināja mani pie se-
vis uz pārrunām. Viņš izdošot Aspazijas
kopotos rakstus jaunā izdevumā. Rakstu
kārtošānu uzņēmusies pati dzejniece, bet arī
man viņa izredzējusi kādu uzdevumu: man
esot jāraksta viņas biogrāfija un darbu ap-
cerējums, kam jānāk kā pirmā sējuma ieva-
dījumam. Man, toreiz vēl jaunam literātam,
tas bija liels pagodinājums. Ar skubu ķeros
pie darba. Galvenais — vajadzēja uzklaut
dzejnieces dzīves stāstu no viņas pašas mu-
tes. Sāku vai ik pārdienām staigāt uz dzej-
nieku pirmo mitekli Pārdaugavā, Baložu
ielā. Nu nāca necerētais — tuva, pavisam
tuva iepazīšanās ar jau bērnībā iemīloto
dzejnieci. Nu viņa pati man pavēra savu
dvēseli — ir saulaino, ir krēslaino.

Dažā ziņā jutos vilies. Manā priekšā
vairs nebija tā Aspazija, kādu bija radījusi
mana iztēle pēc viņas pirmajām grāmatām
un ģimētņēm: krietni korpulentā, tomēr mie-
sīgi un garīgi sagurusi, kaut arī toreiz viņai
bija tikai 52 gadi. Arī Raiņa apdziedātie

„sīkie pirkstiņi“ bija brangi satūkuši, tāpat
kā viņas tuklās rokas, kas kustējās, nervozi
raustoties, kad ņēma šķirstīt kādu grāmatu
vai tvēra zīmuli, lai kaut ko rakstītu. Un tad
aizrādījums jau pirmajā dienā: „Runāriet
stiprāk, es lāgā nedzirdu...“ Arī acīm jau
bija vajadzīgas palīgā acenes. Taču blakus
pilnīgi nosirmojušajam Rainim viņa tomēr
vēl bija saglabājusi vairāk ārējā svaiguma.

Un tā nu cēlienu pēc cēliena viņa man
stāstīja visu savu dzīves gaitu, arī daudz
intīmu sīkumu, kas toreiz nebija rakstāmi
grāmatā. „To varēsit publicēt, kad manis
vairs nebūs“, viņa šādās vietās piezīmēja.

Bērnība vecāku mājās, Zaļenieku Dauk-
šās. Tā visumā autobiogrāfiski pareizi attē-
lota grāmatās *Zilā debess* un *Zelta mākoņi*.
Māte — mīļa, bet barga valdniece bagātājā
zemgaliešu sētā. Tēvs — vieglas dabas, al-
koholiķis, par saimniecību nav rūpējies, tā-
pēc arī māte kļuvusi tik valdonīga savā
lomā. „Bet tas jau arī nebija mans īstais
tēvs, neba no viņa esmu mantojusi savu tem-
peramentu“, viņa piebilda. Tad — skolas
gadi Jelgavā, vāciskajā Dorotejas meiteņu
skolā. Daudz lasījusi, sākusi dzejot vispirms
vācu valodā. Uz jautājumiem par toreizējo
lektūru viņa paskaidroja: „Ne jau vācu sal-
kanie lirīki, kā Lenaus vai Ūlands, bija manā
gaumē, bet Šillers, Heine, arī Bairons vācu
tulkojumā“. Iepazinusies ar Jelgavā dzīvo-
jošo filologu K. Jansonu, tas devis viņai la-
sīt daudz grāmatu, pamodinājis interesi par
vēsturi, mudinājis rakstīt latviski un ieteicis
gatavoties studijām kādos augstākos sieviešu
kursos, jo Krievijas universitātēs toreiz sie-
vietes neuzņēma. Bet māte citādi izlēmusi
meitas likteni: izņēmusi to no sieviešu ģim-
nazijas pēdējās klases, nodevusi mācībā pie
kādas šuvējas, lai iemācās rokdarbus, un
tālākais — jādzīvo mājās un jāgaida precī-
nieki. Toreizējās izjūtas dokumentējušās kā-
dā jaunības dzejolī, kur dzejniece izsauca:
„Es esmu kā roze starp rāceņiem!“ Aiz-
bēgusi no mātes gūsta atpakaļ uz Jelgavu,
lai ar min. Jansona palīdzību dotos tālāk
uz Pēterpili studēt. Māte aizsteigusies pakāļ
uz Jelgavu, sameklējusi bēgli, pārvedusi mā-
jās un turējusi stingrā uzraudzībā, Gaidīties
precinieki arī sākuši nākt, mātei iepaticies
kāds brammanīgs ķieģelnīcas īpašnieks Val-

ters, un ar to viņa arī apprecējusies. Tas bijis vieglprātīgs uzdzīvotājs, izdaudzīnātais bagātnieks iestidzis lielos parādos; lai viņu glābtu, iekļīlātas arī Daukšas, un taču bankrots bijis nenovēršams. Kreditoru vajāts, viņš aizbēdzis uz Ameriku. „Viņš jau mani mīlēja“, dzejniece piebilda, „gribēdams man prieku darīt, vadāja līdzī pa krogiem, pacienāja ar saldiem dzērieniem, smalkiem cepumiem. Es viņu pati pavadīju tālajā ceļā līdz Jelgavai, šķīrāties itin draudzīgi“. (R. Kļauštinš savā rakstā par Aspaziju, *Latvju Mēnešraksts* 1943., 12. nr., saka, ka „no šīs laulības viņa „piedzīvojusi divus bērnus“; es šo ziņu apšaubu, jo Aspazija toreiz, 1920. gadā, kā arī vēlāk, ir uzticējusi vēl daudz intimākas lietas, bet par bērniem no viņas mutes nekā neesmu dzirdējis). Pēc tam visai ģimenei sākušās posta dienas: Daukšas nākušas ūtrupē, viņa ar vecākiem un mazākajiem bērniem pārcēlusies uz Jelgavu. „Nu bija labi, ka māte bija likusi man izmācīties par šuvēju“, viņa atzinās, „jo tagad es ar šūšanu biju vienīgā maizes pelnītāja visai ģimenei“.

Jelgavā dzīvojot, viņa iepazinusies ar studentu Jāni Jansonu, vēlāk pazīstamo publicistu un politiķi. Tas kādreiz, ieradies viņu apciemot, ieraudzījis spilvena pārvalkā izšūtos vārdus „Ruhe sanft!“ Jansons sācis viņu tik nesaudzīgi zobot par tādu vācisku mietpilsonību, ka jaunā dzejniece gribējusi vai zemē ielīst. Taču šis smēķējs kļuvis viņas neatlaidīgs pielūdzējs, par ko vēlāk Rainis bijis greizsirdīgs. „Viņi abi sacentās ap mani, bet Rainis bija staltāks un garīgi pārāks!“ viņa rezolūti noteica.

Tad — „jaunās strāvas“ laikmets. Kādā laikrakstā bija iespiests Viktora Eglīša stāsts, kuŗā notēlota J. Poruka sastapšanās ar Aspaziju, Raini un J. Jansonu pēc viņa atgriešanās no Drezdenes. Jautāju, cik šīs tēlojums atbilst īstenībai, it īpaši tam, ka Aspazijas mutē likti vārdi, kuŗos Poruks apzīmēts par glēvu gauduli. „Tā jau bija“, Aspazija apstiprināja. „Mēs bijām strauji un liesmaini kā uguns, Poruks mums bija pilnīgs pretstats, man viņa asarainās mīlestības dzeja negāja pie sirds“.

Aspazijas straujais temperaments ir galvenais psiholoģiskais izskaidrojums tam, ka

viņa no Rīgas Latviešu biedrības un *Baltijas Vēstneša* aprindām pārgājusi pie „jaunstrāvnikiem“ un viņu *Dienas Lapas*. „Arī tur es jutos kā roze starp rāceņiem“, viņa atkārtoja sava jaunības dzejoļa vārdus. „Vienā pusē pilsoniska omulība, mērenība visās lietās, otrā — straujums, ciņa par jaunām idejām — tur es varēju justies savā īstajā elementā!“

Kāds cits epizods no vēlākiem gadiem savukārt liecina, kāda bijusi Aspazijas īstā daba. Pēc Raiņa lugas *Mīla stiprāka par nāvi* pirmizrādes Dailes teātrī 1927. g. abi dzejnieki kādu brīdi uzkavējās direkcijas kabinetā, notika pārrunas par lugā tēlotām personām. „Es gan nesaprotu, kā Maija tādu glēvuli kā Heilu varējusi mīlēt!“ Aspazija izsaucās. „Es būtu mīlējusi tikai Jakubovski!“

*

Jau toreiz, 1920. gadā, sīki jo sīki pārstāstot visu dzīves gaitu, Aspazija reiz skumīgi izmeta vārdus: „Nu redziet, kā tas iznācis: sākumā bija Aspazija, tad bija Aspazija un Rainis, bet tagad katrs saka — Rainis un Aspazija“.

Aspazijai ir lieli nenoliedzami nopelni Raiņa tapšanā par dzejnieku. Pēc pirmajiem jaunības darbiem, klausīdams savas māsas spriedumu, ka liels dzejnieks no viņa neiznākšot, Rainis bija apņēmis vairs nedzejojot un ilgāku laiku šo apņemšanos arī pildījis. Aspazija bija tā, kas *Dienas Lapas* rediģēšanas laikā viņam deva jaunu pārliecību, ka viņš ir gan dzejnieks, turklāt slēpj sevī lielu, vēl neatraisītu talantu. Tā Rainis atgriezās pie dzejas un — ātri vien pārauga Aspaziju. Aspazijā radās psiholoģiski saprotama greizsirdība uz Raini, kas kļuvis pārāks par viņu. Raiņa dienas grāmātā atrodamas visai interesantas vietas, kur īsi skicētās trimdas laika piezīmēs atspoguļojusies šī divu dzejas titānu klusā ciņa par prioritāti.

Kad pēc Raiņa nāves Aspazija palika viena, viņa ilgus gadus smagi sirga ar nerviem. Reizēm viņa bija skarba, nepieejama, reizēm atkal bija izslāpusi pēc tuvākas saskares ar vecajiem draugiem, un tad, kļuvusi lēnīga, labprāt stāstīja par sevi un savām attieksmēm pret Raini. Gadījās, kad pār vi-

ņas lūpām nāca rūgtuma pilni vārdi, noliedzot Raiņa prioritāti. Bet citreiz atkal viņa ar istu sirds siltumu runāja par viņu abu kopējo mūža darbu un sūdzējās, ka Raiņa nozīme vēl arvienu nav pietiekami apgaismota un izcelta, mudinot rakstīt par Raini vēl un vēl. Pagāja pat vairāki gadi, kurus viņa bija veltījusi Raiņa atstāto materiālu kārtīšanai, kas lielā mērā aizkavēja viņas pašas iecerētos darbus, no kuriem daudz kas tā ir palika neuzrakstīts. Raiņa piemiņas cildināšanai sarakstīts arī autobiografiskais romāns *Rudens lakstīgala*. Un savā pēdējā gribā viņa bija izteikusi vēlēšanos būt nešķirtai no Raiņa: atdusēties viņam blakus Raiņa kapos, novēlot visus ienākumus no saviem un Raiņa darbiem (viņai piederēja uz tiem mantnieces tiesības) apvienotam Raiņa un Aspazijas fondam abu viņu rakstu izdošanai, godalgām autoriem, kas rakstījuši par viņu abu darbiem u. t. t. Un tā, kaut arī

viņas dzīvi pēdējos gados pārklāja atkal dvēseles krēsla, tā noslēdzās ar spožu vakaru — *Zem vakara zvaigznes*.

Savu brāzmaino, cīņām un ciešanām un allaž kvēlas dvēseles dzeju piepildīto mūžu lielā dzejniece noslēgusi ar dzīves slavinājumu, ko viņa atstājusi mums kā dārgu mācību:

*Skaisti ir dzīvot — cīņas lielajā brīdī
Visus dvēseles spēkus sakāpināt,
Viena momenta sprauguma sprīdī
Vēlreiz dzīvei cauri just un zināt ...*

*Skaista jau dzīve par sevi, reiz pasaulē
laista,
Mūžības pulss lai ritumā nenorimtu.
Ak, šī negantā dzīve, cik tomēr tā skaista,
Trīsreiz mirt nav par daudz, lai vienreiz
dzimtu.*

Mirdza Čuibe

APBURTAIS EZERS

*Es trūkos no miega, vai sauca kāds tā? — Un nūju es laužu un dauzu ar to. —
Tev apburtais ezers ir jāmodina. Bet alksnis sūrs lūp tik un asiņo.*

*Tur zudusi zelta atslēga dus, Un plaukstas es klāju, un pirksti man salst. —
Kas atvērt var dzelmes un apvāršņus. Par mani tik nūrgājas nīcības valsts.*

*Klāj dziļi zaļš ledus, sniegs kupenas vel, Un dvoāšu es pūšu, un lūpas man stingst,
Un svelošas ziemēla lapsenes dzel. Un glāžainas asaru lāstekas džingst. —*

*Bet apakšā vilnis gulgo un pukst, Ai, saule, ja nenāc tu palīgā,
Un sudraba vīcaines zviļojot čukst. Bez tevis es nevaru darīt nekā!*

Rasma Galeniece

VAKARĀ

*Apstājies, klusumam aizmuri dvoāšu. —
Apvārsni dziļu un plašu
Pāršalca nopūtu pulks.*

*Apstājies, klusumam aizmuri dvoāšu. —
Vientuļāks par tevi pašu
Varbūt tur nopūtās Dievs?*

DIVI JUBILĀRI

Atmiņas un iespaidi

Laika skriešanās, kas tik brāzmaina beidzamajos gados, tomēr gadās bieži, kad jāpdomā par sevi un citiem. Un tad jāsatrūkstas vien, ka dažs labi pazīstams, nupat vēl tik jauns vīrs, mūža ceļā jau aizsniedzis posmu, kas apzīmējams tādiem cienījamiem skaitļiem, kādi ir 70 un 60. „Ak, kur gan vara būs tāda, kas savaldīs laika skreju?”

I

PĀVILS GRUZNA šā gada 28. februārī kļūst 70 gadus vecs. Reizē ar to viņš piemin arī, ka tepat pus gadusimtenis nostrādāts literārā darbā; ar 1898. gadu sākts žurnālista darbs Rīgas krievu presē kā latviešu lietu referentam — vispirms krievu valdības subsidētajā *Rižskij Vestņikā*, kur autors raksta recenzijas par latviešu kultūras dzīves pārādībām, saņemdamas honorāru 1½ kapeikas par rindiņu. Šai avīzē — „bija gudri jāizstāv latviešu lieta pret pārkrievošanas tendencēm“, atceras rakstnieks. Bet īstenībā Gruznas literārā darbība sākusies jau ap 1896. gadu dažādos nelegālos skolnieku žurnālišos, no kuņiem vienam (*Uz priekšu!*) Gr. bijis redaktors. Romānā *Bursaki* šī romāna varonis, seminārists Viktors Rasa (t. i. Gruznas līdzinieks), uzraksta pirmās mīlas stāstu *Bursaks un ģimnaziste*, kas cirkulē rokrakstā un jaunatnē daudz lasīts, līdz rokraksts pazūd. Mūsu „lielajā“ presē Gruzna parādās 1904. gada rudenī *Dienas Lapā*, kas atsāk gaitu pēc 10 mēnešu aptūrešanas. Tur Gruznam mākslas recenzijas un stāsts *Miglā*, ar kō man nav gadījies iepazīties.

Viņš pirmās manas atmiņas par Gruznu. *Austrumā* 1899. gadā, kā to pieminēju atmiņās par Eglīti, bija Eglīša stāsts *Pazudušais dēls*, kuŗa varonis nosaukts — Pāvils Gruzna. 1904. gadā *Dienas Lapu* nedabūju redzēt, bet 1905. gada Ziemassvētkos iegūto 1906. gada *Saimnieču un Zeltņu kalendāru* šķirstidams, atradu Pāvila Gruznas „fantaziju“ *Azes nāve*. Tas bija mazs uzmetums, man, 13 gadus vecam zēnam, vēl ne visai

izprotams — cik atceros, par kaut kādu mākslinieku bohēmiešu laulības laimi un vēlāko konfliktu, ko apņēma Grīga slavenā darba skaņas. Jau tad man šāvādi bija sastapties ar Gruznas vārdu; tas taču *Austrumā* Eglīša stāstā! — Vēl jo vairāk Gruznas vārds iespaidās prātā, kad nākamā 1906. gadā šad un tad dabūju jaunā žurnāla *Dzelme* burtnīcas, kuŗām bija katrai citāds vāka zīmējums. Tur Gruznam bija ļoti šāvādi, neparastā īsu teikumu stilā rakstīti prōzas gabali, kas man toreiz bija nesaprotami un netīkātmi, atskaitot liriski sirsnīgo atvadu gabaliņu *Viņai*, t. i. Zemgaliešu Birutai. Vēl *Dzelmē* bija nelieli Gruznas stāsti: *Vampīrs* (kādas meitenes drausmīgi pārdzīvojumi, psiholoģiskās drausmu noveles tipisks paraugs Edgara Po garā), *Nadija* (mazliet lielāks stāstiņš par tā laika bohēmu, vaļsirdībā jau tāds pat kā autora jaunākais romāns *Jaunā strāva*; arī te figurē māksliniece Biruta) u. c. To īpatnējo mākslu, kas šais stāstiņos, mācījos saprast gan tikai jauneklā gados, vēl reiz *Dzelmi* pārļasot. Saprātu, ka ekstravagances un drosme Gruznas būtībā, ka viņa dabā tieksme uz pasvītrotu oriģinālītāti. Šī pasvītrotā oriģinālītātes tieksme Gruznam īsta, un *Dzelmes* laika stāstiņos ar ātri slidošajām impresijām (Gruzna viens no spilgtākiem latviešu impresionistiem) kaut kas ļoti svaigs, pirmreizīgs un pievilcīgs.

Pēc *Dzelmes* laika un „dekadentu draudzītes“ izīršanas Gruznas vārds bija lasāms Latviešu Skatuves biedrības 1908. g. rudenī dibinātā Jaunā Rīgas teātra aktieru sarakstos. (Starp citu Gruzna ar E. Laubertu dublēja Johannesa lomu Hauptmaņa *Vientuļajos cilvēkos*). Bet jau iepriekšējā Jaunajā Latv. teātrī Gruzna arī bija tēlojis, pat dziedājis Faustu Gunō operā. Beidzot viņš atvadījās no skatuves 1911. gadā, tēlodams Pietuka Krustiņu paša veiktā *Mērmieku laiku* drāmatizējumā. Dieniško maizes darbu rakstnieks darīja, būdams ierēdnis krievu valsts bankas Rīgas nodaļā, bet sirds un brī-

bet duncis paliek Karnō rokās: „Yarbūt kādam Karnō pēctecim ar to būs darišanas“. Un tiešām, pēc 100 gadiem, 1894. gadā, Karnō pēcnācēju tiešā līnijā, Francijas republikas prezidentu Sadī Karnō ar dunci nodur anarchists. Man toreiz nebija ko „celt priekšā“, es pastāstīju par nesen lasīto Verfeļa romānu *40 Tage des Musa Dagh* — grāmatu, kas uz mani atstājusi tik dziļu iespaidu kā reti kāda cita manā garajā lasītāja mūžā. Toreiz vācieši bija sagrābuši Čehoslovākiju, gaiss nākamo laiku draudu pilns, un mazā sabiedrība satraukti runāja par vāciešiem, par krieviem. Es šai sakarā pastāstīju, ka Verfeļa darbā tēlots, kā armēņus, kas „jaunturkiem“ kādreiz palīdzēja apvērsumā, šie paši jaunturki kaŗa laikā bez žēlastības izslepkavo, izdzen no viņu zemes, liek vergot... Bet maniem klausītājiem tas, liekas, bija pa vienu ausi iekšā, pa otru ārā. Tikai Gruzna ieinteresējās: to grāmatu viņš katrā ziņā gribētu izlasīt. Nezinu, vai viņš izpildīja šo nodomu.

Un nu abi esam Vāczemē trimdā, viņš ziemeļos, Flensburgā, es dienvidos, Virčburgā. Vispirms Ašafenburgā man par Gruznu pastāstīja tagad Hanavā mītošais Limbažu grāmatnieks Paucītis, kas bijis ar rakstnieku vienā nometnē. Gruzna juties vientuļš, jo dzimtenē palikusi sieva un meita (vēlāk viņš no meitas saņēma Nadjas Gruznas nāves vēsti), un īdzis, ka nav ko uzsmēķēt. Tad, man jau Virčburgā dzīvojot, Gruznu draudzīgā prātā atcerējās un daudzināja no Flensburgas Virčburgā pārcēlušās manas godājamās kollēģes — stāstniece Irma Grebзде, lirike Rasma Galeniece. Viņas stāstīja, ka Gruzna esot latviešu valodas un literatūras skolotājs Flensburgas trimdas ģimnazijā, un man tas likās savādi, jo, nezin kādēļ, Gruznu varēju iedomāties kā ierēdni, aktieri, redaktoru, bet kā skolotāju nē, kaut viņš taču semināra audzēknis. Nu — trimdā jau dažs cits arī ticis par latviešu valodas skolotāju, kam tas agrāk ne sapnī nerādījās...

Trimdā Pāvīlam Gruznam līdz šim iznākušās divas grāmatas: *Dzīves teiksmas* un *Jaunā strāva*, par abām esmu rakstījis *Celā*. Abas dod gaišāko liecību par autora brīvo atklāto garu un jauneklīgo degsmi, kas 70-

gadniekam tāda pati, kāda bija *Dzelmes* dekadenta gados vai bursas slepenos žurnāliņus kārtojot. Un abas grāmatas tādas, par kurām spriedumi nav bijuši vienprātīgi, īpaši par *Jauno strāvu* dzirdēti un lasīti krasi pro un contra. Bet tāds jau Gruznas liktenis.

Trimda nav salauzusi Gruznas garu, viņam gatavas divas īsāku stāstu grāmatas un top romāns *Mamona gaitnieki* — raibu raibais stāsts par garajiem bankas ierēdņa gadiem. Novēlu vecajam draugam un kollēgam „daudz baltu dieniņu“ un — saglabāt jauneklīgo degsmi līdz vispēdējam rietam mirklim. Un novēlu, protams, piedzīvot visu mūsu kopīgā sapņa īstenošanos.

II

Džūkstenieks KĀRLIS IEVIŅŠ (joprojām konsekventi visur raksta savu vārdu: Eeviņš) šī gada 10. martā kļūst 60 gadus vecs. Arī Ieviņš ir trimdinieks, kas jau ilgi, ilgāk nekā citi trimdas līdzgaitnieki, mīt Zviedrijā — zemē, kas rakstniekam iemilēta un bieži apceļota jau laikā, kad Eiropu vēl nebija dragājusi otrā lielā katastrofa.

Priekš 40 gadiem, 1908. gadā, Rīgas Latviešu biedrības literatūras fonds izolija godalgas par labākajiem fondam iesniegtajiem daiļdarbiem episkajā prōzā, drāmā, lirikā. Par šo godalgu izšļījumu cēlās pārrunas laikrakstos, liela daļa rakstnieku aiz dažādiem iemesliem sacensībā nepiedalījās. Sacensības rezultātus izziņoja tikai 1909. gada pavasarī. Laikrakstos lasīju, ka godalgoti divi manuskriptā iesniegti dzejoļu krājumi: *Vakar un šodien* (neatceros ar kādu moto) — autors Edvards Vulfs un *Meklētāja dziesmas* ar moto „Mūžīgi augstā kalnā raugās cilvēka acs“ (Poruka vārdi) — autors Kārlis Paķulis, līdz tam gluži nepazīstams dzejnieks. Tā tad Ieviņš, tā sakot, debitēja ar godalgu; varētu domāt: neparasti laimīgs literāro gaitu sākums, bet vēlāk Ieviņam nebija pārāk lielas laimes... Abu laureātu Vulfa un Paķuļa dzejoļi tika iespiesti *Dzimtenes Vēstneša* sestdienas numuros, bet Paķulis (par to es, zēns, brīnījos) avīzē bija pārvērties Ieviņā. Un daudziem, daudziem dzejnieka īstais vārds joprojām nezināms. Ieviņš dzejoja (parādījās gandrīz tikai *Dzim-*

tenes *Vēstnesi* un progresīvo skolotāju mēnešrakstā *Izglītība*), kļuva aizvien pazīstamāks, un 1912. gadā izdotajam dzejoļu krājumam dots tas pats virsraksts, kas Lit. fondam iesniegtajam nelielajam manuskriptam: *Meklētāja dziesmas*. Par šo grāmatu visumā atsauksmes bija labvēlīgas, īpaši atzinīgi rakstīja T. Zeiferts *Druvā*. Dzejnieks bija dabas, īpaši pavasara, apdziedātājs un mīlētājs, pret cilvēkiem diezgan mizantropiski noskaņots (kāds dzejolis sākās: „Man bija draugs — arī viens no tiem, kas saucas par cilvēku naidniekiem“), dzejnieks bija kādas mūžam neatrodamas dvēseles skaidrības meklētājs.

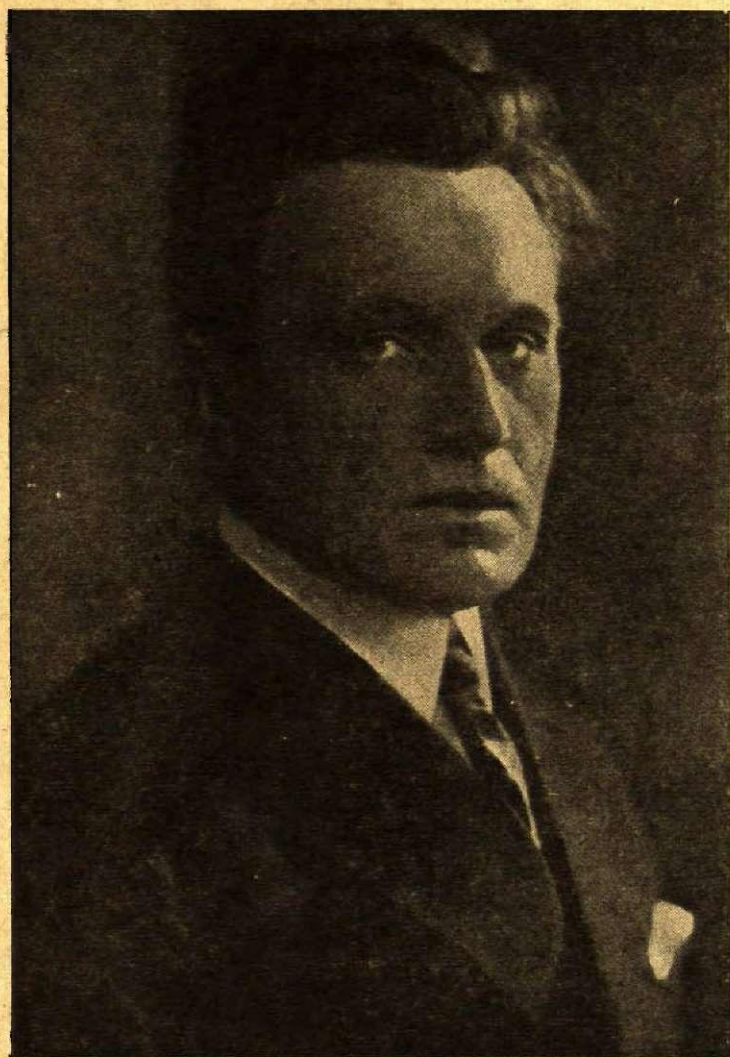
Bija jaukas vakara personifikācijas; pēc pārkoņa vakars „zemei sniedz roku“; svētvakars nostājies vērtos, pilns miera un kļūsuma u. t. t. Man bija paziņa, kas vingrinājās dzejoļu rakstīšanā un reizēm nāca ciemā. Atceros, viņš īpaši jūsmoja par Ieviņu, laiku laikiem nočukstēdams kādu Ieviņa vārsmu, piem., „Tālajos mežos kliedz atkal dzilnas“; vai: „Ak, miļākā, ārā balta nakts, balta nakts un mēnes izgāžas sidraba jūrā“.

Pēc pirmās grāmatas iznākšanas Ieviņa dzejoļi retumis vien vairs parādījās, un pa pirmā kara laiku dzejnieks bija kā pilnīgi pazudis. Neviens par viņu nerunāja, neviens neko tuvāk nezināja par viņa personu, bet taisni tādēļ mani Ieviņš interesēja. Un tad — kaŗš jau bija gandrīz iztrakojušs, kad *Brīvās Zemes* literārajā sestdienas pielikumā, ko vadīja Ezeriņš, atkal lasīju pāris Ieviņa dzejoļus. Viens — ja atmiņa nevil, pašā pirmajā *Br. Zemes* pielikumā, bija veltīts jaunās Latvijas saulei. Nu *Jaunākās Ziņās*, vēlāk *Ritumā* un citur atkal biežāk sastopami Ieviņa dzejoļi. Bet viņa nākamā liriskas grāmata *Apskaidrošanās*, kas iznāca tikai 1937. gadā, man tik tuva vairs nekļuva.

Pirmā sastapšanās ar Ieviņu arī bija 1922. (vai 23.) gadā Gulbja apgāda telpās. Viņš mani uzrunāja un atvadoties pasniedza vizītkarti, bet es tai momentā, laikam, jutos kā tā jaunkundzīte kādā vecā *Baltijas Vēstneša* stāstā, kuŗai švītīgs jauns kungs pasniedz tādu pašu kartīti, bet viņai nav savas ko dot pretī. Ko runājām, neatceros. Ar interesi vēroju dzejnieku: viņš taču tik ne-

pazīstams, pat ģimēne neredzēta. Slaiks, šmaugs vīrietis, gludi noskuvies, zināmu askēta cietību vaibstos, bet pasmaidīt spēja mīļi. 1923. gada beigās iznāca no atsevišķiem dzejoļiem savitais Ieviņa dzejojums *Latvijas vasara*, dzejojums par brašā saimnieka Jāņa un jauki mīlīgās kalponītes Maijas mīlestību — varbūt labākais, ko Ieviņš rakstījis saistītā valodā. Recenzēju to bibliografijas žurnālā *Latvju Grāmatā* un izpelnījos autora pateicību. Citiem viņš izteicies: Ērmanis vienīgais esot viņu sapratis...

Ar 1924. gadu, ar *Mežābeles koka kastīti* (*Latv. Vēstnesī*) un *Vecā Lukņa naudu* (*Jaunākās Ziņās*) sākās Ieviņa episkās prōzas darbs, kas drīz vien plētās plašumā un, ja tagad grāmatās būtu redzami visi Ieviņa daudz un dažādie daiļprōzas sniegumi — lokšņu skaitā viņš pilnam spētu sacensties ar Janševski, pat Deglavu un A. Upīti. Ieviņa prōzā zināms subjektīvs sapņains lirisms apvienojies ar diezgan asu reālistisku redzi un tēlošanu. Tai ziņā Ieviņš atgādina Saulieti, tikai Ieviņam nav tik dziļa maiguma, kāds Saulietim, kad viņš žēlo nelaimīgos un vajātos — un arī Ieviņa morālā stingrība nav tik lepnī drūmā un cieta, kāda tā Saulietim. Stāstos un romānos Ieviņš tāds pat dvēseles skaidrības meklētājs kā lirikā. Bieži viņa stāstu varoņi skaidrību meklē sievietē un viņas, neatraduši to „balto meiteni“, ko meklējuši, bieži gan būdami šādā zaudēšanā paši vainīgi, jo nav „balto meiteni“ — kuŗa taču arī var būt meklētāja, salīdzinātāja un vērtētāja, — īsti mīlējuši un viņu viņas ciņā stiprinājuši. Tāds paštaisns rādās būt, piem., gleznotājs Selga romānos *Sievietes meklēšana* un *Ciņa ar sievieti*; daļēji Guntis vienā no Ieviņa pazīstamākajiem un vērtīgākajiem darbiem, bēglu bērnu mīlestības stāstā *Guntis un Daila*. Šo stāstu no mūsu tautas bēgļu libas gaitām pirmajā karā autors rakstījis, kā to norāda vēstulē *Ceļa* redaktoram V. Mežezeram, — „par piemiņu tai skaidrajai latvju jaunatnei, kas toreiz lielā mērā aizgāja bojā“. Arī ar *Gunti un Dailu* Ieviņam laimējās — godalgas ziņā. No visiem A. Gulbja apgāda izsludinātā sacensībā iesniegtajiem daiļdarbiem romānā, stāstā, drāmā — godalgu izpelnījās tikai viens darbs —

Kārlis leviņš

Guntis un Daila, kas priekš 22 gadiem, 1926. g. februārī, iznāca Gulbja Universālā bibliotēkā. Kritikas atsauksmes bija dažādas, recenzenti gan cildināja, gan izsacījās tā pa vidam; galīgi nopēlis netika neviens, pat J. Vidiņš, kas mīlēja sminēt un paņirgāties, toreiz vēl kreisā pusē būdams, *Domās* rakstīja itin atzinīgi. Un Edgars Sūna, galīgais Ieviņa neatzinējs, tieši par šo grāmatu kļūseja. Tautā *Guntim un Dailai* liela populāritāte un, kā saka, piekrišana. Atceros, to vienu eksemplāru, kas man bija, izlasīja gandrīz visi mūsmājas cilvēki, viens otram vai no rokām raudami. Mūrnieks, kas māņos Ruķos toreiz strādāja, vakarā bija sācis lasīt, bet gubenī, kur viņš gulēja, ātri uznāca tumsa un viņš tad aizrautībā lasījis visu nakti sērkokļa gaismā, sērkokļa pirkstos turēdams, un bija izdedzinājis visu kastīti.

Iznākot dažiem citiem Ieviņa stāstiem un stāstu krājumiem, (J. Rozes apgādā), kuŗus vai nu nopēla (E. Sūna) vai noklusēja, autora sarūgtinājums auga. Jau par *Latvijas vasaru* viņš domāja, ka kritika pārāk neatsaucīga pret šo grāmatu. Reiz, saticis mani nē-tālu no *Latvijas Vēstneša* redakcijas, dzejnieks runāja par savām saņemtajām pārestībām, saruna ievirzījās plašāka, un Ieviņš izteica nicināšanu un naidu pret pilsētas kultūru. Es drīz pēc tam uzrakstīju viņam vēltījumu, kur attēloju šo savu sarunu un izteicu savu nostāju: pilsētu ienīdēt neprāts, pilsēta un tās kultūra tikpat nepieciešama un neiznīcināma kā daba, ja, visām pilsētām bojā ejot, laudis pulcēsies un strādās tikai laukos, ar laiku viņi savairošies, daļa meklēs citu dzīvi un darbu un cels pilsētas no jauna, vajadzīgs sintētisks viedoklis. Mans dzejolis nāca *Latvijas Vēstnesī*. Otrreiz mani saticis, Ieviņš laipni pārmeta: nu, kam man šo sarunu vajadzējis ielikt pantos. Sekoja Ieviņa atbildes dzejolis tai pašā avīzē: viņš nesūdzoties par sev nodarītām pārestībām, bet par visas dzīves aplamu virzīšanos uz postu; nekādas sintezes nevarot būt, pilsēta esot kaitīga, jāienīst, un tas esot svēts naidis. Vispār, kad satikāmies, Ieviņam vienmēr bija daudz ko runāt; likās, viņš grib man izsacīt visu sirdi sakrājušos rūgtumu. Un jāatceras arī Saulietis, kam tāpat nepatika pil-

sēta, bet Saulietis bija pavisam nerunīgs... Kad iedomājos Ieviņu, man acu priekšā tēlojas balti vasaras bērzi, zaļš zāles samts un kaut kur tālumā aizslidošs sievietes tēls, varīgi gaišās drānās.

Sevišķu naidu rakstnieks saņēma, kad *Jauņākās Ziņas* laiku laikiem no 1926.—29. gadam nāca Ieviņa lielais romāns *Putras Dauķis*, šī plašā lauku dzīves aina mūsu valsts pirmajā laikā, viens no autora vislabākajiem darbiem, vērtībā manuprāt pārspēdams arī *Gunti un Dailu*. Romāna negatīvais varonis, saldkārais un blēdīgais lauksaimnieks Dauķis, kas ar saviem draugiem iegūst noteicēju stāvokli pagastā un saindē, samaitā visu pagasta dzīvi, viens no spilgtākajiem tēliem latviešu rakstniecībā, sugas tips, kam līdzinieki varēja būt katrā pagastā. Un tēlots viņš Ieviņam neparastā objektivitātē, jo autors saredz Dauķi no visām pusēm: viņš tēlo, ka Putras Dauķis var arī pats strādāt kā zirgs, tēlo viņa nesalauzamo, nesaliecāmo dzīves sīkstumu un vitalitāti. Bet Putras Dauķi, laikam, dažu pagastu dižvīri bija saskatījuši sevi (noteikta prototipa Ieviņa romāna varonim gan nav), un laikrakstā, kas bija, tā sakot, zemniecības oficiozs, sākās kara gājiens pret Ieviņu un viņa romāniem: Ieviņš apvainojot zemniekus un visu tautu! (It kā tautas dzīves nejaukā pusē nosodīt nebūtu cildens un liels patriotisms!) Ieviņš zemniecības ienaidnieks! — šis zemniecības fanātiķis, kas vienīgi laukos atrada dzīves vērtību! Kādam ķēngu rakstam pret Ieviņu bija pat pielikta *Putras Dauķa* autora ģimēne, it kā viņš būtu kāds bankas apzadzējs, laupītājs vai slepkava!

Es biju viens no retajiem, kas ņēmās Ieviņu aizstāvēt, un esmu lepns uz to. Uzrakstīju *Daugavai* paplašu recenziju par grāmatā (divos sējumos, 1929.) iznākušo romānu, recenziju, ko uzskatu par vienu no labākām, kādas esmu rakstījis. Kad iznāca Jāņa Rozes izdotā, Kārļa Skalbes vadītā *Piesaulē*, šis mazais, bet mīļais un neaizmirstamais mēnešraksts, man tur bija divi nelieli raksti par Ieviņu (1928. un 1934.). Beidzamajā es aizņēmu arī tos, kas Ieviņam uzbrūk „žandar-miskā naidā”. Saticis mani Rozes grāmatnīcā, Ieviņš sauca preti: „Ko jūs darāt! Jūs

mani aizstāvat! To taču neviens neiedrošinās. Mani atļauts tikai noriet.“

Kārlis Ieviņš kļuva aizvien vientuļāks. Savus darbus jau viņš iespiest varēja, Benjamiņu izdevumos *Jaunākās Ziņas* un *Atpūta* tie parādījās vienmēr, apjomā bieži vien visai plaši. Visu, ko Kārlis Ieviņš rakstījis, te nemaz nevar pieminēt. Bet draugu viņam nebija daudz. Satiekoties viņš aizvien gremdās par cilvēces morālo grimšanu, praviešoja, ka tagadējā kultūra brāžas pretī drausmīgai katastrofai; un pēdējie 9—10 gadi daudzā ziņā devuši Ieviņa nojautām taisnību. Atceros, kādreiz Kārlis Skalbe un Jānis Roze, Rozes grāmatnīcā redzēdami, ka ienāk Ieviņš, savieba, labsirdīgi ķircinādami, bēdīgi skābas sejas (īpaši Rozem tas izdevās) un sauca: „Vai vai, Ieviņš nāk! Nu viņš atkal žēlosies par netikumību un nešķīstību!“ Ieviņš smiedamies sacīja: „Vai tad es kādreiz esmu noliedzis cilvēku dabisko erotiku? Jā, tādēļ taču cilvēki precas. Bet izvirtību es nīstu un nīdēšu.“ — Jā, pilsētu Ieviņš neieredzēja, bet — kā Jānis Grīns vai cits kāds izteicās — bieži bija „tai grēka pilsētā“, t. i. Rīgā, redzams, sastopams. (Pastāvīgā dzīves vieta viņam gan laukos.) Kādas ziemas beigās, februāra pēdējās vai marta pirmās dienās, Rīgā vēl pieturējās diezgan stingrs sals. Bet Ieviņš nāca man pretī tikai žaketē, bez mēteļa; pilsētnieki esot pārāk izlutuši, mīkstčaulīgi, viņiem vēl tagad, tik skaistā laikā, vajadzīgi mēteļi, pat kažoki, viņš gribot parādīt, cik labi var iztikt bez tādas tuntuļošanās.

Jāapbrīno vielas daudzpusība Ieviņa dailprōzā. Vēl līdztekus *Putras Dauķim* Ieviņš sāka otru lielu paralēlromānu *Medulājs* — *Putras Dauķa pretinieks*, kur mēģināts tēlot vīrišķīgi rāms, bet aktīvs izglītots jaunlaiku lauksaimnieks, kas uzņemas cīņu ar *Putras Dauķi* un veido labāku, skaistāku dzīvi savā pagastā. Ieviņam bijusi drosme un veiksmē tēlot otrreiz tos pašus notikumus, kas *Putras Dauķī*, tikai ar citu — pozitīvu centrālo figūru. Tādu piemēru literātūrā nav daudz; varu iedomāties tikai Hermaņa Štēra (Stehr) romānus *Der Heiligenhof* un *Peter Brändeisener*, kuŗos tēlotie notikumi risinās vienā laikā; bet centrālā persona katrā romānā

cita, tā ka notikumi rādīti, tā sakot, divējādā apgaismojumā. *Medulājs* gan, diemžēl, netika iespiests pilnīgs. — Vēstures erudīciju, pasaules pazīšanu, fantazijas bagātību rāda Ieviņa fantastiskie stāsti, īpaša nošķīra viņa dailprōzā. Plaša pasaka par *Mazo mūku*, kuŗas varonis, Dievmātei padevīgais mūks, pēc vairāku gadu simteņu nāves dusas ceļas augšā un pārstaigā Eiropu, pat visu mūsu planētu, pauž autora pesimistiskās domas par kultūras bojā eju, jo Mazais mūks visur piedzīvo rūgtu vilšanos, nekas viņam tagadējā pasaulē netik. Un viņa rūgtās atziņas jo ciešāk nostiprina ceļā sastaptais biedrs Mizantrops, tipiski „ieviņisks“ tēls. Bet romāns *Dvēseļu rēģi Zvaigzņu kalnā*, kas nenorisinās Latvijā, ir viens no apjomā plašākiem „spoku stāstiem“ mūsu rakstniecībā. Te jāpiemin, ka Ieviņš debitējis arī skatuves rakstniecībā, piem. jānosauc luga *Mēnestiņš un Olga* (1932.), kur dažādi joki, bet arī liriska smeldze, tāpat citas.

Vispār Ieviņš savā dabā un mākslas tieksmēs daudzpusīgs. Viņš ir vijolu meistars, t. i. pagatavojis vijoles, kā to pieminējis Jaunsudrabiņš Ieviņa 50 gadu jubilejas rakstīnā (*Atpūta*, 1938.). Ieviņš ir gleznotājs un Stokholmas Penklubā rakstnieka jubilejas dienā notikusi viņa akvareļu un eļļas gleznojumu izstāde. Viņš zīmējis vākus savām J. Rozes izdotajām stāstu grāmatām. Reiz viņš arī man iedāvināja kādu akvareli — un tā ir vienīgā glezna, ko kāds gleznotājs man dāvinājis. Tā palika Latvijā.

Pāvils Gruzna un Kārlis Ieviņš daudzējādā ziņā pretstati. Gruzna — plašas un atklātas dabas cilvēks, dzīves tvērējs, mākslinieks, par ko var pat teikt, ka viņš „viņpus laba un ļauna“. Ieviņš — sevi ieslēdzies stingrs morālists ar zināmām mizantropa iezīmēm, dailās dzīves skaidrības meklētājs. Bet abi viņi milami, bez viņiem abiem es nevaru iedomāties mūsu rakstniecību. Arī Kārlim Ieviņam vēlu jaunu gaismu nākotnē, vēlu atsākt literāro darbu. Arī viņam vēlu mūsu visu skaistākā sapņa piepildīšanos, jo īstās mājas Kārlim Ieviņam nevar būt Zviedrijā, nevar būt Vretstorpā, bet tikai Brīvajā Latvijā.

JURJĀNU ANDREJS, VIŅA VIETA UN NOZĪME LATVIEŠU MŪZIKĀ

(Beigas.)

Jau Pēterpili pasāktā tautas gara mantu apzināšana Jurjānu ievilkā aizvien dziļāk un dziļāk, un — gluži kā Barons dainu vārdus vākdams — arī Jurjāns savu darbu sajuta par savu galveno. Lielās bagātības, kas ar katru jaunu dienu šķita neizmērojamākas, aicināt aicināja, lai tās uzrakstītu un tādējādi darītu pieejamas visiem, jo dainošanas ziedu laiks bija jau garām, vecās māmiņas gan vēl varēja šķetināt savus dziesmu kamolus dienām ilgi, taču jaunākai paaudzei tās tapa aizvien svešākas. Īsteni bija pienācis pēdējais mirklis, lai tās glābtu no iznīcības, un to, kaut arī ne pilnīgi, paveica Jurjānu Andrejs. Jau pirmajos Čaļkovas gados, bet īpaši pēc 3. dziesmu svētkiem brīvajās vasarās viņš devās ar jauneklīgu sajūsmu tālās ceļojumos pa Latvijas kalniem un lejām, lai rudenos aizvestu uz Čaļkovu veselās burtņicas jaunu bagātību un tur tās tad apstrādātu tālāk. Talkā nāca arī daudzi citi latvieši, meldījas pa pastu piesūtot. Taču nav jāaizmirst, ka tais laikos nošu pratēju bija vēl maz, pie kam pilnīgi pareizi norakstīt tautas dziedoņa spontāni atraisījušos dziedājumu pat profesionālim nebūt nav no vieglajiem uzdevumiem, kālabad meistars daudzām citu rakstītajām meldijām neuzticējās un teicējus vēlāk apciemoja vēlreiz pats personīgi. Turklāt šeit pieminams arī tas, ka agrākās tautas meldīju uzrakstīšanas tradīcijas nebija bez kritikas. Viss tas Jurjānu Andreja darbu sarežģīja un prasīja ne vien daudz dārga laika, bet arī zināšanas. Šeit talkā nāca rūpīgie pētījumi un jau veiktais darbs citās tautās, īpaši Krievijā, kur tautas dziesmas renesanses darbs daļēji bija jau veikts 19. g. s. vidū un tīri teorētiski sintezēts speciālistu Melgunova, Sokaļska un Faminčina pētījumos. Pēdējiem Jurjāns pievienoja arī citus, piem., francūzi — mūzikas vēstures profesoru Parīzē — Burgō-Dikudrē (Bourgault-Ducoudray, 1840.—1910.), kas

pazīstams folkloristiem ar saviem pētījumiem par bretoņu tautasdziesmu. Jurjāna darba pūliņi tika sakopoti, t. s., *Latvju tautas mūzikas materiālos*, kas vēl šodien ir mūsu mūzikas folkloras kapitālākais iespiestais darbs, pie kuŗa vēl atgriezīsimies tālākās rindās.

Iekāms skicējam skaņraŗa dzīves pēdējos gadus, mums vēl jāpiemin Jurjāna izcilie nopelni latviešu mūzikas dzīves organizēšanā dzimtenē. Šī darba centrālā vieta kļuva Rīgas Latviešu biedrība. Pēc 3. dziesmu svētkiem, kas izdevās spoŗi, latviešu mūzikas plašāka kopdarba iedzīvināšanai nodibināŗas speciāla Mūzikas komisija. Pēdējās centrālā figūra kļuva Jurjānu Andrejs, — viņš, kā neviens cits, — raksta Vītols —, prata visus sajūsmināt, apvienot tēvijas un viņas mākslas vārdā. —

Mūzikas komisijas apgādā tika publicēti pieminētie *Latvju tautas mūzikas materiāli*. Ne mazāk nozīmīgi ir šīs paŗas komisijas izdotie un Jurjānu Andreja rediŗētie 10 — pie pēdējiem talkā nākot arī Vītolam — koŗa dziesmu krāŗjumi. Tais rezumēts vai viss labākais, ko latviešu skaņraŗu spalva devusi līdz pirmajam pasaules kaŗam. Tas, kas nebija iespēŗjams atsevišķiem skaņraŗiem, šādā veidā realizēŗjās kopdarbībā un — tāpat kā daudzi citi pasākumi — Mūzikas komisijas apgāda darbs kļuva par paraugu pat vēlāk, jau patstāvīgajā dzimtenē darbojoties, kā to redzēŗjam Latviešu dziesmu svētku biedrības un Skaņraŗu kopas darbībā.

Tālāk pieminamas tradicionālās Mūzikas komisijas rudens sanāksmes, kuŗas notika rēŗulāri un kuŗās gan pāŗrunāti aktuālie latviešu mūzikas dzīves jautājumi, gan apcerēti pagāŗjuŗā gada mūzikālie notikumi, gan kalti jauni un raŗeni plāni turpmāķajam. Ar šīm sanāksmēm reizē notika, t. s., rudens koncerti, kuŗos latviešu skaņraŗiem un skaņdarīiem radās iespēja ne vien paŗiem

kas materiālu vērtēšanu, taču īstenāk sekmeties šim darbam vairs nebija lemts. Vairāk nozīmes šai laikā veiktajiem rakstnieka Ersa uzrakstīto 27 latgaļu tautasdziesmu apstrādājumiem koriem, kas kļuva par Jurjāna pēdējo darbu (pabeigts 1921. g. Lieldienās). Sīkāk un ar pietāti latviešu mūzikas lielā meistara pēdējo gadu dzīvi atmiņās skicējusi Līcīte žurnālā *Mūzikas Apskats*.

1922. g. 28. septembrī Jurjānu Andrejs šķīrās ciešanās no savas tautas uz mūžiem, 3. oktobrī viņš tika apglabāts Meža kapos, kur vēlāk skaņradim uzcēla tēlnieka prof. Rončevska veidotu pieminekli. Šī paša meistara veidota arī biste, ko skaņraža mūžīgai piemiņai uzstādīja Latvijas konservātorijas audzēkņi konservātorijas vestibālā pretim ieejai. Jurjānu Andrejs kopā ar otru latviešu mūzikas senioru piānistu Bētiņu bija arī valsts konservātorijas pirmo goda biedru rindās.

Skaņraža darbu kritisks izdevums nav realizēts, izņemot atsevišķu darbu iespiedumus kopējos krājumos un 1939. g. Literatūras apgādā (īpašn. K. Rasiņš) iznākušās *Kopotas dziesmas*, kuŗas sakārtoja kritiķis Jēkabs Graubiņš, ievadā sniegdoms īsu, bet kodolīgu Jurjānu Andreja dzīves un darbu aprakstu. Kaut arī ne visi skaņraža darbi šodien mūsu atskaņotājai mūzikai ir aktuāli, taču, ievērojot to izcilo kultūrvēsturisko nozīmi — Jurjāns īstēni ir mūsu pirmais akadēmiski izglītotais skaņradis — pilnīgs kopotu darbu izdevums ir nacionāla nepieciešamība un latvju goda lieta, kuŗu, rodoties iespējai, cerams, latviešu tauta arī veiks.

2. *Tautas mūzikas materiāli*. Jau pieminējam latviešu tautas mūzikas sugestīvo spēku skaņraža darbā, to vēl vairāk redzēsim, apcerot viņa skaņdarbus. Turklāt, kā jau pieminējam, Jurjāns savā tautas mūzikas vākšanas, sijāšana un kārtošanas darbā nebija tikai mākslinieciskas dabas interesents vien, kuŗam pēdējā saistītu tikai tik daudz, cik tā nepieciešama kā skaņdarbu ierosmes avots, nē, — Jurjāns šo interesi jau ar pirmajiem soļiem tālu pārauga, viņš tautas dziesmai piegāja ar zinātnieka asajiem metodes ieročiem, un tādejādi tas, kas agrāk tika uzskatīts tikai kā tīri cilvēcisku jūtu un

ikdienas dzīves mirkļu aistētizēts atspulgs, tagad ieguva jaunas sakarības ar daudz tālāku jēgu un uzdevumiem. Kā katrā zinātnes novadā, tā arī tautasdziesmā ar katru tālāku soli atvērās jaunas, līdz tam dziļumu tumšā gulošas vērtības, kuŗas liecināja par senu mūzikālu kultūru, kas tīri vēsturisku salīdzinājumu ceļā aizveda līdz pat eiro-piskās kultūras agrīnākajam laikmetam. Ja Jurjānu Andrejs sava darba metodi pamato ar senās grieķu mūzikas teorijas līdzekļiem, tad mēs to nedrīkstam uzskatīt kā kādu pārdošu iedomu, bet gan — kā dziļi pamatotu, sākumā intuitīvi, vēlāk jau pieredzes ceļā mantotu mūzikas zinātnieka atziņu. Tādējādi Jurjāna darbs ieguva pārlaicīgu nozīmi jau savā sākumā, tā vienā ziņā nav mazinājusies arī šodien, kad šo to Jurjāna spriedumos varētum arī korigēt, taču ne sagraut. Īstēni, trūkstot jaunām pārlicinātājam atziņām, kādai citai labākai metodei, arī pēdējais vēl ir nevietā un nelaikā. Gan sniegti jau diezgan pamatīgi atsevišķi analitiski darbi, īpaši pieminot prof. Graubiņa rakstus, tāpat sakrāto tautas mūzikas materiālu daudzums šodien ir 6—7 reizes lielāks nekā Jurjāna laikā³⁾, taču pārskatāmi kritiski sistematizēts tas vēl nav nedz iespiestā veidā, nedz arī Folkloras krātuvē, vismaz tādejādi, lai būtu bijis pieejams katram interesentam. Tā Jurjāna padarītais vēl joprojām glabājas kā latviešu mūzikas zinātnes pamatkapitāls, un diezīn vai to tik drīzi varēs papildināt citi plašāki un pamatīgāki darbi.

Savā rīcībā esošo vielu Jurjānu Andrejs pilnīgi apstrādāt gan nepaguva, taču arī klajā laistie *Latvju tautas mūzikas materiālu* 6 krājumi ir daudz; īpaši stingru kritiku iztur pirmie 4, kamēr pēdējiem 2 — mums jau pazīstamo Jurjāna pēdējo gadu apstākļu dēļ — tās rūpības vairs nav, 6. krājums turklāt — Jurjāna darbs tikai daļēji⁴⁾.

³⁾ Rīgas latv. b-bas Mūz. komisijas pārziņā līdz pirmajam pasaules karām bija ap 3000, Folkloras krātuvē 1934. g. jau 10.789, bet pēdējos gados jau ap 20.000 meldīju, no kuŗām 12.000 varam uzskatīt par pamatmeldījām, 8.000 — par to variantiem.

⁴⁾ 1. un 2. krājumā zem titula lasām: ... Jurjānu Andreja sakārtotas un izpētītas (pasv. mans, V. B.), pārējos tikai — ... sakārtotas.

Pirmais krājums *Līgotnes, Jāņa jeb Ligo meldijas* iznāca Mūzikas komisijas izdevumā 1894. g., un tajā ietelp, variantus neieskaitot, 74 Jāņu meldijas⁵⁾, kas sakārtotas pēc apjoma un meldiju uzbūves pamatelementiem, kas sakņojas grieķu teorijas tetrachordu mācībā. Tā kā latviešu mūzikas literatūrā tai laikā par šo mācību nekādu ziņu vēl nebija, tad autors plašākā pielikumā apstāties arī pie pēdējās. Jau sava darba sākumā Jurjāns atklāja, ka latviešu tautas dziesma ir krietni senāka nekā tā mūzika, kas radusies pēc Nīderlandes kontrapunkta ziedu laikmeta, t. i., pēc 16. gadu simta un kuŗa — pretstatā Nīderlandes skaņu mākslai — bazējas uz moderno mažoru un minoru un tajā sakņotu harmonisko saskaņas sistēmu. Tādēļ arī latviešu tautasdziesma, izņemot neapšaubāmi vēlāk jaunā homofonā stila ietekmē radušos piemērus, nav iekļaujama pēdējās tonkārtās — modernajā dūrā un mollā ar, t. s., mākslīgo ievada toni, — bet gan agrākajās, kas mūzikas teorijā pazīstamas ar baznīcas toņu resp. gammu vārdu. Taču, kā zināms, baznīcas toņu sistēma savukārt radās no seno grieķu teorijā pazīstamās mācības par tetrachordiem, oktāvu šķirām un transpozīciju skālām, taču abus pēdējos jēdzienus precīzi nepārņemot un sajaucot, kādēļ baznīcas toņu nosaukumiem un grieķu oktāvu šķirām gan palika tie paši nosaukumi (doriešu, frigiešu etc.), bet mainījās saturs, piem., modernajam mažoram atbilda joniešu baznīcas tonis, kamēr grieķiem šāda satura oktāvu šķira saucās par lidisko, grieķu doriskā oktāvu šķira (e—f—g—a—h—c¹—d¹—e¹) kļuva par frigisko baznīcas toni u. tml. Lai izvairītos no varbūtējiem pārpratumiem, Jurjāns atmeta arī baznīcas mūzikā lietājamo sistēmu un atgriezās līdz tās izejpunktam — gan šķietami sarežģītākās, taču konsekventās grieķu sistēmas. Šī pieeja ir izraisījusi dažkārt dibinātu kritiku vēlāk, īpaši tādēļ, ka tad daļa tautas meldiju paliek ārpusē, kas rada savukārt

jaunus sarežģījumus, — taču, kamēr citas pārskatāmākas un pilnīgākas sistēmas trūkst, Jurjāna metode nav rediģējama, īpaši izlietājot tautasdziesmas analīzi. Tiešā archīva darbā, kur nepieciešami vienkāršāki paņēmieni, lielāko tiesu, lai nenomaldītos un neatkārtotos meldiju lielā skaita dēļ, var būt arī cita pieeja, kā to redzam, piem., citu tautu archīvos. Taču pēdējais nebija Jurjāna galvenais nolūks.

Tālāk meldijas sakārtotas arī, to ritma īpatnības ievērojot. Te varam atcerēties, ka Jurjāns bija pirmais, kas norādīja, ka latviešu tautasdziesmā trūkst jamba pantmēra, tālabad arī mūzikā tā konsekventi sākas al-lāž ar smago laiku⁶⁾.

Meldijas uzrakstītas, stingri ievērojot dažādos „līgo“ atkārtojumus, tās nav ne īsinātas, ne mākslīgi pagarinātas, kā to darijuši citi uzrakstītāji pirms Jurjāna. To pašu varam sacīt arī par meldijām pašām. Ka Jurjāns šai ziņā ir bijis reti stingrs, liecina jau pieminētie atkārtotie braucieni uz meldiju uzrakstīšanas vietām gadījumos, kad skaņradis citiem uzrakstītājiem nav uzticējies. To dzīva liecība vēl šodien ir skaņraža korespondence *Balsij* 1892. un 1893. gadā.

Tāpat kā Barons *Dainās* atsevišķām daļām veltījis īpašus priekšvārdus, tā arī Jurjāns devis *Līgotnēm* ievadījumu, kuŗā sīkāk skāris ne vien pašu Jāņu dziesmu, pierādot to par latviešu mūzikas senāko pieminekli, bet iztirzājis arī paražas, kas saistītas ar Jāņiem, un mēģinājis minēt „līgo“ izcelšanos un nozīmi. Dažs jautājums, kas te skarts, šodien izpētīts jau pamatīgāk, tā mēs „līgo“ jēdzienā vairs nemeklējam kādas dieves vārdu, bet uzskatām to par jēdzienu, kas apzīmē tieši Jāņu laika dziedāšanu, gluži kā Barons pamato rotāšanu. Daudz jaunu domu klāt nācis arī par dainu senumu, taču tas *Līgotņu* priekšvārdu nozīmi nebūt nemazina, jau daudz ierosinājumu dēļ vien.

Krājumā precizētas arī meldiju uzrakstīšanas vietas, to dziedātāji un uzrakstītāji, tāpat etnografiskais izpildījums, iepazīstinot latviešu mūziķus pirmo reizi ar tautā sastopamo dziedāšanu pulkā resp. ar teicējam, vilcējam, locītājam u. t. t. Atzīmētas arī tonālās nianses, mazāki resp. lielāki pustoņi

⁵⁾ Manā rīcībā 1. krājuma trūka, kādēļ variantu skaitu nevarēju citēt. V. B.

⁶⁾ Kā zināms, klasiskā mākslas mūzika balstās tieši uz pretējo, t. s. celto — kritiķo motīvu (*Anstieg — Schwerpunkt — Abstieg*). Sk. prof. Hugo Rīmaņa teoretiskos darbus.

par parastajiem, ko atrodam arī citu tautu mūzikas folklorā, dažkārt arī tempi un to maiņas, un citi sīkumi, kas tik nepieciešami, lai gūtu pareizu ieskatu ne vien par to, ko dziedāja senais latvietis, bet arī kā. Tādējādi Jurjāns ievadīja latviešu mūzikas folkloras darbu pareizā virzienā jau pagājušā g. s. beigās. Šis virziens palīdzēja pareizi strādāt arī nākamajiem tautas gara mantu krājējiem, Jurjāna iesākums kļuva pamats visam turpmākajam darbam.

Otrajā krājumā, kas iznāca Mūzikas komisijas izdevumā 1903. g., ievietotas 195 pamatmeldijas un 65 varianti. Tā apakštituls: I Rudens laikmeta: kūlēju, malēju, vērējū u. c. rudens dziesmu meldijas. II Ziemas laikmeta: koļadu, budēļu, ķekatu un metēju dz. meldijas. III Pavasara laikmeta: Lieldienu, pieguļnieku, arāju, rotāšanas u. c. pavasara dz. meldijas. IV Ganu dziesmu: gaviļēšanas, lelošanas u. c. ganu dz. meldijas. V Šūpuļa un bērnu dz. meldijas. Arī šai krājumā autors pieturējies pie iepriekšējā krājuma sakārtošanas principiem, tuvāk apjomu, tetrachordus un tonkārtas vairs neapzīmējot. Katrai nodaļai sākumā ievietoti priekšvārdi, kuŗos īsumā aizrādīts par atsevišķa laikmeta savdabīgākajām dziesmām un dziedāšanas veidu, tāpat mēģināts rast izskaidrojumu piedziedājumiem, kuŗu vārdiskais saturs šodien vairs nav uzminams (piem., koledo, kolendo, totaro u. c.): Pēdējais darīts, meklējot paralēles citu tautu folklorā, dažkārt pavecot interesantus secinājumus, kuŗos autors atkāpjas tālā senatnē, meklēdams intuitīvi pierādījumus indoeiropiešu sentautu paražās. Šodien tie šķiet vēl kā nedroši pirmie soļi, taču jāievēro, ka visa latviešu folkloras zinātne Jurjāna laikā atradās tikai pašā sākumā, pat vairāk citautiešu nekā pašu rokās, kālabad Jurjāna darbs bija simtkārt sarežģītāks nekā pētniekam šodien. Un vai galu galā arī šodien mēs jau esam savas senatnes pētniecībā uz istā un patiesā ceļa? —

Trešais krājums, *Apdziedāšanās un citu dzirņu meldijas*, izdots turpat 1907. g.; tajā ietelp 109 pamatmeldijas un 108 varianti⁷⁾. Ievadā autors aizrāda, ka arī apdziedāšanās

dziesmas pieder pie visnenākajām meldijām. Tālāk tajā pieminēts skaņraža Vigneru Ernesta darbs, kuŗa sākums meklējams 3. dziesmu svētkos resp. to mielastā, kur tās pirmo reizi uzvestas, un kuŗām vēlāk sekoja šī pašā skaņraža materiālu krājums, daļēji pamats arī Jurjāna 3. krājumam — gan vēlreiz Jurjānam 1891. un 1892. g. ceļojumos teicējus personīgi apbraukājot un pārbaudot. Tālāk sekojošā rakstā *Par apdziedāšanos* daļēji citēti Barona ievada vārdi par apdziedāšanās dziesmām *Dainu I* sējumā, tāpat pieminēts obligātais apdziedāšanās sitamais mūzikas daikšs eglīte (arī puškainis, tridekšnis etc.⁸⁾). Arī šī krājuma meldijas sakārtotas pēc apjoma, sākot ar frīgiešu tercū (e—g), turpinot ar frīgiešu resp. doriešu kvartū u. t. t.

Trešajā grāmatā autors noslēdz, t. s., teikto meldiju nodaļu, t. i. meldijas, kuŗas dziedot aizvienam ievērots senākais dziedāšanas veids, kuŗā teicēja dziesmu sāk resp. izdzied tās vārdus (aizvienam dainas 2 rindas) un tālāk tad seko dažāda veida atkārtojumi resp. arī refrēni, piedaloties dziedāšanā arī citām dziedātājām vai dziedātājiem. Tikai šāda veida dziesmas vēl šodien lejaskuŗzemnieki sauc par istajām tautas dziesmām, kamēr visas pārējās jau jaunākiem laikiem piederīgās dziesmas, kā piem., visiem pazīstamo *Tek saulīte* u. tm! — šo tautas dziedoņu mutē tiek apzīmētas par ziņģēm. Neapšaubāmi, arī šo ziņģu lielais vairums ir tīras latviešu tautas gara mantas. Neba visas tās ir tikai pēdējos 2 gadu simtos cēlušās, tāpat kā arī teikto meldiju atsevišķi piemēri varēja rasties jaunākajos laikos, katrā gadījumā apstākļos, kur tās atrada sev radniecīgu vidi un apzinīgus tradīciju kopējus, kā to liecina, piem., plašākā apjomā veidotās līgo meldijas no jaunākajiem laikiem.

Tāpat ne pilnīgi konsekventi varam vilkt

⁷⁾ Kopā, tārad, 217, nevis 190, kā lasām Mūzikas vēsturē un Kopoto dziesmu ievada apcerējumā. Arī Jurjāns pats savā krājuma ievadā piemin „pāri par 200“.

⁸⁾ Kā vēsture liecina, līdzīgi rīki atrodami vai katrā senajā tautā, un tiem visiem bijusi puslīdz vienāda nozīme, proti, tie lietāti, t. s., „taksis ieturēšanai“. Pieminēsim ēģiptiešu sistrumu, ķīniešu čong-tou, pa daļai žīdu cimboles u. c.

robežas starp dziesmu un ziņģu izpildījuma veidu: jau Jurjāna pirmajos 3 krājumos atrodam meldijas, kuŗām senais dziedāšanas veids ar teicējam nav atzīmēts, tāpat šodien pazīstam jaunāko laiku dziesmas, lejaskurzemnieku sauktās ziņģes, kuŗas veidotas tā, lai tās varētu arī teikt, un pēdējais dažkārt arī tiek darīts (kā piemēru minēsim dziesmu *Kam tie kalni*, sk. L. un Ir. Bērziņu *Tēvu dziesmu*, Rasiņa apgāds 1944. g.). — Taču tā ir tikai atsevišķa sekundāras nozīmes novirzīšanās, kālabad Jurjāna dalījums un iekārtojums būtu uzskatāms par sistematizēšanas mērauklu folkloristiem arī šodien.

Ceturtais krājums izdots turpāt 1912. g., un tajā ietelp 2 nodaļas: I Rotaļu un dziedamo deju meldijas; II Tautas instrumentu meldijas. Krājumā ievietotas 78 (66+12) pamatmeldijas un 51 (41+10) to variants. Arī šī krājuma meldijas sakārtotas pēc apjoma. 1. nodaļas sākumā, aprādījis galveno rotaļu iedalījumu, autors secina: „Ziedamās rotaļās un dejās kopā darbojas 3 mākslas: dzeja, mūzika un deja. Bet šo mākslu kopīga uzstāšanās norāda uz viņu dziļo senumu, kādēļ tur arī būtu meklējamas latvju senās tautas dzejas un mūzikas pēdas. Tomēr būtu liela alošanās, ja katrā dziedātā rotaļā vai dejā gribētum tās atrast. Katrai populārākai dejai tauta pieliek vārdus, vai tā tautiska vai patapināta. — Aplūkojot tuvāk sakrātās dziedamās rotaļas, atrodam gan tur pa daļai zināmas senatnes pēdas; tā teksta ziņā starp citām *Mēness dzen saulīti*, tāpat arī mūzikas ziņā tur atrodam tik pirmatnīgas meldijas, kas pastāv tikai no 2 toņiem, mazas sekundas, lielas sekundas un mazas tercās attālumā; tad arī vairāk 3, 4, 5 toņu meldijas, kas visas pieskaitāmas senajām. Bet ir arī tādas, par kuŗu istumu jāšaubās, kuŗām starptautisks raksturs. Starp jaunākā laikā lietojamām rotaļām ir lielākā daļa iz vācu valodas, kas izplatījās sevišķi pagājušā gadu simtēņa otrās puses sākumā, kad skolās vācu valoda valdīja“. Tālāk aizrādīts, ka pēdējās krājumā nav uzņemtas, taču ne pilnīgi, — nodaļu beidzot, pats autors vēlreiz saka, ka arī ievietoto „labai daļai īpaši otrā pusē nav tautiskas nokrāsas“. Šo iemeslu dēļ krājumam trūkst tā pa-

matīguma, kas iezīmējās iepriekšējos, taču tam liela nozīme bagātā materiālu daudzuma dēļ un jo liela arī tāpēc, ka visām rotaļām resp. dziedamajām dejām pievienoti teksti un sīki izdarību apraksti. Tajos orientējoties, šodien ir iespējams jau vieglāk šķirot vērtīgo no nevērtīgā, īsto no neistā, kā to arī darījuši vēlākie latviešu tautas deju speciālisti, izmantodami no krājuma ne vienu vien rotaļu resp. dziedamo deju.

2. nodaļā ievietotas nedaudzas āža raga, ganu stabulītes un 2 kokļu meldijas. Piezīmē solītos tautas instrumentu aprakstus gan autors arī tālākos krājumos vairs nepaguva sagatavot, par ko etnografiem īpaši jāskumst, jo pēdējās gadu desmitīs vēl šur tur izejamais tautas spēlēšanas veids vairs īsteni senajam neatbilda. Tas bija jau krietni modernizēts, instrumenti jaunināti, un, galvenais, tiešs spēlēšanas apraksts, piem., kokles skaņojumi, pirkstu tehnikas principi, tā ir palika nefiksēti.

Piektais krājums *Dejas* iznāca jau pēc kara, 1921. g., Kultūras fonda izdevumā, tajā ietelp 123 instrumentālas deju meldijas⁹⁾, par kuŗām autors saka, ka laba daļa no tām „nav tautas dejas, bet patapinātas no citām tautām, kā tas redzams no sabojātiem nosaukumiem un izvešanas veida“. Krājumā tās gan uzņemtas, „lai rādītu, kādas dejas latvji savā laikā dejujuši, jo vēsturiska nozīme viņām nav noliedzama“. Ievietotās dejas sadalītas 2 nodaļās: 1. — četrus pārus dejas (kadriļas vai to paveidi), 2. — pārējās grupu un riņķu dejas. Apmēram trešai daļai pievienoti arī izpildījumu apraksti. Apskatot tuvāk šo meldiju uzbūvi, mums īpatnāki latviskas tautas mūzikas vaibsti neatklājas, tālabad šī krājuma materiāli latviešu skapražus ierosināt nav varējuši. Kas tajās latvisks, ir varbūt dažī atsevišķi melodiski modificējumi, piem., 15. nr-a sākumā, 29., 103. nr-ā, vēl dažos. Stingri sijājot, daļa materiālu var interesēt arī choreografus, vismaz tik daudz, cik tajās redzam pielāgošanos latviskajām tradīcijām, kas arī dejā,

⁹⁾ Variantu skaitam šai gadījumā mazāka nozīme, jo dažkārt tie pieder pie pašām pamatmeldijām, kādu daļu atkārtojot. Tādēļ tas šeit nav atzīmēts.

tāpat kā visām tautām piederīgajos pasaku motīvos, nav noliedzama.

Sestais krājums *Dažādu garāku dziesmu meldijas* klajā nāca jau pēc Jurjānu Andreja nāves, 1926. g., Latvju komponistu biedrības izdevumā. Kā jau pieminējām, tas tikai daļēji Jurjāna paša darbs. Krājumā ietelp pavisam 421 meldija. Tās dalītas šķietami arī pamatmeldijās un variantos, taču no izkārtotuma redzams, ka dalījums nav līdz galam nedz izdomāts, nedz arī paveikts, kādēļ šai ziņā krājumā ir dažas pretrunas, piem., jau 1. meldijā. Daudzām meldijām trūkst vārdu, arī tur, kur tie ir, parasti ievietota tikai 1. divrinda; daļai trūkst arī teicēja un vietas apzīmējuma. Citādi 6. krājums satur daudz interesanta un vērtīga materiāla, kuŗam īpaša nozīme var būt tāpēc, ka ar bagātīgo variantu skaitu un to vietu apzīmējumiem tas dod labu, kaut ne pilnīgu orientāciju par meldiju izplatību. Un, ja arī tas mums neatklāj Jurjāna atziņas par garāko meldiju, lejaskurzemnieku saukto ziņģu, īpatnībām, tad tomēr rūpīgam folkloras pētniekam, talkā ņemot vēl citus materiālus, arī šis krājums ir vesela bagātība. Tādēļ nevaram pievienoties to izteikto uzskatu autoriem, kas saka, ka tiklab 5., kā 6. krājums nepelna uzticamību, jo aplamību meldijās pašās — vismaz vairāk nekā tās patīcamas iepriekšējos krājumos — te nav. Bet par to, ka tas nav līdz galam pārdomāts un sakārtots, Jurjānu Andrejs nav vainojams, — tad jau gan tie, kas šo krājumu laida klajā.

Tāpat ir jāskumst, ka vispārīgi Jurjāna darbam šai virzienā sekotāji vēl nav radušies, kas ir varbūt visnepiedodamākais fakts mūsu mūzikas kultūrā. Daudzkārt esam domājuši, cik daudz paveicis Barons un Jurjāns tais tālajos laikos, kad katras dainas resp. meldijas uzrakstīšana prasīja desmitkārt vairāk pūļu un laika nekā pēdējā laikā. Arī kārtošanas un pētniecības darbu šiem vīriem, īpaši Jurjānam, vajadzēja darīt tikai aizgūtnēm, — cik izdevīgos apstākļos tad varēja strādāt vēlāk brīvās Latvijas laikā, un tomēr veselos 25 gados šai virzienā tikpat kā nekas nav veikts. Domājams tāpēc, ka Folkloras krātuvē mūzikas daļas vadītāji ir mainījušies pārāk bieži, bet īpaši gan

tāpēc, ka trūka tāda darbinieka, kas šo darāmo darbu būtu izraudzījis par sava mūža galveno mērķi un piegājis tam ar to sirdsdedzi, ar kādu bija apveltīts Barons un Jurjāns.

Tādēļ nav jābrīnās, ka latviešu tautasdziesma, kuŗai — kā senam un īpatnam indoeiropiešu gara pasaules atspulgam — jau sen pienākas izcila vieta pasaules literatūras resp. mūzikas apcirkņos, — to aizvienam vēl nav ieguvusi. Mēs nealosisimies, to salīdzinādami ar Odiseju vai Iliadu, tāpat nealosisimies, ja teiksim, ka latviešu dainu meldijas pasaules mūzikas vēsturē ir ne mazāk ievērojamas kā ambroziāniskais resp. gregoriāniskais dziedājums vai parasti tam pretim nostatītā vidus laiku Vakareiropas laicīgā — trubadūru, truvēru vai minnedziedoņu — mūzika. Turklāt latviešu tautas dziesma arī jaunlaiku gara dzīvei var būt vairāk ierosmes avots nekā pieminētie vidus laiku kultūras mantojumi.

3. *Jurjānu Andreja skaņdarbi*. Jau sākmā aprādīto iemesļu dēļ Jurjānu Andreja precīzu skaņdarbu pārskatu sniegt nav iespējams. Var būt, ka daži no tiem nebūtu vairs atrodami pat dzimtenes apstākļos, jo — kā jau prof. Vītols savā apcerējumā *Mūzikas vēsturē* aizrādīja — to *chronologizācija* gandrīz neiespējama izkaisīto manuskriptu un trūkstošo komponēšanas datu pēc. No *Mūzikas vēsturē* un minētajā Graubiņa ievadā sniegtajām ziņām varam sastādīt sekojošu skaņražā darbu pārskatu, sakārtojot tos ar opusu apzīmējumiem un bez tiem atsevišķi un pieminot izpildījuma veidu.

A. Skaņdarbi ar opusu apzīmējumiem.

1. Op. 1, Latvju vispārīgo dziesmu svētku maršs simfōniskam orķestrim (tematikā Rīga dimd, ligo dziesmu motīvi un Dievs, svētī Latviju, — pēdējo šai instrumentācijā lietā arī šodien), 1880.; ir partitūra, ir klavieru izvilks — Mūzikas komisijas izdevumā.

2. Op. 3, Latvju dejas (Jandāls; Tūdaliņ — tagadīņ; Nābagu dejas; Ačļkops) simf. orķestrim, 1883.—1894.; partitūra — Latvju mūz. izdevēju sab. apgādībā (anonīms izdevums, prof. Vītols min par tā galveno dvēseli prof. Jēkabu Cezareviču).

3. Op. 4, Jau mēness starus laista, dziesma jauktam korim un soprāna sōlo ar stīgu orķestra vai klavieru pavadījumu (Heines vārdi

Edvarda Skujenika tulkojumā), 1887.; Mūzikas komisijas izdevums (1911).

4. Op. 11, Concerto elegiaco e-mollā violončellam (veltīts kādreizējam Čaņkovas kolēgam, vēlākajam maskavietim čellistam Glēnam); P. Jirgensona klavieru izvilums izdots Maskavā.

5. Op. 12, Latvju tautas brīvīvaišana, simfōniskā tēlojums (programmā: latvju cīņa par brīvību un pēdējās izcīnīšana ar krievu valdības palīdzību, kādēļ darba izskaņā kontrapunktiski apvienotas latviešu un krievu himnas), 1891.; iespiests klavieru izvilumā.

6. Op. 14 (?), Svētķu maršs jeb Jubilejas maršs simf. orķestrim (Čaņkovas mūz. skolas 25 gadu pastāvēšanas svinībām), 1896.

Šie ir visi no minētajiem avotiem zināmie darbi ar opusu apzīmējumu. Vai trūkstošos opusus aizstāj daļa tālāk citēto darbu vai arī kādi vēl neuzieti, šī raksta autoram vēl nav zināms.

B. Skandarbī bez opusu atzīmējumiem.
Simfōniskā un instrumentālā sōlo mūzika.

7. Ievada mūzika Ādofla Alunāna lugai Kaste tādī, kas dziedāja, sacerēta vēl konservatorista gados.

8. Simfōniskis allegro f-mollā (konservatorijas klases darbs), 1880.¹⁰⁾

9. Sēru maršs (Sietiņsonu Jāņa piemiņai, spēlēts arī autora bērēs), aranžēts arī vijolei, čellam un klavierēm, uzglabājies klavieru izvilums un dažas partitūras lappuses.

10. Pūt, vējiņ', latviešu laivinieku dziesma (fantazija par 2 Pūt, vējiņ' meldijām) orķestrim.

11. Trimpus maršs par 2 latvju tautas meldijām lielam orķestrim.

12. Benefices uvertīra orķestrim.

13. Akta maršs (ar Gaudeamus igitur) orķestrim.

14. Ievadījums un maršs (pēc tautas motīviem saskaņots Kurzemes brīvīvaišanas svētkiem) orķestrim.

15. Berceuse stīgu orķestrim; aranžēta arī vijolei, altam, čellam un klavierēm un arī tikai vijolei ar klavierēm.

16. Pūt, vējiņ', laivinieku dziesma mežragam.

17. Balāde vijolei ar klavieru pavadījumu.

Prof. Vītols piemin vairākus darbus mežragam, tos nenosaucot, iespējami arī citi, tā kā šis nodaļas pārskats ir droši nepilnīgs.

¹⁰⁾ Latv. konversācijas vārdnīcā rakstā Latvju mūzika prof. Vītols piemin Jurjānu pirmās latv. simfōnijas autoru, domājams, citētais Allegro ir šīs simfōnijas daļa.

Vokālā (vokāli instrumentālā un a capella) mūzika.

18. Belzacara dzīres, kantāte korim un sōlo ar orķestra pavadījumu (konservatorijas beigu eksāmena darbs), 1881.

19. Tēvijai, dziesma korim un soprānam sōlo ar orķestra pavadījumu (skaņraža paša vārdi), 1886.; iespiesta vairākkārt.

20. Garīga kantāte korim un sōlo ar orķestra pavadījumu 5 daļās, 1887.; daļēji iespiesta III dziesmu svētku krājumā.

21. Līgojat, līksmojat! Kurzemes simtgadu gaviļu dziesma, pēc tautas dziesmu motīviem jauktam un vīru korim ar stīgu un pūtēju orķestra pavadījumu saskaņota (J. Janševska vārdi), 1895 (1893?).

22. Daina, 10 liriskas dziesmas ar un bez klavieru pavadījuma (Svēatnē — tenoram; Ozoldēli, liepas meitas — vīru un sieviešu kopiem, Dievozolu trijotne — v. korim, Ziedoņa vakarā — jauktam korim; Kā bij man tevīm sacīt — soprānam; Jūras meita — j. korim; Nakts dziesma — v. korim; Asaras — tenoram; Vakara — v. korim; Mirt jaunam, mirt vecam — baritonam); 1887.; autora paša apgādā (bibliogrāfisks retums).

23. Latviešu tautas dziesmu krājums, I burtnīca (Pūt, vējiņ' — j. korim ar klavierēm; Es uzkāpu kalnā — 1 balsij ar klav.; Apsegloju melnu kuili — v. korim ar klav.; Aši, aši zīle dzied — 1 balsij ar klav., otra meldīja — tāpat; Aiz tiem kalnu kalniem — j. korim ar klav.; Dzēru, dzēru krodziņā — 1 balsij ar klav., arī — v. korim; Tā vajdzēja, tas notika — viendabīgam korim ar klav.; Es karā aiziedams — 1 balsij ar klav., arī — j. korim; Visu dienu bites dzinu — j. korim ar klav.; Liela pulka ģeņģu jāja — v. korim ar klav.), 1884.; Sēcena apgādībā Rīgā (bibliogrāfisks retums).

24. Latviešu tautas dziesmu krājums, II burtnīca (Dievs dod mūsu tēvu zemei — v. korim ar klav.; Kur tu skriesi, vanadziņ — j. korim; Čučī, mana līgaviņa — j. korim, ar klav.; Pieci gadi kalpiņš biju — v. vai s. korim; Tumša nakte, zaļa zāle — v. korim ar klav.; Ko mēs, meitas, darīsim — 1 balsij ar klav.; Jūra krāca, jūra šņāca — j. korim ar klav.; Šitā, zēni, mums dzīvot — v. korim ar klav. Jūriņ' prasa smalku tīklu — j. korim ar klav.; Lempam bija pieci dēli — j. korim ar klav.), 1885.; Sēcena apgādā (bibliogrāfisks retums).

25. Latviešu tautas dziesmas 1 balsij ar klavieru pavadījumu, III burtnīca (Sēj, brālīti, kapupītes: Tas bij vīrs; Es bij' vīrs; Tas bij vīrs; Pusriteņa saule leca; Lustīgam man dzīvot; Par ko manīm likas kājas; Aun, meitiņa, baltas kājas; Koši dzied zelta zīle; Saulīt' tecē), domāta kā turpinājums iepriekšējiem krājumiem, 1910.; Mūzikas komisijas apgādā.

26. Latviešu tautas dziesmas 1 balsij ar klavieru pavadījumu, IV burtnīca (Sen dzirdēju; Ozolīti, zemzarīti; Balti, balti ievas ziedi; Jo tai ievai balti ziedi; Sēju lielu rožu lauku —

2. mēdijas; Nāc pie manis — 2. mēdijas: Kur, māsiņas, braukājāt; Ko tu raudi), 1910.; Mūzikas komisijas apgādā.

27.—36. Oriģināldziesmas 1 balsij ar klavierēm (Jele pasmaidi; Jel nevaicā; Kā zagšus; Die Quelle; Egle; Die Jahre kommen und gehen; Drūms vakars; Ein Fichtenbaum steht einsam; Pūt, vējīn' — komponēta par tautas dziesmu motīviem; Šūpuļa dziesmiņa — tāpat), iespiestas atsevišķi dažādos izdevumos.

37. Latgolas latvišu tautas dziesmas jauktim un veirišu korim, mēdijas uzrakstējis A. Erss (Muns bōlēņš karā gōja — j. korim; Aivikstes, upines yudiņš apjēme — j. korim; Es sovai māmeņai — j. korim; Zynu, zynu tāva sātu — j. korim; Aiz azara augsti kolni — j. korim; Kū tōs kūkles gauži skaņ — j. korim; Tōli gonus vadeidama — j. korim; Nikam nava taida dzeive — j. korim; Azars teiruma molā — j. korim; Puišķins dōrza naapora — j. korim, arī tikai 2-balsīgā kanonā; Švāgera meiteņa — j. korim; Bōrineites dzīsmē — j. korim; Trejs jaunās mōsas — j. korim; Man māmeņa bōrtim bōre — v. korim; Seši jauni bandinīki — v. korim; Es uzaugu pī māmeņas — v., arī j. korim; Pīcu brōļu mōsa beju — j., arī v. korim; Pa kam var pazeit — j., arī v. korim; Vysu dinu bites dzynu — j. korim; Kyukoļ' zalta dzaguzeite — j. korim; Pī likneites stōvādama — j. korim; Es bōlēnu milī lyudzu — j. korim; Sveša mōte mani sauce — j. korim; Precej mani precinīki — j. korim; Malni muni kumeleni — j. korim; Peldeja laiveņa — j. un v. korim; Tōli dzeivoļ' muna milō — j. korim), 1921.; Izglītības ministrijas apgādā.

38. Sbornik pesen, Dziesmas skolām (lielāko tiesu latviešu, daļa arī krievu tautas dziesmu, tāpat korāļu un dažu — gan Jurjāna paša, gan citu autoru — garīgu oriģināldziesmu 3-balsīgi sa- balsojumi).

Jau pieminētajā Graubiņa sakārtotajā *Kopotu dziesmu* krājumā bez jau iepriekš minētos krājumos atrodamajām ievietotas vēl citas Jurjānu Andreja koļa dziesmas, kas savāktas gan no agrākiem iespiedumiem, vai nu atsevišķi vai kopējos — piem., dziesmu svētku, Mūzikas komisijas — krājumos, vai arī no atstātajiem manuskriptiem. Šeit sniedzam šo *Kopoto dziesmu* krājuma ievietoto dziesmu papildus sarakstu.

I Laicīgas oriģināldziesmas jauktam korim.

1. Dievs, dod mūsu tēvu zemei (skaņraža vārdi), 1886. 2. Tēviņas dziesma (Ausekļa), 1889. 3. Cik pasaule jauka (vārdi pēc Heines — F. V.), 1889. 4. Skani, kokle, skani, skani (Lautenbacha), veltīta Rīgas latviešu dziedāšanas biedrībai XXV gada svētkos, 1904. 5. Nevis slinkojot un pūstot (J. Alu-

nāna), 1909. 6. Uz augšu (J. Poruka), veltīta brāļu draudzes piemiņai, 1913. 7. Tēvijā (Zeibota), 1915. 8. Tēviņas vakars (A. S.), veltīta Čaļkova latviešu Miera draudzes korim, 1918.

II Laicīgas oriģināldziesmas vīru korim.

9. Svētku dziesma (Stērstu Andreja), veltīta Sv. Pēterburgas Latv. labd. biedr. atklāšanas svētkiem, 1876. 10. Lūk, roze zied (H. Līventāla), 1888. 11. Latvijā, brāļi (skaņraža [?] tekstu pārkārtojais R. Bebris), sacerēšanas gads nezināms. 12. Latvijā (Ausekļa), s. g. nez. 13. Tu esi it kā puķe (Šūmaņa dziesmas aranžējums), s. g. nez. 14. Slava (skaņraža vārdi, ar klav. pavadījumu), veltīta B. Sietiņsona kundzei, s. g. nez. 15. Jel pacel balsi un dziedī (Kronvalda Ata piemiņai J. Poruks), veltīta skolotāju korim (kuņam?), 1903. 16. Ilgošanās (A. Niedras), 1904. 17. Nevis slinkojot un pūstot (J. Alunāna), s. g. nez. 18. Sveiks (skaņraža vārdi), veltīta E. Stangem, 1913. 19. Kas īstens latvietis (A. Pumpura), 1916.

III Garīgas oriģināldziesmas jauktam korim.

20. Mīļie, rimstat (vārdi?), 1878. 21. Mūsu Tēvs debesīs (Mateus 6,9—14), 1889. 22. Ak, Jeruzaleme, modies (korālis), 1909. 23. Jel lūdz (kanons), 1916.

IV Garīgas oriģināldziesmas vīru korim.

24. Gods Dievam augstībā (Lūkas, 2. nod. 14. pants), 1877.

V Tautas dziesmas jauktam korim.

25. Ej, saulīte, drīz pie Dieva, 1879. 26. Aiz upītes es uzaugu, 1889. 27. Tautu meita melnācīte, 1890. 28. Lecu, lecu dārziņāi, 1893. 29. Gatavs biju kaņavīrs, 1893. 30. Ai ciemiņi, ai kaimiņi, 1893. 31. Dziedāt māku, dancot māku, 1906. 32. Ozolīti, zemzarīti, 1906. 33. Seši mazi bandenieki, 1906. 34. Dzerājs puisis bēdājas, 1906. 35. Stādīju ievīņu, 1909. 36. Tautiešami roku devu, 1909. 37. Rindām auga ozoliņi, 1914. 38. Kur gāji, puisīti, 1914.

VI Tautas dziesmas vīru korim.

39. Pūt, vējiņi, 1884. 40. Bandinieka rudzi auga, 1884. 41. Ai, zaļāi līdaciņa, 1889. 42. Grūti pūta ligaviņa, 1894. 43. Svilpodama sniedze skrēja, 1894. 44. Lai ēd vilki visas kazas (2 mēdijas), 1904. 45. Upe nesa ozoliņu, 1904. 46. Div' baloži palti dzēra, 1904. 47. Ai tu manu grūtu mūžu, 1904. 48. Aiz kalniņa linus sēju, 1904. 49. Plata upe, šaura laipa (2 mēdijas), 1904. 50. Es piedzēris kā vilciņis, 1904.

Kā no pārskata redzams, 16 skaņdarbi pieder instrumentālās mūzikas novadam; no tiem tikai *Balādei* (vijolei ar klavieru pavadījumu) trūkst saskares ar orķestri, pārējie — pārstāv vai nu tīru simfoniķo mūziku (13), vai arī ir, t. s., koncert-

mūzika ar simfōniskā orķestrā līdzdalību (2). Kaut kvantitatīvi — ievērojot, ka daļa darbu ir mazāku apjomu — devums nav no lielajiem, latviešu mūzikas vēsturē tam ir izcila vieta un nozīme, un proti: kā pirmajam mūsu simfōniskās mūzikas literātūrā. Turklāt tas radies laikā, kad latviešiem pašiem savu patstāvīgu simfōniskās mūzikas atskaņotāju orķestru vēl nebija. Tiešām vajadzēja lielas ticības savas tautas labākai nākotnei, lai šādu domu jau iecerētu vien, jo skaņu māksla — lai cik ideāli mēs arī domājum — īsteni dzīvo tikai tad, kad tā pieredz arī atskaņojumu. Tikai pēdējā atklājas tās esenciālais spēks, būt vai nebūt, un noslēdzas burvju aplis, kuŗa sākums ir iecere un radīšana, beigās — apcere un pārdzīvojums. Kaut gaŗajās gadu desmitīs, kas aiztecējušas kopš Jurjāna pirmo darbu klajā nākšanas un kuŗās klāt nākušas daudzas jo daudzas vērienīgākas un krāšņākas partitūras, un Jurjāna valoda kļuvusi zināmā mērā — gan ne visos darbos — „veca“, — latviešu mūzikas vēsturē tā ir pirmā arāja riekšava, kas nevien pati devusi jo ievērojamu birumu, bet ierosinājusi un mudinājusi arī citus.

Jurjānu Andrejs pamatīgi pazina instrumentāciju, ko jau agri pareizi novērtēja Emīlis Dārziņš. Ja arī tā neaizsniedz modernā orķestrā virtuozo krāsainību un dināmisko plašumu, tad tomēr tā liecina par solidu skolu un iedzīmtu instrumentēšanas talantu, kālabad šai ziņā Jurjānu Andreja partitūras varētum klausīties ar interesi arī šodien.

Citādi ir ar skaņraža simfōnisko darbu saturu. Šeit — tāpat kā daļēji arī vokālajā mūzikā — Jurjāna valoda mūs vairāk saista vairs tikai tais darbos, kuŗu tematikā ieausti tautas mūzikas motīvi.

Savrupa vieta instrumentālās mūzikas novadā pienākas Jurjāna čellakoncertam (op. 11), kuŗa atjautīgās lappuses nebūt nav vecmodīgas un liecina ir par autora labu mūzikālo gaumi, ir par tehnisku briedumu. Atsevišķas daļas esam dzirdējuši — kaut retāk, nekā autors to pelnījis — arī jaunākajā laikā. Piezīmējams, ka arī šai no-

vadā latviešu mūzikā Jurjāns devis pirmo piemēru.

Otrs diezgan plaši pārstāvēts novads Jurjāna skaņu mākslā ir viņa vokāli-instrumentālā mūzika, proti: kantāte. Gan skaņradis ar šo vārdu apzīmējis tikai konservātorijas laikā sacerētās *Belzacara dzīres* un 1887. g. pabeigto *Garigo kantāti*, taču būtiski tai pieder arī *Tēvijai* (1886.), *Ligojat, liksmojat* (1893.) un ar 4. opusu apzīmētā *Jau mēness starus laista* (1887.). Kā redzam, 3 vidējie no pieminētajiem darbiem radušies aptuveni vienā laikā, 5—6 gadi pēc konservātorijas diplomdarba un tikpat pirms pēdējā, apmēram tādā pašā secībā varētum Jurjānu Andreja kantātes nostatīt arī kvalitatīvi, visumā kā briedušāko uzskatot pēdējo (*Ligojat, liksmojat*). Šais darbos patstāvīgākas orķestrim izstrādātas valodas gan trūkst, taču tas darīts ar nolūku, jo skaņradis tos iecerēja latviešu mūzikas tā laika atskaņošanas iespējām, kas arī labākā gadījumā, piem., dziesmu svētkos bija gandrīz jāimprovizē. Toties Jurjāna kantātes bagātīgi izstrādāta vokālā pusē, kuŗi veidoti patstāvīgi, gandrīz neatkarīgi no orķestrā līdzdalības, dažkārt orķestrālā skanīgumā, kas reizēm — piem., pēdējās kantātes sākumā daļā — manāmi pārmāc darba pašā iekšējo saturu: harmoniski-melodisko valodu, teksta izteiksmi un tā niansējumus, kuŗus citādi labi nojautis skaņradis mazāko formu darbos. Tādējādi Jurjānu Andreja kantātēm dažbrīd piemīt īpašs svinīgums un spars, kas šodien gan var šķist mazliet vecmodīgs, taču ne viltots.

Belzacara dzīrēs kā skolas darbā Jurjāns vēl nerēķinājās ar izpildīšanas līdzekļu ierobežotību, tālabad šī pirmā skaņraža kantāte ir tehniski, ir formāli veidota plašākos vilcienos, nepametot novārtā nevienu no tās atsevišķajām partijām. Austrumnieciskais sižets turklāt vedināt vedinājis autoru meklēt īpatnu orientālisma sliecošos melodiku un harmoniku, — latviešu oriģinālmūzikā šāds stils bija vēl neizmantots, arī vēlāk reti pielietāts. Kantātes izteiksmes risinājums cieši saistīts arī ar teksta drāmatisko norisi. Taču — laikam mums svešā sižeta dēļ — skaņdarbs Latvijā palicis neievērots un neuzvests.

Glūži cits liktenis nākošajam darbam — *Tēvijai*. Jau 3. dziesmu svētkos atskaņota, šī kantāte arī vēlāk kļuva par vienu no vispopulārākajiem Jurjāna skaņdarbiem vispāri, īpaši pēc pēdējiem vispārīgajiem dziesmu svētkiem (1937.) un sekojošā okupācijas un trimdas laikā, kad tā ieguvusi tīri simbolisku nozīmi. Skaņdarba koŗa partijas vālodā ir diezgan vecmodīga, ne sevišķi oriģināla, taču ļoti sparīga — tajā dominē punktēts marša veida $\frac{4}{4}$ taktsmērs —, un tādēļ tā tīri motoriski ietekmē katru klausītāju. Mūzikāli sīrsnīgi un vokāli pateicīgi uzrakstīts skaņdarba vidus posms sōlo balsij, ko ar nosaukumu *Lūgšana* nereti varam klausīties arī atsevišķā atskaņojumā un ar kuŗu sacensties nespēj pat skaņraŗa tīrā sōlo lirika.

Latviešu klausītājiem sveŗa palikusi skaņraŗa 3. kantāte *Jau mēness starus laista*, kuŗas sacerēŗanas — vai vismaz ieceres — laiks paticams arī agrāk, kā to uzvedina domāt skaņdarba mazāk nobriedusī valoda, kas stipri rada vācu romantisma epigonu dziesmām. Šī kantāte ir arī visīsākā.

Visplaŗākais darbs apskatāmajā novadā ir *Garīgā kantāte*, kuŗa pilnīgā oriģinālā vairs nav saglabājusies. Publicētie kori liecina par solidu tehniku, kuŗā izmantota arī kontrapunkta māksla. Tā pēdējā daļā (*Motaties, stabules un kokles*) harmoniski veidotajam ievadam, kuŗā atrodam diezgan bagātu modulāciju dināmiku, seko 4-balsīga koŗa fūga, kuŗai pievienojas korālis *Tam Tēvam pateicam*, savukārt atbalstīts iepriekŗejās fūgas sasteidzinātājā parastā stretto veida turpinājumā un nobeigumā, tā iegūstot visam darbam varenu pacilātu izskaņu un tais laikos latviešu mūzikā vēl neizmantotu tehnisku veiklību un spēku. Klasiski skaidrā un istā baznīcas mūzikas stilā sacerēŗta šīs kantātes cita daļa, kas nosaukta par *Lūgšanu* (Kungs un Dievs, palīdz' mums), un sarakstīta ir jauktam, ir vīru korim. Jauktam korim veidotā *Pateiciet Kungam* mazāk koncentrēta. Īsāka, taču saturīgāka jau tikai vīru korim sacerēŗtā daļa *Tas Kungs Dievs Cebaot*. Latviešu baznīcas mūzikas skopajā literātūrā šai Jurjana kantātei izcila nozīme, kaut gan arī tā reti uzvesta — pilnīgi lai-

kam (?) nekad. Gandrīz tikpat plaŗi sacerēŗta pēdējā kantāte *Ligojat, liksmojat*. Tā atšķīŗas no iepriekŗejām ar to, ka tajā trūkst patstāvīgas sōlo daļas, tāpat tajā, kaut ne burtiski, izmantoti tautas mūzikas motīvi, ko pārējās kantātes neredzam. Pēdējā skaņdarbam piedevusi īpatnu latviskas mūzikas noskaņu, kas izpauŗas pirmajā un atkārtojuma daļā (*Allegro*, $\frac{6}{8}$) raksturīgajā gaiŗajā augŗup cēlājā ligo motīvā. Uz šī motīva balstīts abu pieminēto daļu mūzikālais saturs, to izvedot cauri daudzām dažādām tonķārtām un panākot tīri vai instrumentālai mūzikai radniecisku rotaļīgumu, kas zināmā mēŗa tuvs vācu klasīķu lielo koŗa darbu stilam. Skanīguma labad izmantota sīkāka koŗa dalīŗana: gan 6 (3 sievieŗu un 3 vīrieŗu), gan 7 (3 sievieŗu un 4 vīrieŗu) balsīs, — tā laika latvieŗu koŗa mūzikā gandrīz vai revolūcionāra pārdroŗība! Kantātes vidus daļas raksturs glūži pretējs: lēns svinīgs *Adagio* $\frac{5}{4}$ taktī un 6-balsīgā salikumā, nomainoties pa teikumiem ansambļa veida sōlo ar pilnu kori. Jauks šī *Adagio* sākums ar savu maŗora tonķārtā lejup slīdoŗo motīvu, satraucoŗs nemiera pilns vidus posms — ir ar tālu bemolos iegājuŗo tonķārtu, ir ar stretto veida uz priekŗu steidzīgām imitācijām. Cik pareģonīga šī mūzika un vārdi (Kas reizi Ventas un Daugavas krastos atdeva dzīvību brīvības dēļ...) jau tad, pagājuŗšā gadu simta 90-os gados! — Kantātes tehniski bagātīgi izveidoto kori orķestŗa partija vairs nekāpina, kā jau pieminējam, acīmredzami, uzveŗanas apsvērumu dēļ. Nepelnīti, ka šis skaņdarbs tāpat ieputējis kā iepriekŗ minētais, mūzikāli tas nenoliedzami daudz gatavāks nekā *Tēvijai*.

Mīlestība uz lielākām formām Jurjānu Andreju vestin veda domāt arī par pirmās latvieŗu operas komponēŗanu. 1886. gadā, sarakstoties ar Alunānu, pārrunāts *Vanēms Imanta*, otrreiz (1897.) ierosinājums rasts Blaumaņa *Maijā*, no pēdējās palikuŗas pat daŗas skices. Taču tāpat kā Emīlim Dārzīnam, arī Jurjānam dzīves ikdiena un citi pienākumi ņo nodomu, kam ar patapas mirkļiem vien nepietika, reālizēt nebija ļāvuŗi.

Vokāli-instrumentālās mūzikas ŷanram vēl jāpievieno Jurjāna sōlo dziesmas

no daiku, tāpat kā tautu meitai vecās mātes smago vainagu un sidraba rotas aizstāt nespēj jaunlaiku darinājumi, tā arī mūsu mūzikas mīlotājiem nevar atņemt tās atmiņas, kas ar dziesmas vidūtājību viņus vieno ar atmodas laika dedzīgo tēvijas mīlestību un pirmajiem brīvēstības ceļa likteņiem. Jurjāns pats bija šī atmodas laika celmlauzis latviešu mūzikā; gluži kā viņa skolotāji un laika biedri dzejnieki dzejā, viņš mūzikā atspoguļoja tās pašas idejas un strāvas, kādas nākotnei pretim nesa citus sava laikmeta dižākos darbiniekus, — kā raksta Graubiņš — Jurjāns jutās kauls no viņu kaula, sava laika cīnītājs un pravietis. Un mūs, jaunāko paaudzi, kas pati šai laikmetā nav dzīvojuši, uz to savukārt aizved tās „tēvu tēvu mestās laipas“, kuru simbolisko spēku jau neminamajā senatnē apdziedājusi daina.

Jurjana koŗa dziesmu mūzikālās iezīmes skatāmas jau ne ar mīlotāja acīm vien, un šeit atklājas īpats skaņraŗa mākslas attīstības ceļš. Tāpat kā savās *Latvju dejās* un pēdējā kantātē, arī skaņraŗa oriŗināldziesmās nereti vien smelts tautas mūzikas avots. Tautas mūzikas garā sacerēta jau pieminētā himniskā dziesma *Dievs, dod mūsu tēvu zemei*, pēc tautas dziesmu motīviem darināta plašāk veidotā *Skani, kokle*, tāpat ar visagrāko datējumu (1876.) atzīmētā *Svētku dziesma* un *Latvji, brāļi* — abas vīru korim, pāris agrinākie mēŗinājumi garīgajā mūzikā, piem., *Mirt jaunam* u. c. Šie piemēri liecina autora mīlestību uz nacionālās mūzikas meklējumiem. Isteni tie ir kļuvuši par skaņraŗa mākslas mēŗķi jau no pirmajiem radīšanas mirkļiem, taŗu konkrētā attīstības ceļā iegājuši tikai tad, kad Jurjāns ar tautas mūziku bija iepazinies pamatīgāk. Apskatot skaņraŗa oriŗinālās koŗa dziesmas visas kā vienu kompleksu, mēs atklājam tajās diezgan daudz pretīšķību un diezgan krasu kvalitatīvu atšķirību, tā ka rodas ilūzija, it kā skaņradis būtu pārdzīvojis vairākus mūŗus. Un īstenībā daļēji tā arī ir: Jurjānu Andrejs nav uzskatāms kā atsevišķa personība vien, bet gan kā *ve s e l s m ū s u m ū z i k a s a t t ī s t ī b a s r ū g u m a l a i k m e t s*, kuŗā atbalsojās viss, kas šim laikmetam bija radniecīgs, un arī tas, pēc kā

mūsu skaņu māksla vēl tikai jautāja nākotnei. —

Tautas dziesmu sabalsojumos daŗs labs mēŗķis, kas bija uzstādāms oriŗināldarbam, nebija nepieciešams, taŗu palika vissvarīgākais: to latvišķais ietērs, kuŗš īsteni sevī iekļāva lielāko daļu augšā minēto nacionālās mūzikas meklējumu. Jau tīri intuitīvi Jurjāns izprata šīs mazās, kādreiz par „blēņu dziesmu“ nozākātās pasaules sevi izcilo vērtību un paredzēja tās nākotni. Ja mēs šodien vaļējām acīm pārskatām visu mūsu līdz šim mirkļim radīto koŗa literātūru, tad izbrinā apstāsīmies pie tā darba, ko gandrīz visi mūsu skaņraŗi veltījuši tautas dziesmu apstrādājumiem. Ne desmitis, ne simtos, bet jau tūkstošos sniedzas gan harmonizējumu, gan sabalsojumu, un aranŗējumu un popuriju, gan tīri individuālā plašākā formā sliecošos paraugu, jā pat veselu drāmatisku inscenējumu skaits. Arī koncertu programmās tām aizvien sava vieta, tātd tautasdziesmas likteņi īstenībā daļēji ir arī visas mūsu mūzikas likteņi.

Tautasdziesma, senos neminamos laikos cēlusies, ap 17. gadu simtu sasniedza savas attīstības augstāko fazi. Gan paliekot arī vēlāk par latviešu dzīves ziņas pamatvērtību, tā pēc šī gadu simta būtiski vairs neaug, vismaz kvalitatīvi. Šai laikā, domājams, tā ir jau pilnīgi izkopusi formas stingrās esenciālās pazīmes, kas to, pirmkārt, izveidojušas par īpatnu mākslas darbu, kam nav otras līdzinieces visā pasaulē, otrkārt, novedušas līdz kanonizācijai, kuŗas labad tā vairs nav tālāk variējama, t. i. uz pilnības pusi, reizē arī vieglāk saglabājama. Šī kanonizācija, kuŗas gadu simtu tradīcijas tautasdziesmu dzejas pasaulē stingri zinātniskās dzejas likumībās atklājis tautas dzejas izcilais speciālists prof. Ludis Bēŗziņš, pastāv tāpat arī tautasdziesmas mūzikālajā veidojumā — tās meldijā, gan arī apjausta, taŗu zinātniski vēl nemetodizēta. Pēdējo ņavu kārt aprūŗtina arī tas, ka meldijas pakļautas sveŗu tautu ietekmēm vieglāk nekā dzeja, un arī — pēdējās ne tik viegli konstatējamās, kā to varam dzejā. Taŗu tāpēc šīs kanonizācijas nozīme meldijās nav mazinājama, un mums ar izbrinū jākonstatē, cik

ģeniāli senais anonīmais skaņradis ir apvēris arī skaņu mākslā tīri formālo likumību skaistumu un vērtību, tādējādi ne tikai „izdziedot no sirds“ savas acumirkļa noskaņas vai jūtas, bet gan radot — kā radītājs ar apzinīgu savu darba mērķi un nolūku.

Tik apzināti mērķtiecīgs tautasdziesmas tapšanas process prasīja ne mazāk apzinātu mērķtiecību arī 2 gadu simtus vēlāk, šo latviešu dzīves ziņas ipatnējāko izpaudumu savācot un atdodot kaut kādā veidā tautai atpakaļ. Mēs nešaubāties, ka mūsu pirmie mūziķi savu mērķi apzinājās, taču tikpat skaidrs, ka viņiem savā darbā trūka pareizās metodes, tās pašas nopietnās mērķtiecības tautasdziesmas pašas māksliniecisko vērtību uzminēšanā.

Šī svarīgā darba pamatu licējs, kā mums visiem zināms, bija Valmieras skolotāju semināra direktors Jānis Cimze (1814.—1881.) ar līdzstrādniekiem — saviem skolniekiem. Nenoliedzami izcils ir šī vīra padarītais darbs, kas lielā krājuma *Dziesmu rotas* veidā uz visiem laikiem paliks ar vēsturisku nozīmi, ne mazāk tas bija populārs un pat vēl Jurjana laikā. Taču Cimzem dabīgi trūka vēl vajadzīgās pieredzes, kādu toreiz nevarēja atrast arī ārzemēs, otrām kārtām — laikam trūka arī intuitīvā kritērija, kālabad Cimze latviešu tautas dziesmas īpatnības uztvēra par kļūdām un pielaida arhαιologa rupjāko kļūdu, proti: stingrajā likumbā atīstījušās īpatnākās meldijas sāka pielāgot modernajai tonalitātei un dažkārt arī sev pazīstamajiem vācu folkloras paraugiem, gan īsinot, gan atsevišķus toņus pārlabojot, gan arī harmonizējot mūsu tautasdziesmai īsteni svešā ietērpā — baznīcas korāļu stilā. Tāpat Cimze atzina par latviešu tautas dziesmu vienu otru diskutējamu un pat nediskutējamu meldiju. Šādi metodei drīzi vien radās pretinieki, to vidū pirmais bija Baumanu Kārlis (1835.—1905.), kas gan patš šai laukā neko paliekamu nav atstājis, taču tīri intuitīvi bija apveltīts jau ar to kritēriju, kuŗa Cimzem trūka. Izraisījās plaša polemika (1874.), kuŗai abās pusēs bija savs aizstāvju pulks. Tā radīja arī plašākas pārdomas un interesi tālāk tautā, diemžēl, praktiski šai polemikai tikai vēsturiska no-

zīme, jo Cimze savus uzskatus korigēt vairs nepaguva un arī nezin vai to būtu darījis. Cimzes un viņa audzēkņu harmonizētajām tautas dziesmām vēl aizvienam bija liela praktiska nozīme, kā pagaidām vienīgajiem paraugiem.

Pārmaiņas varēja sākties tikai tad, kad ar savu darbu klajā nāca nākošais tautasdziesmas izcilākais meistars Jurjānu Andrejs. Viņa darbam ir divkārša nozīme, jo tas bija, kā to redzējam iepriekšējā nodaļā, pamatots nevien teorētiski, bet mēģināts kritiski pārradīt arī praktiski, kaut arī ne uzreiz. Taču Jurjānam bija laime savu ceļu vismaz intuitīvi apzināt jau pašā sākumā, talkā nāca arī krietna skola un daudzie piemēri citās tautās. Tik bagātīgi bruņots, skaņradis nebaidījās ne no kādām agrākām tradīcijām un droši gāja savu ceļu, kaut arī bija jāizcīna viens otrs vārdu karš ar agrāko Cimzes uzskatu piekritējiem. Graubiņš citē atsevišķas vietas no Jurjana polemikas ar Oskaru Šepski (1850.—1914.), trūkstot oriģinālam, mēs šeit atkārtosim daļēji šo citātu, kas savukārt ņemts no *Baltijas Vēstneša* 1884. g.: „Latviešu tautas dziesmu krājumu izdodot, man divi nolūki: 1) ka viņš būtu kritisks un godam ieņemtu vietu citu tautu dziesmu krājumu vidū, 2) lai koŗiem un arī sōlistiem būtu jaunas dziesmas ar klavieru pavadījumu. — Pirmo nolūku ievērojot, atstāju meldijas tā, kā tās tauta dzied, nepieliekot ne diezu, ne bemolu vieglākas un modernākas harmonijas labad, caur ko meldijas vecajās baznīcas toņkārtās tiek modernizētas un caur to zaudē īsto tautas krāsu. — Nava ko šaubīties, ka tiem, kas ieraduši tautas meldijas tikai dzirdēt modernā (dūra un molla) harmonizācijā, manā izdevumā iesākot liksies neierastas, un tik ar laiku būs saprotams viņu savāds daiļums“. Vēlāk (1890.) turpat: „Esmu gribējis tikai harmonizēt. Liekas manu harmonizāciju Šepskis nosauc par „mākslisku kontrarpunktu“ tāpēc, ka esmu gribējis atsevišķām balsīm dot melodiskus gājienus, kamēr tie nav par šķērslī harmonijai. Tas harmonizēšanas veids, kuŗu Šepskis, atsaucoties uz Cimzi, dēvē par tautisku, ir patiesībā vairāk moderns, jo dibināts uz „dur“ un „moll“ akordiem. Tā kā

istas tautas melodijas ir daudz senāk cēlušās par modernās harmonijas nodibināšanos (Ramo † 1769.)¹²⁾, jo viņas visas iekļaujas senās baznīcas tonkārtās, kā to norāda ievadtoņa trūkums, tad vēl nopietni jāpārdomā, vai senais kontrapunktiskais nebūtu tas īstais veids, kurā vajadzētu ietērt mūsu tautas dziesmas“. — „Cimzi nebūt nevar ņemt par paraugu tautas dziesmu harmonizācijā. Viņam lieli nopelni kā tautas dziesmu atdzīvinātājam un pirmam celmlauzim harmonizācijā. Dažas jaunākas dziesmas no viņa patiesi labi harmonizētas, bet darījis aplam, lielāko daļu melodiju iespīezdams dūrā vai mollā, kur nepieciešama baznīcas tonkārtā, piem., *Kaņavīri bēdājās*, kuŗu vēl tagad vecie ļaudis dzied bez ievadtoņa (hipocolisiki), bet Cimze, dodams ievadtoni, pilnīgi samaitājis viņas raksturu“.

Jau šie citāti parāda būtiskāko Jurjānu Andreja tautas dziesmu apstrādāšanā, vēlāk skaņradis to pamatoja vēl sīkāk. Šodien redzam, ka viņa ceļš ir bijis īstais, un jau drīzi vien Jurjānam radās tālāki sekotāji, kas īpaši praktiskajā kompozīcijā ir gājuši vēl tālāk un radikālāk. Tā Jurjāns pats dažos pēdīgajos tautas dziesmu sabalsojumos vēl no chromatismiem galīgi „atradināties“ nevarēja, kā to redzam 1909. g. komponētajā *Stādiju ievīnu*, pat — 1914. g. sarakstītajā *Kur gāji, puisīti*, kamēr viņa ideju mantiņieku Melngaiļa un Graubiņa darbos diatonisms resp. pieturēšanās pie tikai melodijā sastopamajiem toniem izturēta konsekventi. Bez šiem diviem skaņražiem tautasdziesma prātus nodarbinājusi arī daudziem citiem, un nevarētum teikt, ka tā šodien jau rimusies. Varbūt gan pārlieki izšķērdīgas kompozīcijas tehnikas dēļ tā kļuvusi tālāka vienkāršam klausītājam, taču tad tai jau citi uzdevumi. Par tādiem varam runāt, aplūkojot Graubiņa skaņdarbus, kas īsteni ir jau jauns žanrs, kuŗā tautasdziesma palikusi tikai tematiskais avots (piem., *Tek saulīte tecēdama*). Šie skaņdarbi sacerēti „senajā kontrapunktiskajā rakstības veidā“, par ku-

ŗu Jurjāns saka, ka tas „vēl nopietni jāpārdomā“. Arī Jurjāns no tā nav vairījies, spilgtu piemēru atstādamas pēdējā darbā, latgaļu tautas dziesmās. Tīrā kontrapunktā ar jauniem harmoniskiem meklējumiem darināti arī daži Ādolfa Ābeles tautas dziesmu sabalsojumi, ne daudz, bet labus paraugus devis Jēkabs Poruks. Viss tas liecina par Jurjāna darba nopietnu tālākvešanu, kas nav mitējiesies arī šodien. Zīmīgi, ka arī Jāzeps Vītols savos pēdējos tautas dziesmu sabalsojumos atkāpies no agrāk iemīlotās chromatiski-modulātoriskās valodas un pāris jaukos piemēros devis meslus Jurjāna norādītajam diatonismam un kontrapunktiskajai rakstībai.

Jurjāna paņēmiens vienā skaņdarbā izmantot vairākas melodijas *Aiz upītes es uz augu*, *Kur gāji, puisīti*, plašāku atbalsi nav radis, un ja radis, tad diezgan neizdevīgi, kā to redzam dažos populija veida darbos, piem., citādi īpatnajā, taču formā stieptajā un arī harmoniski pabālajā Melngaiļa *Jāņu vakarā*. Tam iepretim gan varam nostatīt dažus Graubiņa un Norviļa darbus.

Īpatns ienesums Jurjāna tautas dziesmu harmonizācijā bija vilcēju balsu ievēšana, kas atrodama etnografiskajā tautas dziedājumā. Pēdējais nodarbinājis dažāda labā skaņraža prātus un vedinājis meklēt kādu jaunu vēl neizlietātu rakstības veidu, kas gan tīri „etnografisks“ varētu būt tikai tur, kur tam arī specifiski nolūki, piem., skatuviskos uzvedumos, pat operu scēnās u. tml. Šādā veidā tautas dziesma jauki apgaismota dažos Jāņa Norviļa skatuves uzvedumos, t. s., mikalēs. Līdzīgi, taču jau koncerta plāksnē pacelta tautas dziesma tā paša autora cikla veida koŗos, piem., *Pādes dziesmās*, *Ganos*. —

Pieminot šos un vēl citus neminētus skaņražus, mūsu nolūks bija parādīt tās radniecīgās saites, kuŗu dēļ Jurjānu Andreja darbs tautas dziesmas praktiskajā kompozīcijā nebūt nav tā izolējams, kā tas varētu šķist sākumā. Turklāt tas daudzējādi vēl aizvienam var būt par brīdinājumu tiem, kas vēl šodien tautasdziesmu iedomājas kā kādu ceļmalas dārzu bez saimnieka, kuŗā var ieiet katrs, kas vien notis rakstīt prot. Diemžēl, šādu

¹²⁾ Kā zināms, šis franču skaņradis sarakstīja ievērojamo grāmatu *Traité d'harmonie*, kuŗā pirmo reizi zinātniski apskatīti modernās harmonijas sistēmas pamati. V. B.

„harmonizētāju“ netrūka ne Jurjāna laikā, ne trejas paaudzes vēlāk. —

Pēdējo varam sacīt arī par diezgan bagātīgi sazēlušo skolnieku košu literatūru, arī te atgādinot jau Jurjāna krājumu, kurā redzam to pašu cieņu pret tautasdziesmu un savu atziņu piemērojumu, kādi valda skaņraža citos darbos.

Ar šo atskatu tad arī esam skāruši visu, ko mums ir bijis iespējams no Jurjānu Andreja atstātā mantojuma lasīt un dzirdēt, sīkāk pie atsevišķām dziesmām nekavējoties, jo tās taču tik labi pazīstamas katram, kam vien mūzika ir bijusi sirds lieta. Un galu galā, ne jau vārdiem ir pasakāms viss tas, kas radīts, lai klausītos un pārdzīvotu. Šeit varētum vēl tikai pieminēt, ka šai novadā — kopainā raugoties — tās pretīšķības, par kurām runājām, pieminot skaņraža oriģināldziesmu, nav saskatāmas. Ir gan redzama stilu maiņa agrināko un vēlāko darbu starpā, taču savukārt kopīgā tematika un visu laiku vienā virzienā ejošā attīstība šo maiņu liek sajst daudz nemānāk. —

Tāpat, kā ar iepriekšējā nodaļā apskatītajiem *Tautas mūzikas materiāliem*, tāpat kā ar savām *Latvju dejām*, labākajām kantātēm un oriģināldziesmu daļu, tā arī ar savām sabalsotajām tautas dziesmām Jurjānu Andrejs bija ne vien pirmais latviešu mūzikas sākuma ceļa gājējs, bet ir atstājis arī nākotnei izcilas vērtības, kuŗas latviešu kultūrai vairs nav atņemamas. Un visvairāk tieši pēdējā novadā. Rakstu beidzot, nāk atmiņā skaņraža labākā drauga un viņa mākslas izpratēja, latviešu mūzikas seniora prof. Jāzepa Vītola vārdi, kuŗus lasām *Mūzikas vēsturē*: „Jurjāna vieta mūsu mūzikas vēsturē sen noteikta. Viņš bija tas gaidītais bruņnieks, kas galīgi modināja mūsu pusnaukā sapņojošo daiļavu — mūsu dziesmiņu. Viņš atvēra mūsu acis, padarīja mūs redzīgus mūsu nacionālās mūzikas uzdevumiem pretī, pats par tiem nomodā būdams līdz beidzamajam dvasas vilcienam. Viņš mums atstāja mantojumu, kas jau nesīs simt —, vēl nesīs tūkstoškārtīgus augļus. Viņu vadīja tikai viena doma — viena dieve: dziesmās līgojošā tēvija — Latvija.“

1947. IX—X.

Kārlis Leviņš

AIZBRAUCOT

*Pa norām, atmatām, kur pieneņziedu zelts jau sēts,
Man šodien bija gājiens svēts . . .*

*Visapkārt pasaule bij gaiša, plaša —
Un debess dzidrē klīda pavasaŗa zelta dvasa.*

*Bij rudzu tīrums zaļš, un pakalns kaisa sārts
Kā zemes mīesa, saulē nodegusi.
Tur tikko jaunā sēkla bija iekritusi —
Un sējējam bij latvju zemesrūķa svētais vārds . . .*

*Man gaŗāmeŗot sirds no prieka klusi sila . . .
Tad apsēdos, kur balodītis sēri pūta silā.*

*Viņš vainīgs bij, ka skumja piezagās un sāka sirdi žņaupt:
Kamdēļ tev svešās zemēs klīst, kamdēļ tev atkal projām braukt? . . .
Un dzidra lāse man pie kājām ziedos iemirdzējās klusi,
Kauŗ diendusa jau kaisa, rasa sen bij noŗuvusi . . .*

C H R O N I K A

LITERĀTŪRAS APCERE

Jānis Veselis, *Latviešu rakstniecības vēsture*. Omstedes Latviešu komitejas apgāds 1947. g. aprīlī. (Rotēts izd.). 157 lpp. teksta.

Kas būs uzticīgs savai tautai, tas cienīs savu valodu, tas godās arī šīs valodas pieminekļus, sākot ar sīkālīgām parunām un beidzot ar literatūras dižformām — eposiem un romāniem. Citiem vārdiem, tam rūpēs savas tautas literatūra. Tas pareizi sapratis, ka literatūra dokumentē tautas vēsturi. Tas skaidri apzināsies, ka literatūra tautas gara vēsture. Un tas jutīs, ka literatūra — ņemdama un dodama — ar visiem virzieniem simt saitēm saistās ar dzīvo tautas tagadni. Skumji tādēļ dažreiz dzirdēt valodas vai pat lasīt rakstus, kas ļaujas šai vai tai iztulkoties kā literatūras nievas. Bet tas pelnī īpaša apsprieduma! Latvieši, jācer, tomēr paliks uzticīgi savām gara īpatnībām: ar dziesmām tie pārlaidušies grūtos savas pagātnes laikus, literatūras ugunis tie rūda arī sevi un savus ierocus tagadnes posta pilnajām dienām. Skaists liecinājums tam trimdas latviešu literatūrai veltījamie sarīkojumi un bagāti kuplojošais grāmatiens. Un gluži dabīgi, ka šo literatūras interesentu pulkā arī tādi, kas vēlētos dziļāk ieskatīties vārdu mākslas noslēpumos, vēlētos arī izsekot literāro vērtību attīstībai un lomai tautas kultūrā un eksistencē. Tālab — un arī sevišķi skolu vajadzībām — trimdā izdotas vairākas literatūrvēstures: prof. K. Kārklīpa, A. Dravnieka un kā jaunākā J. Vesela.

Vesela grāmata aptver literatūras gaitas no 1879. gada līdz 1946. g., tātad veltīta latv. literatūras pilngadības laikmetam, kam par robežstabu var arī spraut 1879. gadu, kad izdoti Kaudziņu Mērnīku laiki. Savam priekšmetam autors piegājis ar godbijību, jo „rakstniecība ir latviešu tautas gara, kā arī dzīves tiešākā, pilnīgākā izteicēja. Tajā dzīvos tēlos ietvertas domas, centieni, ideāli“ (4. lpp.). Zēl tikai, kā arī autors aprāda priekšvārdos, ka darbu pienācies veikt bez rokas grāmatām un citiem avotiem. Tā arī ieviesusies daža laba kļūda. Derēs tās nosaukt, jo aiz avotu trūkuma retam trimdniekam būs iespēja tās izlabot, un ir jau vērojams, ka viena otra šāda kļūda jau sāk pāriet no viena autora uz otru. Eiropas acis, kuras apgādiem un filoloģijai jau gadsimti aiz muguras, šādas kļūdas nav gods!

Sakarā ar 4. un 70. lpp. jāievēro, ka Pumpura Lāčplēša varone Spīdala, Rainim Ugunī un nakti Spīdola. — Liekas, par daudz vienkārši sacīts 6. lpp-ē: Kaudzītes „darbojis ilgus gadus par skolotājiem Vecpiebalgas Kalna Kaibēnu skolā“ — Kalna Kaibēnos skola darbojās 1868. — 1882. g., bet pēdējā gada rudenī pārcēlās uz jaunu vietu, iegūstot Ogrēnskolas nosaukumu; Ogrēnskola Kaudzītes Matīss strādāja no 1882. līdz 1911. g.,

kad tas pensionējās pēc 43 gadu nokalpojuma skolas darbā; interesenti var ievērot, ka Kaudzītes Reinis Kalna Kaibēnu skolā sācis strādāt ar 2. mācībgadu, bet no 1872. līdz 1875. g. bijis norikots Laskates meiteņu skolā pie Ineša, pēc Matīsa apprecēšanās 1893. gadā Reinis sācis atrauties no skolas darba. — Pēc 15. lpp-es par Apsišu Jēkaba darbību pēc 1892. g. lasītājam iespieds, ka tā veltīta bērniņības atmiņām un kristīgi reliģiskiem rakstiem. Bet tieši šai laikā rakstnieks publicējis dažu labu audzināšanas jautājumiem veltītu rakstu; to rāda arī grāmatiņa Uz ko audzināt (1900. g.). Un visvairāk tas darījis filoloģijā: Zinību komisijas XVII rakstu krājumā (1914. g.) un Filologu biedrības rakstu I sējumā (1921. g.) iespiests plašs lizumniešu izloknes apraksts; Latvijas laikā tam virkne rakstu par valodas praksi, no kuriem sakārtota grāmatiņa Kā man rakstīt? (1927. g.). Tāpat filoloģijā ietilpināma grāmata No Lizuma senatnes (1928.). — Par kļūdu uzlūkojams arī pārāk bargais Doka un Pērsieša prōzas novērtējums 19. lpp-ē; to nekādā ziņā nevar atļauties bez rūpīgākiem pētījumiem un salīdzinājumiem laika perspektīvā. Tiesa, salīdzinot, piem., ar Apsišu Jēkaba dabas tēlojumiem, šo prōzistu darbi līksies bez „dzejiskā vēriena“, bet to frazes vērtība tieši „primitivismā“, citiem vārdiem prōzismā, kas tirs no lirisma. Latviešu prōza jau vienmēr tiecas pēc lirisma, lai minami spilgtie piemēri šai ziņā: K. Skalbe, J. Akurāters, Ed. Virza, J. Veselis. Bet neba tā vienīgā prōzas iespēja! — Tai pašā 19. lpp-ē par Purapuķes Zelmeņu darbu izteiciens, ka tie cīnījušies par zemi „neauglīgā meža lidumā“; pareizi te varēja runāt vienīgi par neiekoptu zemi, jo par tās auglīgumu atliku lacin liecina tādas vietas kā „Auzas aug griezdāmās, tāpat arī kartupeļi. Un katrs... saka skaudīgi: „Nu, paskat tik, kas te par zemi! Redz, kādi rudzi jau pirmajā laikā...“ Zeme, tātad, Vilkatīreļiem auglīga! Turklāt: nekur nav redzams, ka Zelmenim bijis jāiesāk ar lidumu — jau vāgāra sarunā ar stālmeistaru dzirdam, ka kungs „atdos Vilkatīreļa pļavu jaunu māju ietaisīšanai“; un Pēteris savu zemes darbu sāk „sausā pelēkā veicinē“. — 20. lpp-ē pārāk nevērtīgi raksturots 80. gadu lielākais lirīkis Esenbergu Jānis, kas „radijs dažus sirsniņus, vieniēsiņus pantus par dabu, milestību“. Kā individuālās dzejas aizsācējs Esenbergis turams par daudz plašāku garu — istu Poruka priekštecī, kas uz dzīvi prot raudzīties ar romantiskās irōnijas dzēlīgumu, piem., 1885. gada dzejoļos Pilārs un puķe un Nepietiekošs apmierinājums, un kā dārgu noslēpumu atklāj savas iekšējās pasaules dzelmes ar nemitīgajām rosmēm. — Aplami tai pašā

lpp-ē teikts, ka Birutu Skujenieci „sabrauca vilciens”: ne sabrauca, bet nogalināja (ar vagona durvīm saspiežot) Rīgas Jūrmalas vilciena katastrofā 1931. g. 8. VIII. — Pēc 21. lpp-es iznāk, ka J. Lautenbachs Tērbatas universitātē bijis tikai lektors, par profesoru tiekot tikai Latvijas universitātē. Patiesībā pēc līdzšinējiem datiem, jo nopietnas Lautenbacha biogrāfijas trūkst, profesors jau ar 1904. gadu. Lautenbacha stāstus Veselis nav nemaz pieminējis. Turpat Sudrabu Edžus poēmu pārskatā trūkst tieši vērtīgāko sniegumu: Atmiņas par divām dzimtām (1898. g.) un Kā Pēteris izlīga ar Mozu (1899.). Tāpat 34. lpp. T. Zeiferta dzejoļu krājumu virknē trūkst stingras mērauklas turošā 1926. gadā izdotā kopojuma Saulrieti, kas uzņēmis kritiķi 25 gadu ražu lirikā. — Nepareizi 35. u. n. lpp-ē identificēt sociālismu ar vēsturisko materiālismu, jo šis materiālisms tikai viena no dažādajām vēstures filozofijas sistēmām — un ne visi sociālismi (sabiedriski politiskās dzīves iekārta mācības ar vispārības laba domu centrā) balstās uz vēsturiskā materiālisma atziņām. Tā Rietumeiropā ievērojamas kristīgā sociālisma kustības, kuŗu bāze ideālistiskajā filozofijā. Patiesībai nav pakalpojis 36. lpp-ē ar vulgāro vēsturiskā materiālisma skaidrojumu: „cilvēkam vajaga papriekš pašst, apģērbties, lai viņš varētu gleznot, mūzicēt...” Tādas domas gan raksturo „materiālistus”, kamēr vēsturiskā materiālisma atziņu degpunktā doma par gara dzīves veida atkarību no materiālās dzīves.

40. lpp-ē: Ed. Veidenbaums nav dzimis Kalačos, bet Glāznieku mājās pie Cēsīm; tikai 1872. gadā dzejnieka ģimene pāriet uz Mūrmuižas (Liepas pag.) Kalačiem.

41. lpp.: Aspazijas dzimšanas dienas datums dots, miršanas ne; tā kā to nav zinājis neviena trīmdā izdotā lit. vēsture, tad literatūras cienītāji var pierakstīt — Aspazija mirusi 1943. gada 5. novembrī (sk. Latvju Mēnešraksta 1943. g. 11. nr. 689. lpp.).

44. lpp.: Aspazijas dzejoļu krājums Sarkanās puķes izdots ne 1895., bet 1897. gadā; Dvēseles krēsla ne 1901., bet 1904. g.; Ziedu klēpis ne 1912., bet 1911. Krājums Dvēseles ceļojums, par ko Veselim gadskaitļa nav, izdots 1933. gadā.

45. lpp.: grūti pievienoties spriedumam, ka Aspazijas lirika „izteiksmē nav nedz bagāta, nedz stingri izveidota”. Ipaši tad ne, ja ar to domāts kāds šīs lirikas vērtīguma minuss! Jo, vienkārt, lirika nav tas dzejas veids, kas katrā ziņā prasītu stingru izveidojumu; otrkārt, kas tad īsti no 90. gadu vai arī XX gs-a 1. desmita dzejniekiem būtu daudz bagātāks par Aspaziju izteiksmē: metrikā un ritmikā, tropos un figūrās, sintaksē un vārdu krājuma bagātināšanā ar jaunām nozīmju niansēm?! Bez tam, — kā daudzi, tā arī Veselis par daudz izceļ Aspazijas plašā jūtu diapazona forte daļu; nav jāaizmirst arī tādi dzejoļi kā Nirvana un Aijaija, Sarkanajās puķēs u. c. Un tas vien liecina izteiksmes bagātību, ka visai šai pārdzīvojamu dažādībai dzejniece spēj atrast adekvātus līdzekļus. Interesanti šai ziņā, piem., salīdzināt

tādus pretstata darbus kā Aijaija ar Bakchanāliju: dziļš pārdzīvojamums to radīšanas pamatā — taču smalki, liekas, tieši izraudzīti to izteiksmes līdzekļi, sākot ar ritmiskajiem viļņiem un beidzot ar skaņu saskaņošanu un noskaņošanu. Tā spēj radīt vienīgi izteiksmes bagātņieks! Par dzejnieces formas meistarību un līdzekļu bagātību lai te runā mazais nieciņš Maija lietiņš: „Kad maija lietiņš nolija Un zeme kļuva auglīga, Es karsti krāsā idegos, — Tu plūdi smaržas putekļos — Mums abiem viena mājiņa Bij zilas tulpes kanniņā.”

Nav jāaizmirst, ka Aspazijas literārajos skolotājos ne tikai patētiskais Šillers, bet arī liriskie gari Gēte un Heine, no kā varēja daudz mācīties tieši formas jautājumos. Aspazija tulkojusi Gētes dzeju!

46. lpp.: stipras šaubas, vai pareizi raksturotas Aspazijas Vaidelotes varones — Asja „kaisla, valdonīga, patīga”, karalmeita Mirdza „liegi sapaņina”; Mirdza taču alkst dzīves, mīlas, strauji iekvēlojas naidā, kad jūt aizkaramu savu godu, strauji arī izšķīpas ziedoties Asjas un Laimona labā — rakstniece, liekas, rādījusi sievietes attīstību no jūtām bagātas meitenes, bet šo sievieti raksturo ne liegais sapaņinums, gan temperaments, aktivitāte un karaliskums ricībā. Asja citas kārtas un apstākļu sievietē, tā varbūt izskaidrojama viņas mešanās uz ceļiem Mirdzas priekšā ar lūgumu neatrast Laimonu; viņas kaisle diez vai vairāk nepelnī tikai karstas mīlestības vārda; arī tās „valdonīgums” nobāl salīdzinājumā ar Mirdzas karalisko izturēšanos kā naidā un nicinājumā, tā arī lēmumā uzpurēties; tās patīgums sievietes cīņa par savu laimi iecerētā vīrieša veidā.

59. lpp-ē autors juku jukām lieto stāsta un noveles terminu. Taču abu prōzas veidu robežas var gan novilkēt pietiekoši skaidri, sevišķi skaidri pasākams, kas nav novele — un tādēļ nevar akceptēt izteicienu „Poruks sarakstījis ap 160 meistarisku noveļu”. Poruks arī pats nav centies pēc noveles termina, piem., Kopoto rakstu A. Golta izd-ā I sējumā (1924. g.) Baltā roze — Ziemassvētku pasaciņa; Pilatus — fantazija; Perpetuum mobile — fantazija; Pērļu zvejnieks — fantazija; Sapnis vasaras naktī — fantazija; Sirdsšķīsti ļaudis — bez jēbkāda apzīmējuma (bet Veselim piēder pie labākajām nōvelēm!); Atraitne — bez apzīmējuma, tāpat Dzīves miklas, Vecais mūzikants, Kauja pie Knipskas — bez apzīmējuma; Maldu pils — parabēla; Mīlestības romāns, Mūžīgais žīds un Nāves eņģelis — bez apzīmējuma, bet Klusētājs — līdzība. Citur Poruka lietotajos terminos: tēlojums, uzzīmējums, „bīdles un refleksijas” (= Dvēseles kumēdiji), „romāna studija” (= Nepraša), stāsts (= Modernā sieva; arī Romas atjaunotāji, „stāsts iz skolnieku dzīves”), studija u. v. c. Māmona vergs nosaukts par novele! Mēris un Per aspera jēb Lilija un zobens „vēsturīgi stāsti”; Mārtiņš Gīze „stāsts iz Rīgas senatnes”. Vai nu nedereja te ķerties ragos kādam pētījumam un noskaidrot, ko īsti rakstnieks domājis ar šiem apzīmējumiem un kā tas īstenojis savus nodomus? —

Ļoti nepatīkama kļūda 67. lpp-ē, it kā Raiņa dzejoļu krājumam Tie, kas neaizmirst cauri vijo-

ties kā refrēns mūžīgās ritēšanas, attīstības ideja: „Es ritu, tālāk ritu.“ Šis refrēns atrodas krājumā Gals un sākums! Dzimtenei atrautā dzejnieka dienas grāmatas Tie, kas neaizmirst būtību vislabāk izsaka nodaļas Mērķi aiz mākoņiem moto: „Atrauts tev tika, kas miļš, Savu mērķi tu nespēji sasniegt: — Dzīlāk tik milu sev dedz! Augstāk tik mērķi sev spraud!”

Nerimstošas dzīvības un varbūt arī attīstības ideja gan šur tur atplaiksnās arī šai krājumā, piem., rindiņā „Ģintis aug un ģintis gais” (dz. Dzīvā kvēle), bet šī ideja jau rainiska arī Tālajā noskaņās zilā vakarā (1903. g. [piem., dzejoļi Gara gaita]). Un krājumā Tie, kas neaizmirst dzejnieks vēl par daudz tuvs dzīvajai dzīvei, vēl zibšņo pārleistās cīņas varoņu gars, piem., dzejoļi Varoņu gaita:

Nemiņa aiz manis,	Liktens un skaistums, —
Neziņa priekšā,	Nāci, kas nākdams;
Negālā neturams	Kalna strauts lejā
Metos es iekšā:	Nogāžas krākdams.

Tālab šai krājumā vēl nav apceres miera, kas vajadzīgs filozofiskas sistēmas darināšanai.

67. lpp-e arī rāda, cik niecīga var būt cilvēka atmiņa: te Veselis citē „a t m i ņ ā palikuš” Raiņa vārsmu: „Svilpojošs vējš, dancojošs sniegs, kas viņiem klajumā patvaļu liegs?” Pareizi: „Svilpojošs vējš, Dancojošs sniegs, Kas viņiem laukā Savvaļu liegs?” 3. rindiņā oriģinālā citāds ritma vilnis, saskanīgs ar pārdzīvojumu un lieti derīgs dzejoļa mērķim! — Neskaidri Veselis referē 68. lpp-ē par Raiņa pēķaņa dzejoļu krājumiem: „Pirmais viņa devums lirikas laukā bija Treji loki, kuŗu turpinājums bija Dagdas skiču burtnīca, Sudrabotā gaisma, tad Mēness meitiņa. Šie pieci krājumi...” Pēc virsrakstiem katrs parastais lasītājs taču secinās, ka runai jābūt tikai par 4 krājumiem! Un patiesībā ir tomēr 5 krājumi, to skaitu tiešam autorš pareizi iegūmējis, tikai trūcis tam skaidra ieskata šo krājumu virsrakstos un sakarībā. Lieta šāda: 1920. gadā Rainis klajā laida 3 vienāda lieluma (80 lpp.) dzejoļu krājumus: 1) Addio Bella. No Dagda skiču (ne skiču!) burtnīcas; 2) Čūsku vārdi; 3) Uz mājām. Trimdnieka sapsnis starp diviem ceļiem. Krājumiem V. Purviša zīmēti vāki krāsās! Šos krājumus nosauktajā kārtībā tad 1921. gadā izdeva par jaunu viena sakopojuma veidā ar virsrakstu Treji loki. Tai pašā 1921. g. klajā nāca 4. patstāvīgais krājums Sudrabotā gaisma. Mana dzimtenes fata Morgana. II *No Dagdas skiču burtnīcas. 1925. gadā izdots 5. krājums: Mēness meitiņa. Novēlta no Dagdas skiču burtnīcas. (V burtnīca.) Tātad, ipaša krājuma Dagdas skiču burtnīca nav nemaz bijis! Un lai iznāktu 5 krājumi, tad Treji loki bija jānosauc pēc sastāvdaļām. Raiņa uzskatu par šiem 5 krājumiem pauz kopoto rakstu Dzīve un darbi IV sējuma apakštituls Dagdas piecas skiču burtnīcas. Romāns dzejoļos: Addio Bella...

Raiņa Uguns un nakts iztirzājums 70. u. t. lpp. pilgti rāda, ka Veselis nav vēlējis vai pat nav spējis sniegt dziļāka ieskata drāmas būtībā. Šādu

nevēribu Blaumaņa lūgām — par Pazudošo delu 30. lpp-ē 12 rindiņas, par Indrāniem 31. lpp-ē 10 rindiņas! — varētu vēl kaut kā izskaidrot ar apstākli, ka Blaumanis nav sevišķs Vesēja milulis, jo tas nav piegriezies „vēstures vai t e i k u vielā”, palicis „tikai zemnieku dzīves tēlotājs” (sk. 32. lpp.). Taču kāda liela alošanās arī tur! Jo drāmas būtību pilgti rādījis jau senais filozofs Aristotelis: sagrābt un patūrēt savā varā savos skatītājus, lai tie stiprā pārdzīvojumā šķīstītos un tādā kārtā cilvēciskoti atstātu teātri. Vai to spēj tikai dievu, ķēniņu un pāri ikdienai stāvošu varoņu pasaulei: veltīta drāma? Nē! Un tādēļ vien jau ne, ka arī pēdīgais plencis un ubags, uzcelts uz skatuves, temps gaismā jau ir ārpus ikdienas pasaules, var teikt, staro kā ķēniņš ar visām savām ķeskām. — Bet nu Raiņa lugas jau pēc vielas pilnīgi klasiskas, un pat to strukturā uzmaņģis vērotājs saskatīs dažu ko klasisku, jā pat aischilisku, jo ne velti Rainis bijis Aischila cienītājs, — un tomēr Veselim nav drāmas analizes. Uguns un nakts iztirzājuma plāns šis: sakarība ar Pumpura eposu, lugas dzejiskā valoda, varoņu pretstati un atsevišķo varoņu raksturojumi, kuŗos tiešām daudz vērtīgu vietu, piem., par Laimdotas pasīvitāti un Spīdolu kā dailes simbolu, taču pārāk maz tieši par darba drāmatismu: „drāmatiskais gājiens ir sprāgs, pretstatu, cīņas momentu pilns” (71. lpp.). Tā raksturot jau var kuŗu katru drāmas meistardarbu! Varbūt nepilnīgi izstrādātie drāmas iztirzājuma principi autoram likuši arī par Zelta zirgu priestē vairāk apgalvojuma veidā: „vispilnīgākais drāmatiskais darbs formas ziņā” (73. lpp.). Vai drāmatiski vērtīgākas lugas nav tomēr Indulis un Arija, par kuŗu 74. lpp-ē, ka tā „visumā par garu, stieptu”; Pūt,vējiņi, par ko gandrīz nekas nav teikts; un Jāzeps un viņa brāļi, kas arī nav izpelņījusies kaut cik pamatīgākas apceres?

76. lpp-ē jālabo Andrieva Niedras nāves gads, kas līdz šim nav bijis noskaidrots nevienā trimdas izdevumā: prof. K. Kārklīņš savas lit. vēstures 1. iespaidumā to bija noteicis gluži neiespējamu — 1941. (sk. Latv. lit. vēsturē 40. lpp.), bet 2. iespaidumā saskaņojis ar A. Dravnieka darbu, pieņemot šo gadu par 1943. (sk. Dravnieka grāmatā 167. un K. Kārklīņa darba 2. izd. 140. lpp.). Šo gadu tad nu atrodam Fišbachā izdotajās Gimnaziju programās (13. lpp.), tas figūrē 1946. gadā Zviedrijā izdotajā literāru Dziesmu grāmatā, to uzņēmis savā grāmatā arī Veselis. Un tomēr: Andrievs Niedra nomiris 1942. gada 25. septembrī (sk. Latvju Mēnešraksta 1942. g. 10. n-ra 913. lpp.). Jociģi? Lai-kam gan. Bet tas arī rāda, ar kādām grūtībām jāsaduŗas trimdas gara darbiniekiem.

85. lpp-ē pārpratumu var radīt ziņa, ka J. Janševska Dzimtene izdota 5 sējumos. Patiesībā romāns izdots tā: 1921. gadā Liepājā paša romānīnīka apgādā nāca klajā Dzimtene. Romāns dzīves ainās: Pirmā daļa: Kalpi, saimnieki un muižnieki. Kā jau ainu virknējumā darbam nākošajā gadā šim izdevumam pievienojās 1. daļas 2. sējums, bet pēc tam: Ceļi un tekas. Romāns. (Romāna Dzimtene

turpinājums.) No 1924. līdz 1925. gadam tad nāca romāna lielzvēdums Letas apgādā ar 1. daļas pārstrādājumu visam 3 daļās 6 sējumos, bet 5 atsevišķās grāmatās, jo 3. daļā ietilpināmais 5. un 6. sējums bija iespiests vienā grāmatā. Kā zināms, romāna beigās tika darinātas ar skubu steigu! Romāna 1. daļas tituls Kalpi, saimnieki un kungi (2 atsevišķi sējumi: 524 + 476 lpp.); 2. daļa Ceļi un tekas (2 atsevi. sējumi: 419 + 344 lpp.); 3. daļa Lauki un pilsēta — 5. un 6. sējums kopā: 511 lpp., kur 491. — 511. lpp.-ei satura rādītājs visiem sējumiem. Pēc rakstnieka plāna romānam bija paredzētas vēl 2 daļas: 4. (Sajukuši pavedieni) un 5. (Kalnā), bet tās nav izstrādātas. To vietā stājusies Bandavas 2 sējumi.

Pareizi 93. lpp.-ē, ka A. Saulieša Varavīksne novele: rakstnieks to tā kādreiz nosaucis, bet še, rīkojoties ar parastajām mērauklām, rodas grūtības ar paša rakstnieka doto apzīmējumu, jo 1910. gadā izdotā „novele“ aizņem 188 lpp.-es biežu grāmatu! To izjutis arī Saulietis un tālab, kā aizrāda P. Ērmanis lielajā Latv. lit. vēsturē V, 52. lpp., Kopoto rakstu VII sējumā darbu jau uzņēmis ar romāna nosaukumu. Vai Saulietis nebūs rīkojies pareizi?!

Kļūda 98. lpp.-ē: Plūdonis nav vis mācījies Irlavas, bet gan Baltijas Skolotāju seminārā Kuldīgā.

105. lpp.: 1922. gadā izdotais Akurātera dzejoļu krājums nav Latvju, bet Latvijas balādes; krājums Rožains vējš (ar s!) izdots ne 1923., bet 1922. g.; kaut kāda krājuma ar virsrakstu Poēmas un balādes 1924. gadā nav nemaz — laikam būs domāts izmeklēto dzeju krājums Saules laiks, kas iznācis šai gadā; trūkst pārskatā jaunāko krājumu Neatrastā un Dienu prieks. Akurātera tēlojumi Pušes ziemējos iznākuši ne 1911., bet 1914. g.; Kalpa zēna vasara grāmatā Dzirciemnieku apgādā izdota 1911. g.; stāstu un tēlojumu krājumam Iz bijušām dienām titullapā izdošanas gads ne 1912., bet 1913.; Kr. Klusums un gaisma kļajā nācis 1921. g., Ērosa cilts 1924. g.; romāna Pēteris Danga izdošanas gads pēc J. Misiņa 1921. g. Arī Ak-a prōzas pārskatā trūkst dažas jaunākas grāmatas, piem., stāstu krājumu Ģimētnes (1930. g.) un Draugi un gadi (1935.). Traģēdija Kaupo sarakstīta 1912., izdota 1923. g.; teiku drāma Saules gredzens izdota ne 1912., bet 1911. g.

111. lpp.-ē noteiktāk varēja datēt K. Skalbes nāvi: 1945. gada naktī no 14. uz 15. aprīli. Skalbes emigrācijas gaitās derēja pieminēt arī Somiju, kur nelielā apmeklējumā dzejnieks bija jau 1906. g. sākumā, bet pastāvīgāk dzīvoja no 1906. g. IX. līdz 1907. XII. Pētorpils tiesu palāta tiesām, kā teikts tai pašā lpp.-ē, piesprieda Skalbem 1 gadu 8 mēneši lielu ieslodzījumu, bet nepareizi apgalvots, „ko viņš atsēdēja“ — ar cara manifestu 1913. g. februārī dzejnieks tika atbrīvots pēc 1 g. 6 mēnešu nosēdēšanas. Tiesām, ir bijuši šādi zelta laiki Austrumeiropā!

Kādā rak nozīmē 125. lpp.-ē V. Egliša darbs Rita blāzmā, kas nepareizi datēts ar 1902. gadu (jābūt 1901. g.), nosaukts par romānu? Vismaz 1907. gadā J. Ozola apgādāto V. Egliša Kopoto

rakstu I sējuma titulā skaidri iespiests: Zilā ciemū. Pirmie kopotie stāsti.

126. lpp.-ē Veselis nokļuvis V. Eglitim un V. Dambergam raksturīgas literatūras parādību skaidrošanas varā: juku jukām slaveni vārdi, bet bez jēgas un skaidra mērķa: „tagad viņa (t. i. V. Egliša) paraugi kļūst Homērs, Sofokls, Dante, Šekspīrs, Gēte, Puškīns, kā arī itāliešu renesanses lielle mākslinieki. Viņš atrod, ka latviešiem pienācis lielo personību, augstā klasicisma laikmets...“ Te varēja vienīgi pasvitrot V. Egliša pretenzijas un nepareizu pieeju paraugu problēmai mākslinieciskajā radīšanā! Skaidrs, ka plašas lektūras un bagātas iejūtas cilvēks var cienīt daudzus dižgarus, taču tikpat skaidrs, ka mākslinieciskajā radīšanā vienā un tai pašā laikā nevar būt par paraugiem tik dažādu laikmetu, dažādu dzejas veidu dažādas personības! Pārāk savdabīgi šie gari: poēmu meistari Homērs un Dante, drāmatīki Sofokls un Šekspīrs un vispusības ģeniji Gēte un Puškīns; un visticamāk gan laikam, ka vienīgi Puškīnam piekritusi vislielākā loma V. Egliša ievadīšanā „jaunklasicisma“ posmā.

128. lpp.-ē apgalvots, ka „Fallija labākais dzeju krājums Dioniss un Prometejs, kur viņš lieto ļoti atklātu valodu“. Tiešām, atklāta bijusi dzejnieka valoda šai krājumā, lai interesenti palasās kaut vai 9. lpp.-ē „Tu balta liliņa...“ vai 12. „Tu grēks un ragana...“, lai saprastu, ka seksuālo dziņu dzejā nav daudz tālāk ko vairs iet. Un daža vieta, piem., 22. lpp.-ē: „Man nav te elpas; Māj zvaigžņu telpas...“ liecina patiesas dzejnieka spējas; krājums arī iezīmē pagriezienu Fallija dzejas attīstībā: te vairs nav nekā no falliski idilliskās dzejas, kāda 1904. gada krājumā Dziesmu leja un kalna gals vai arī lūzuma vēstnesi tai pašā 1904. g. izdotajā krājumā Daile un spēks un mīlums. Un taisni šo abu krājumu sniegums arī būs Fallija labākais sniegums lirikā, jo jaunajā virzienā dzejnieka meklējums drīz vien aprāvās — aizņēmas Fallijs ar poēmu rakstīšanu un citiem darbiem, un lirika vairs nenonāca tā radīšanas interešu centrā. Protams, varbūt par bargu T. Zeiferta spriedums Latv. rakstn. vēsturē III (1925. g.), 103. lpp.-ē, pēc kuŗa krājumā Prometejs un Dioniss (tāds ir pareizais krājuma virsraksts!) dzejoļi, kam nekādas mākslas vērtības, bet nosaukt bez jebkādiem pierādījumiem krājumu par labāko ne tikai pārdrošība, bet arī kļūda. Zeiferts savu spriedumu darinājis aiz dzejoļa Mefistofelis sākuma rindām: „Es tiklā zirneklis, Uz tiklu žurka lec!“ u. t. t. Nevajadzīga mētāšanās ar dziem vārdiem Veselim arī 132. lpp.-ē, kad tas par V. Damberga komēdiju paraugiem vienā elpas vilcienā nosauc veselu virkni romāņu tautu drāmas meistarū: spāniešus Lope de Vega, Tirso da Molinu (pareizi tomēr de!), itāliešus Karlo Goldoni, Karlo Goci un francūzi Moljēru. Un kļūda jau ir spriedums par Damberga lūgām, ka tās „tomēr neguva tos panākumus, ko bija pelnījūšas“.

Par vienu pašu, bet lielu kļūdu uzlūkojama Fr. Bārdas apcere 138.—140. lpp., jau tādēļ vien, ka apcere, ja atskaita plašo dzejoļa Druvu Dieva

rudens citātu, ir pārāk maza Bārdas ģenija parādīšanai; otrkārt, apcere veltīta gandrīz vai vienīgi negatīviem spriedumiem, kā: „jūsmīgu, bet neskaidru dvēseļu iemīļots dzejnieks”, tā dzeja „viss tas, kas raksturo jūtās pārmērīgo, tieksmēs, mērķos neskaidro, gleznām pārbagāto, formā neizturēto vecromantiku”, savā dzejā Bārda „ļoti maz latvisks kā formā, tā saturā”, B-as mitiskajiem tēliem „maz kopeja ar isto latviešu mitoloģiju”; B-as jūsma izplēn „bezgalīgā gleznu virpulī, tā saucamajā „majjpuķīšu biežputrā” u. t. l. Vai šo negāciju vietā nederēja tomēr ieskatīties Bārdas ideju pasaulē? pārdzīvojamu spilgtumā, īpatnībā un daudzpusībā? un vai „majjpuķīšu biežputrai” pielīdzinātājā Friča Bārdas dzeja nav jau pirmās latviešu ekspresionisma ieskaņas, tā virziena, kufru 141. lpp-ē arī Veselis nepavisam nenopel, bet gan raksturo kā jaunu un vēsturiski nepieciešami radušos virzienu? Skaidrs, ka Bārdas dzeja „tuvāku zvaigznēm velk mūs” — un tālab dziļāka ieskata trūkums tajā jāvērtē kā rupja kļūda.

142. lpp-ē par Ādolfā Erša dzimudmienu noīteīts 13. VI, E. Aistaram Latv. lit. vēsturē V, 341 šī diena 12. VI. Kam taisnība? 1922. gadā izd. Satīrs un Krusts Veselīm romāns, bet oriģināla titulā stāsts. Veselīm par attaisnojumu gan šē jāpiemetina, ka arī E. Aistars, kas laikam būs līdz šim visvairāk iedziļinājies Erša mākslā, šo darbu gatavs ierindot romānos (sk. cit. v. 351. lpp.). Latgales stāsti izdoti ne 1927., bet 1926. gadā; šai grāmatai līdzās derēja izcelt arī krājumu Vecā Latgale (1931. g.). Kā dažā labā, tā arī Ersam veltītājam pārskatā trūkst ziņu par jaunāko darbības posmu. Tas arī ļoti saprotami: nav bijis apcerētāja rokās vajadzīgo datu.

Pēc J. Grīna Latv. lit. vēsturē V, 372 Pāvils Rozītis dzimis 1889. g. 1. XII, pēc Veseļa 143. lpp-ē 2. XII. Veselis arī patur T. Zeiferta ziņu, ka Rozītis dzimis Liepas pagasta Anduljos; J. Grīnam šo māju nosaukums Auduļi (aust, audējs!), arī prof. J. Endzelina Latvijas vietu vārdos (I daļa 1922. g.) Liepas pagasta vietvārdos Auduļi (gan ar stiepto intonāciju, kamēr vārdā aust lauztā!). Laikam šie dati būs īstie! Krājums Pie akas izdots 1927. g. Krājumu Nāves viņņi un Granātu ziedi izdošanas gads Veselīm 1919., oriģinālu titulos gads nav minēts, bet pēc J. Mišņa ziņām tas bijis 1920. g. Piemirsts viens no labākajiem Roziša prozas krājumiem Skaidas (1935. g.); romāns Ceplis klajā nācis 1928., Valmieras puikas 1936. g.

144. lpp-ē: Arv. Švābes pētījums nav vis Pagastu, bet Pagasta vēsture; šis darbs, kā I sējums klajā nāca 1926. gadā, bija veltīts jēgum a vēsturei, bet ne atsevišķu pagastu likteņiem. Vairāki arī vēl vairāk izcelt Švābes darbību zinātnē, ja vēra paturētu tā pētījumus tiesību vēsturē un senrakstos, piem., par Latgales un Tālavas valstīm un valdniekiem, kuršu ķoniņiem u. t. l.

Aplami referē Veselis 148. lpp-ē, ka Nameja gredzena varonis mirst „dzīvs uzdurts uz mieta”. Ne romāna XIX nodaļā par tiesas spriedumu, ne XX-aļā par sprieduma izpildīšanu nekā tamlīdzīga: kņazs Gundars nomirst ar kvēlošu dzelzš kroni

galvā, un tas jau beidzis elpot, kad vēl tam jāizcieš rata mokas.

Tāpat 149. lpp-ē ne gluži pareizi referēts par Al. Grīna romānu triloģiju Zemes atjaunošana, kurai iznākušas 2 daļas: Meža bērni un Atdzimusi cilts — vienkārt, pēc Veseļa iznāk tikai 1 romāns (Atdzimusi cilts), otrkārt, arī te vairāk vai mazāk tēlotas kara dekās, ja ne vairāk, tad to izraisītās sekas, bet pēc Veseļa „te vairs nav redzamas kara dekās”.

150. lpp-ē: Aīdas Niedras dzejoļu krājums Erosa elegijas iznāca ne 1922., bet 1924. gadā.

151. lpp-ē var pievienoties spriedumam par J. Medeni, ka tas dz. kr-ā Varenībā „pilnam atzinis latviešu dievstības īpatnību, dziļumu”, bet rādās, kļūda Medenim piešķirt paša Veseļa domu, ka latviešu dievstībai „ārkārtīga vienreizēja nozīme pasaules kultūrā”. Vismaz Medeņa dzejoļi šādu domu nerāda. Par paša Veseļa pārliecību lai spriež reliģijas vēsturnieki, bet arī te var izteikt norādījumu, ka latviešu dievstībai kaut cik jēl pārskatāmā un dokumentējamā pagātnē nav piekritusi kāda redzamāka loma Eiropas kultūrā, nerunājot nemaz par pasaules kultūru. Praviešot par nākotni nav zinātnes uzdevums.

Rupjas kļūdas 152. lpp-ē par V. Cedriņu: Cedriņa 1. dzejoļu krājuma virsraksts nav vis Ziemeļu dārzos, bet Sidraba jātnieks (1935. g.); kāda 2. dzeju krājuma ar virsrakstu Debus kalējs nemaz nav, ir tikai kāds atsevišķs Cedriņa dzejolis ar šādu virsrakstu; un 2. Cedriņa dzejoļu krājums iznācis 2. pasaules kara vācu okupācijas laikā ar virsrakstu Ziemeļu dārzos (1942. g.).

Bet laikam gan jo rupja literatūras vērtējuma kļūda atrodas 156. lpp-ē, kur sakarā ar Anšlavu Eglīti, kas „vienīgais pēc ilga laika” sniedzis „literāri vērtīgus darbus teātrim”, turpinājumā lasām šādu spriedumu; „pedēdē laikā Latvijā mūsu skatuvi bija pārņēmis savā varā kāds amatnieciskisks lugu ražotājs” (mūsu pasvītrotajums). Vienkārt, vēstures necienīga izteiksme nesaukt darbinieku vārdā, un, otrkārt, lasītājam pilnas tiesības atšifrēt aiz amatnieciskā lugu ražotāja paslēpto drāmatīki — tas nekas cits nevar būt kā Mārtiņš Zīverts! Par apzīmētāju amatnieciskisks Zīverts var būt tikai pateicīgs, jo amatnieki-teātrim savu mūžu veltījuši vīri ir visi lielie pasaules drāmas ģeniji, sākot jau ar grieķu traģiķu trijotni Aischilu, Sofoklu un Euripīdu, bet par radītāja iecelšanu ražotāja kārtā, jādomā, Zīverts daudz mazāk uztrauksies kā plašā viņa cientiņu saime, kurai šī vieta par jaunu liecina, ka Veselis slīkti orientējs drāmā. Tas jau bija redzams Blaumaņa un Raiņa drāmas apskatā! Pieminēt dažu labu luģeli, piem., V. Damberga komēdijas, par ko interese būtu tikai dažkārt Veseļa bargi apstrādātajiem literatūras urbiķiem — kritiķiem un literatūrvēsturniekiem, un neminēt Zīvertu — tas jau gandrīz nozīmē to pašu kā nebūt dzīvojušam līdzī drāmas un teātra attīstībai.

Ar šo kuriōzītāti var arī tiešo kļūdu aprādīšanu faktos un retāk vērtējumos beigt. Nav šaubu, ka sarakstu kļūdām varētu arī vēl pagarināt. Au-

eja lit. attīstībai: saimnieciskās un sabiedriskās dzīves vietā par literatūras virzītāju vairāk izcēl mākslas iekšējās attīstības fazes. Taču priekšdarbu trūkums nav ļāvis šai ziņai īstenot neko ievērojamāku.

Tā vērtīgi sniegumi Veselīm viņa domā, ka tautiskās atmodas dzeja nav romantisms šā vārda parastajā nozīmē (3. un 38. lpp.); aprādījumā, ka latv. dzejas iemīļotais varonis skaidrsirdis (4.); „jaunās strāvas” skaidrojumā ar īso definīciju beigās, ka „trīs personības: Rainis, Poruks, Aspazija, trīs idejas: sociālisms, individuālisms, sieviešu emancipācija ir visa Jaunā Strāva” (35. u. n. lpp.) u. c. Protams, darba te līdz drošām atziņām gan vēl ļoti daudz, īpaši jautājumā par „jauno strāvu” un šajā vai šai līdzās vai arī no šīs izaugušo latviešu sociālismu. Politiskās cīņas materiāla trūkums, sevišķi arhīvu nepieejamība — un trūkst kaut cik objektīva pārskata! — Teicami Veselīs runā, piem., par Apsišu Jēkabu, pelnīti izceļ Lautenbacha ideju svaru polemikā ar T. Zeifertu, sevišķi iespaidīgi aizstāv Poruka personības un mākslas lielumu, ar lielu godbijību pauž Raiņa ģeniālītātes slavu, interesanti stāsta par Andrievu Niedru, ceļ Akurāteru u. t. l. Šā vai tā arī turpmākajiem literatūras interesentiem lieti derēs viena otra Veseļa izteiktā atziņa par brāļiem Kaudzītēm un Mērnietiem laikiem, par Blaumani, piem., 24. lpp.-ē par šā rakstnieka objektivitāti un kaislību ievēdēja lomu latv. lit-as vielā, 27. lpp. par sarkana vadmotīvu Purva bridējā, par Ed. Veidenbauma dzejas raksturu (40. lpp.). Tāpat vērtīgi sniegumi par Aspaziju, piem., Saules meitas skaidrojumā 42. u. n. lpp.-ē vai arī noveļu Cīņa par nākamību un Saulgriezīte pārrunā (47. u. t.). Ierosmēm bagāts Raiņa Uguns un nakts pielīdzinājums Gētes Faustam 70. lpp.-ē. Pretēji bieži daudziznātajam uzskatam par Janševska romānu Dzimtene, ka tam trūkumi kompozīcijā, Veselīs 85. u. n. lpp.-ē pietiekoši spilgti rāda, ka Dzimtene nav vis bez kompozīcijas, bet romāna gredzena kompozīcijā ievēdoti stingri rakstnieka nodomi. Pietiek šai ziņai salīdzināt Veseļa tīrājumā ar prof. K. Kārklīņa atzinumu, ka „romāna Dzimtene uzbuve lasītāju neapmierina pilnīgi” (studijā J. Janševska romāna Dzimtene uzbuve Filologu biedrības rakstos XIX), lai secinātu, ka Veselīs spēris lielu soli uz priekšu Janševska diždarba mākslinieciskās vērtības izpratnes labā.

Vērtīgs arī Veseļa ievadījums J. Jaunsudrabiņa problematikā, piem., 117. lpp.-ē. Svarīgs intelektuālistu grupas termins 152. lpp.-ē, par pirmo šīs grupas pārstāvi izceļot Anšlavu Eglīti. Bet vai līdzās šai grupai nederēja tomēr nosaukt arī vienu otru cita gara darbinieku no jaunāko vīdus? Vai V. Strēlertei līdzās, kuŗas 1. dzejoļu krājums Vienkārši vārdi bija pat pakalpoņu pārslāvēts, nevarēja izcēl arī Z. Lazdu? Vai lasītāji šādā grāmatā nemeklētu ziņas un spriedumus, piem., par Andreju Eglīti? Jeb šos u. v. c. vērā liekamus vārdus Veselīs neturētu par rakstniekiem, tāpat kā tas ar M. Zivertu?

Šā vai tā: gala secinājums par Veseļa grāmatu,

ka tā nav zemē metama, bet prasa tā tomēr jau zināšanām nobruņojušos kritisku lasītāju; par jauku rokvedī uz interesentu galda tā varētu kļūt pēc rūpīgas kļūdu izlabošanas, dažu literatūras pamatjautājumu zinātniskākas noskaidrošanas un nevajadzīgā subjektīvisma atmešanas viena otra Veseļa mākslai tālāk stāvoša rakstnieka vērtēšana. Kā jau no v e s t u r e s varētu ir vēlēties no šīs grāmatas lielāku vēsturiskumu, jo ir taču ļoti daudz darbu ar lepo literatūras vēstures nosaukumu, kas patiesībā tikai lielu viru portretu galerijas, kas nenieka nestāsta par lielo laika straujumu tecēšanu, gara un vērtību tapšanu un mūžīgo pārveidošanos.

J. Bičolis

SPILGĀTĀS KRĀSĀS TVERTS NESEŅĀS RĪGAS ROMĀNS

Anšlavs Eglītis, Homo Novus. Romāns. Apgāds Grāmatu Draugs 1947.

Anšlava Eglīša ievērojamam romānam, kas kļuva jau ļoti populārs pirmiespiedumā Tēvijā 1943., grāmatā lemts iznākt svešuntā. Grāmatā autors darbu šur tur papildinājis. Spilgta un ievērojama parādība bija jau Anšlava Eglīša pirmais Rīgas romāns Līgavu mednieki (1939.); spilgtāks, mākslinieciski pilnvērtīgāks tomēr Homo Novus. Tas ir mākslinieku romāns, gleznotāju romāns un noris 30. gados, miera un mūsu patstāvības laikmetā. Nozīmīgs un vērtīgs katrs Anšlava Eglīša darbs, bet, salīdzinot, piem., ar alpinistu grāmatu Teoduls Supersakso, skaidri izjūtams, ka romāna Homo Novus rādītājā vidē autors jūtas, tā sakot, īsti kā mājās, un spēj atraišīt savas apbrīnojamās tēlotāja spējas pilnā krāšņumā.

Romānš noris gada laikā un sākas un beidzas ar radniecīgu ainu. Sakumā divi jaunekļi, vienkāršais laucinieckais gleznotājs Juris Upenājs un lielmalnīgais dendijs Eižens Zibeika katrs no savas puses iebruc Rīgā: Upenājs no Cēsaines, Eižens no Parīzes. Beigās šie paši jaunekļi no Rīgas aizbrauc katrs uz savu pusi, bet šoreiz Upenājs uz Parīzi, Eižens uz Cēsaini. Un abās reizēs pietātnē gadās „vizīnis” Kurcums, nirdzīgais, zinķarīgais vērotājs, kas nevien vēro, bet arī iejaucas dzīves notikumos, mēģinādams bīdīt un virzīt cilvēkus kā leļļus. — Pilnībā autors parāda savas spējas savdabīgā raksturu tvērienā un veidojumā. Cēsvainietis Juris Upenājs tiešām īstais „Homo Novus” — Jaunais Cilvēks, kas te nāk Rīgas mākslas pasaulē kā atsvaidzinātājs ar savu skaidro, nesadulķoto dabu un talantu. Viņš ienāk arī kā „izkvēpinātājs”, un ainu 2. nodaļas beigās, kur Upenājs apgāž dūmvadu, var saprast arī kā īpatnēji grotesku simbolu. Jo jaunie mākslinieki, kas te rādīti, ir, kā Kurcums ironiski pārteicis, „salutauriešu deģenerācija” (12. lpp.) un nepieciešams tāds Homo Novus. Salīdzinot Upenāju, piem., ar Parīzes „ieķarotāju” jauno provinciāli Rastiņaku (Balzaka Cilvēckajā komēdijā), kas sapņo par bagātību un varu, vai citu provinces jaunekli Zila Romēna diždarbā Labās gribas cilvēki (4. romānā Parīzes Eross), kas

vairāk sapņo par to, kā uzvarēt Parīzes meičas, Upenājs izceļas kā skaidrāks un tīrāks „iekarotājs“, kas Rīgā vēlas tikai izaugt liels savā mākslā. Tomēr autors nav piešķīris Upenājam nekādas ārkārtīga ideālista vai sapņotāja īpašības (vispār neviens Anšlava Eglīša varonis taču nav absolūti „perfekts“ vai spilgti balts). Upenājam piemīt īsts zemnieka lietiskīgums un prakticismis, kas parādās, sākot jau ar to, ka viņš burzmā un apjukumā prot pievākt un paglābt šo to no Salautaura kompanijai piedāvātā ēdamā. Arī citur Upenājs parāda zemnieka gudrību un prāta tvirtumu. Parāda arī gribas stingrību, un skēršļi un nelaimes viņam (gan pēc īsa saplakuma) tikai tādēļ, lai ar tiem cīnītos, tos pārveiktu. Uzvar Upenāja īstais talants un stingrā griba. Protams, viņš bieži maldās un klūp. Maldu un augšupejas gaitā Upenājam divi palīdzīgi gari: smīnīgais skeptiķis Kurcums un tēlniece Ciemalda. Purvā Upenāju ievilka un atkal palīdz no purva izķepuroties Kurcums, kas Upenājam it kā Mefisto. Un tāpat kā Mefisto Kurcums „stets das Böse will und stets das Gute schafft“. Kurcumā Anšlavs Eglītis devis gluži pirmreizīgu skeptiķa un nīrgas tipu, skeptiķi izdarītāju un organizātoru, kas veido notikumus un rausta cilvēkus kā marionetes, pat kapteini Žibeiku viņš ietekmējis un pierunājis sastādīt savu neparasto mākslai labvēlīgo testamentu. (Interesanti būtu, ja autors par to nebūtu tikai pastāstījis, bet arī kādu kapteina un Kurcumā dialogu atļēlojis.) Bet šis izdarītājs un marionešu raustītājs allaž pats paliek bešā, neko neiegūst, nepanāk, nekas nekļūst; no citiem viņš var izveidot šo un to, no sevis — neko. Te šā tipa pirmreizīgums. (Vispār Eglītim spējas veidot pirmreizīgus tēlus, piem., nekur „censonis“ un dzīves augšupgājējs nav tverts tik īpatnēji kā Ķuržena tēla Ligava medniekos.) Autora vērotāja acij nekas nepaliek noslēpts; daži tēlojumi, kuŗu nebija pirmiespiedumā, zīmīgi papildina Kurcumā rakstura portretu, atklāj cilvēciskās vējības: 1) Ciemaldas bildināšanas tēlojums, kur Kurcums runā pavisam nodrāztus, bet īstus vārdus: „Topiet mana sieva! Es jūs mīlu. Es lūdzu jūsu roku“; 2) Padoamatās pašnāvības tēlojums. Te atklājas, ja gribēt, Kurcumā traģisms. Protams, Kurcums nenonāvējas, viņš paliek sev uzticīgs, pārāk viņu saista zinātkārīgā pieķeršanās dzīvei, griba vērot un arī iejaukties vērojamo liktenī ar darbiem. — Paskarbās, garīgi patstāvīgās, simpātiskās Ciemaldas portreta vilcieni iezīmīgi, tomēr ne tik skaidri kā Kurcumam. Ciemalda — Upenāja labais ģenijs. Tādus labos ģenijs sievietes izskatā liktenis parādījis arī dažam Eglīša agrāko darbu varonim; tāds labais gars aktierim Rožozolam (Fortinbrass) — Jausma, diriģentam Stvikšam (Prof. Eipura orķestris) — Monika, dekorātoram Raipalam (Ģimetne) — Inta. Bet šiem vīriešiem nav Upenāja stingrā rakstura, un labie gari nespēj viņus izglābt. — No sievietēm šai romānā visglītāk izveidota iedomīgā ģimnaziste Astrīde, kas šķietami nicina un ienīst Upenāju, bet īstenībā pamatīgi iemīļusies viņā. Ar lielu humoru un smalku uzskatāmību autors notēlojis nevienādo, kopā sajūgto pāri: raksturīgo „zelta jau-

nības“ pārstāvi Eižēnu Zibeiku, kam tik labi vedas plātīties, kaisīt naudu un tēlot kungu (viņa sencis Slātavā saucās Švaucksts), un viņa pavadoņi, kalpu un naudas aizdevēju neveiksmīgo antreprenieri Pušmucovu.

No dažādajiem gleznotājiem, kas romānā tēloti, lieliskākais, kas paliks mūsu rakstniecībā uz laiku laikiem, ir Salautaurš, kuŗa apvienojas lielummanijā, huligāniska nekaunība un rupjība, baltmutība, godīgs taisnums, bailība (bailēs no sievas, no sadusmotā Upenāja) un — ģenijs — pareizāk gan jāsaka Kurcumā, vārdiem: „Salautaurš savu ģeniju atdevis krogam, bet mākslai tikai talantu.“ Visai raksturīgs, negatīvāks nekā Salautaurš ir veikalnieciskais Posa, un pati zīmīgākā viņa raksturība, ka viņam nevedas pašam iegleznot cilvēkus savās gludajās ainaviņās. Tāpat nedaudz vilcienos labi parādīts „sasmalcinātais“ Veips, kuŗam divas skaistākās pilsētas pasaulē — Parīze un Krāslava; ar to, šķiet, gribēts teikt, ka ar visu parizisko pārkultūru, izvirtību, mondēno dāmu gleznošanu, būtībā Veips tikai provinciālis, „krāslavietis“. Tāpat nopalošs veidojums ir lāga vīrs Bicēns, maizes pelnīšanas darbā rūpīgais, mākslā neuzņēmīgais, snaudulīgais, tūlīgais; zīmīgi, ka Upenājs viņu noglezno gulošu. Bet autors nekur nemorālīzē, nekur nerāda dusmās iedeģušos vaigu, tikai bagātīgi šķiež savas apbrīnojami sulīgās krāsas, smiedamies varenajā tēlošanas priekā: kāda laime tēlot šādus visādu tipus! Pretstats visiem šiem māksliniekiem intrigantiem, karjēristiem un krogus brāļiņiem — klusais, viedīgais, sirmais meistars Piegāzs, ko autors parādījis kā novakara saules apzeltītu, un jauks ir skats, kur Piegāza mājoklī satiekas treji simpātiskākie mākslinieki romānā: vecais Piegāzs un jaunie — Ciemalda un Upenājs. Taču Upenājs atzīstas Ciemaldai: „Bet es tomēr negribētu būt tāds kā Piegāzs. Es gribētu niknāk cīnīties arī ar ļaudīm. Par savām un mākslas tiesībām.“ Karikatūriskāki, bet tipiski abi kritiķi — Atkašūns un Vitols — Vitulis (Anšl. Eglītim, tāpat kā Gogolim, tieksme uz jocīgiem saliktniem uzvārds: Sērmulis — Sērmūkslis, Vitols — Vitulis, Kaļķītis — Kolķītis, Āpsītis — Āpsītis).

Romānā sava zināma fantastika, pat šķietama noticamība, pārspilējumi, bet šī fantastika šāda satiriska žanra un noskaņojuma darbos pilnām atbilstojojuma, pat nepieciešama. Un pārspilējums (oriģinālais Zibeikas testaments ar oriģinālo godalgas piespriešanas komisiju u. t. t.) izpaužas mākslinieciskā hiperbolisms; piemēram, Gogolis arī nebūt nav realists vien, bet fantasts, šķietami neticamu grotesku notikumu tēlotājs, mākslinieks hiperbolists. Reālajā Rīgā Anšl. Eglītis ievēdojis savu Rīgu ar nevēsturisko „pilsētas mākslas nodalu“, „Pinekoteku“ u. c. Autora tēlošanas priekš un humora izjūta mūs šē aplaimo nepārspējami spožām lappusēm: Upenāja ciņa ar meitenēm ģimnazijā, Salautaura gleznošanas brauciens pa Rīgu ormaņa ratos, godalgu komisijas sēde, kur autora cilvēku pazīšana dod viņam spējas likt runāt katras profesijas pārstāvim viņa īpašā stilā un valodā. Tāpat jācildina autora veiksmē „klusās dabas“

gleznošanā, ēšanas un ēdienu tēlošanā, kur tik brīnišķīgi salīdzinājumi, piem., „ola kā dzeltens ordenis ar sudrabbrozainu ķilavas lenti pāri tam“. Kā Balzaks, Hamsuns un daži citi stāstītāji (piem., Bernards Šovs savas darbības sākumā rakstītos romānos), arī Anšlavs Eglītis mil savos darbos iepīt no agrākiem darbiem pazīstamas personas un vietas. Visos Eglīša darbos, kur tēlota Rīga, ir kafejnicā Timbuktu, arī avīze Tautas Taurētājs u. c. Romānā Homo Novus sastopamies ar galdniekmeistaru Skaparu, kas pazīstams no stāsta Ģimetne, ar Melmeņa kundzi, kas tēlota kāda iesākta romāna fragmentā (Rakstniecības un Mākslas Gada grāmata, 1942.), ar slaveno portretistu Kantemiru Dūnikeru. Lasot tā vien jāausis: vai neiznirs kādā lappusē arī dejojotais Alviķis un komponists Klotiņš? Bet tie gan šeit neparādās.

Lieks šai romānā šķiet galīgajā redakcijā iekomponētais naivais fantasts un apvienoto mākslu pravietis Orfejs Fausts, vismaz viņa izstrūkums nebūtu tik manāms kā, piem., ja nebūtu Salutaura. Orfejs Fausts tāda moderna rīdznieciska Richarda Vāgnera karikatūra. (Arī Vāgnera ideāls bija sintezēt mākslas). Bet Orfeja Fausta Lielais Sintetikonš, kuŗa nosaukums atgādina kādu limi „Sindeticon“, tuvīns radnieks Briča Ķēvieša Kosma konfirmācijai (Prof. Eipura orķestris). Orfejs Fausts ar savām idejām un kļūmēm ir labs atsevišķs gabals bez ciešā sakara ar romānu un arī te jāapbrīno autora spīdošais humors, piem., Orfeja stāstījumā par Miķeli Milnu un Madi Dzilnu. — Mākslinieku iztēle par pasakainajām ērtībām Zibeikas namā pārāk liek atcerēties baumas par goda mielastu Mērnīku laikos. — Arī cīkstonis Vaporetu, šķiet, ielikts vairāk efekta dēļ — varbūt arī viņa un Upenāja sadursme ilustrē Gētes rindu „Denn jede Schuld rächte sich auf Erden“. Vaporetu lieku reizi pierāda, ar kādu mīlestību lunkani šmaugais, smalkais Anšlavs Eglītis tēlo mīstās masīvus, milzīgus vīrus: Brici Ķēvieti (Prof. Eipura orķestris), Surģenīku (Līgavu mednieki), Salutauru, sētnieku Urpuli.

Romāns Homo Novus viens no savdabīgākamiem un vērtīgākamiem darbiem latviešu rakstniecībā. Intelligences tēlošanā tam nav mazāka nozīme kā Mērnīku laikiem zemnieku tēlošanā.

P. Ermanis

KONSTANCE MIĶELSONE, NELGU SVĪTA

Noveles un stāsti. 1947. Pēteris Mantnieka apgāds, Edg. Ķīpoka apgāds. Ģirta Ārvalža viņetes, 189 lpp.

Krājuma diezgan skarba nosaukums liecina, ka autore pati savus tipus atzīst ne par pilnīgi pozitīviem un vērtīgiem, bet par nelgām, tātad kaut kādā ziņā par garīgi mazvērtīgiem, nelietderīgiem, savā rīcībā ne par gluži prātīgiem. Visu viņu sērija tad arī veido šo nelgu svītu. Patiesībā te rādītie cilvēki, — varbūt skopuli un rauseju Pitraga tēlojumā Pitraga brauciens izņemot, — ir garīgi augstvērtīgi cilvēki, kas savā apdāvinātībā un at-

tistībā spilgti izceļas citu cilvēku starpā. Arī dzīves un it īpaši erētisko pārdzīvojumu uztverē viņi paceļas pāri par caurmēra cilvēkiem. Bet gudram ir gudra nelaime: taisni savas izcilības dēļ viņi dzīves parādības un sevišķi erētisko pārdzīvojumus uztver kaut kā ipatnēji, savdabīgi, kaut kā neldziski: visos viņos mīt kāds patoloģisks idealisms, kāda drusku nenormāla tieksme pēc aparotības. Šis idealisms neļauj viņiem savus sirds pārdzīvojumus uztvert dabiski, neļauj tiem plūkt no baudu koka augļus tad, kad tie nobrieduši un plūcami, nedz arī dzert no dzīves saldā dzīru kausa tad, kad tas pats skaras pie lūpām. Tas spiež viņus savas mīlas priekšmetam pieiet nedabiski, būt tā priekšā ipatnējas, it kā mākslotas aparotības pilniem, uztvert savu mīlestības objektu no kāda paškonstruēta, mākslota viedokļa. Viņus viņu rīcībā vada kādas savādas teorijas, kāds dogmatisms, viņiem nav spēka un drosmes paskatīties lietām acīs tieši ar reālu, neapmīglotu skatu un pēc šā atklātā skata atziņām arī rīkoties. Viņus baida dzīve, baida pārdzīvojuma īstā daba. Viņi cenšas ar prātu pārdzīvojumu dabisko pusi nomākt, nospīest zemapziņā, iekonservēt tur tos visam savam mūžam jaukus un nemanīgus kā mīlas pavasarī. Saprotams, ka pret dabas, arī cilvēka iekšējās dabas spēkiem ir velti karot: tie izrādās stiprāki. Gaŗām palaistie iespējamie jauko baudu brīži ieslid uz mūžu nebūtībā, atstādami sirdī dziļās sāpīgas, varbūt pārdzīvotāja paša neapzinātas ciešanas, un cilvēks vēlāk iet pa dzīvi aizlauzts, pat galīgi salauzts. Cits varbūt vēl izveidosies par normālu cilvēku, cits jau iestidzis kļusā un nedziedināmā neprāta tumsā, kā Bremlejs novelē Mūžīgi iemilētā vai Mutuliņš novelē Laipa. — Kā tad nu autore šos tipus mums parāda un cik tie mūs pārliecina?

Centrālā novele ir pati pirmā — Nelga. Negribu tomēr teikt, ka tā ir pati labākā krājumā. Te tēlota docenta Marta Ranka mīlestības ciešanas. Liktenis viņu nolīcis starp viņa sievas Ritas un darba biedrenes Kristjānas mīlestību. Šīs ciešanas un ar tām saistītie pārdzīvojumi ir vietumi skaisti, ar lielu gleznainību attēloti, un tomēr ne psiholoģiskais tēlojums savos pamatos, nedz arī ārējais sadzīves fons mūs gluži nepārliecina. Vispirms jau pagrūti ticēt, ka tik inteligentni, gadu un izglītības ziņā vienādu un saskanīgu cilvēku starpā kā Ranks un Rita, kur sieva pie tam savu vīru tik labi saprot, var vispārīgi tāda vīra aizraušanās ar kādu citu sievieti rasties. Dzīvē šais gadījums ir kādi dziļāki, varbūt arī no malas tik viegli nesaskatāmi iemesli, kas šādas laimīgas laulības grauj (piem., kādas ļoti dziļas un specifiski intīmas nesaskaņas laulāto starpā, vīra nobīdīšana pie malas ģimenē bērnu vai vispārīgi zināmā gaitā ievirzītas dzīves dēļ, sievas paskarbaiss raksturs un runas veids, lielāka interese un saprašana — ista vai dažreiz tikai arī tēlota — no jauniecērētās pret vīrieša garīgo darbu, varbūt viņas pašas individuālais skaistums, grācija, dedzīgums, aizrautība, vēlākos vīrieša mūža gados visbiežāk jau piedzīvojuša vīrieša alkas pēc jaunākas sievietes ļoti bieži uz neizdzīvotas jaunības pamata u. t. t.) No visa tā nekas nav parādīts.

sakarības ar galvenajām personām un ap tām saistīto norikumu gaitu. Paliek nesaprotama Dzelmēs kundzes pēkšņā nāve, intrigantes Medejas Petrovnas loma, bet visvairāk nemotivēta ir arhitekta Ilgvara Deģa pašnāvība pēc tam, kad, cik no stāstījuma noprotams, prokurors izbeidzis pret viņu nedibināto apsūdzību un tas no cietuma atgriežas pie savas ģimenes. Tā galu galā paliek neatnaisnots pats romāna virsraksts „Vadātājs”: te nav ne īstu likteņģu „vadātāju”, nedz psiholoģiski motivētu „vadāt” likteņu sarežģījumu un atrisinājumu.

Otrkārt, romānā iepītā ģenealoģijas problēma (par „senču asinīm”) arī paliek tikai kā aizsākts, bet šīzētā ciešāk neesaisītais motīvs. Tā liekas, ka autore gribējusi to izmantot, lai izveidotu tā saukto „problēmas romānu”, bet nodoms palicis nereālizēts.

Treškārt, autore izrādā naivtāti, pieskaroties nopietnākām sadzīves realitātēm. Tā viņa arhitektam Deģim Latgales priekšpilsētas pārbūves projektu liek iesniegt valsts kancelejā un spriest par to valdībai, kad šādas lietas piederēja Rīgas pilsētas pašvaldības, ne Latvijas valdības kompetencei. Tāpat ar baltiem diegiem Deģim piešūta kādas krievietes „politiskā intriga”, par kuŗu lasītājs nekā arī nedabū zināt, un līdz ar to Deģa apcietināšana iznāk nesaprotama un neatminama mikla.

Tā nu iznāk, ka viss šis sacerējums ir kopā sadiēgta lasāmviela, kas īstenībā par romānu nemaz nav saucams, jo tam trūkst kaut cik nopietnāku romāna kompozīcijas elementu.

Stāstījums rit samērā gludā valodā, kuŗai tomēr trūkst stila gleznainības un oriģinalitātes. Pagādās arī teikumi ar parupjām etimoloģiskām kļūdām, piem.: „Jaunā sieviete pelēkā platmalē, kas jau krietnu brīdi bija sēdējusi, tikai viegli atmetusies pret atzveltna malu, pēkšņi sakustējās un ieslīdēja sēdekli” (5. lpp.). Kas te bija sēdējusi: jaunā sieviete vai platmalē? Vispār stilu būtu derējies rūpīgāk pārbaudīt, lai novērstu pareizrakstības kļūdas (pieturas zīmes!), barbarismus („priekš manis”, „slīkts” u. tml.) vai nepareizos un apšaubāmos salikteņus un atvasinājumus (ledgabals, piedernieks, dzeltīga elpa u. tml.).

Nobeidzot Ilonas Leimanes jaunā romāna apskatu, diemžēl jāsaka, ka Vilkaču mantīniecei tas nav līdzās stādāms.

K. Dzīlleja

REIŅA BIRZGAĻA ILUSTRĀCIJAS

Teodora Zeltiņa bērnu grāmatām Zelta gailis un Slaists un Niķe, apgāds Grāmatu Draugs, H. Rudzītis.

Reini Birzgaļi pazīstam kā liela stila aktieri. Katrs viņa skatuves tēls ir īpatnējs un vienreizīgs, kas liecina par Birzgaļa lielu māksliniecisku vārēšanu. Birzgaļis ar savu sugestīvo spēli pārlicina un aizrauj skatītāju. Interesanti atzīmēt, ka vienkāršība un skaidrība vērojama arī viņa otrā mākslā — grafikā. Dažos zīmētos tipos saskatīsim radniecību ar viņa skatuves tēliem. Sabiedrības ievē-

ribu Birzgaļis ieguva ar savām humoristiskā garā darinātām tautas dziesmu ilustrācijām, kas iepriekš parādījās žurnālos, bet vēlāk, vēl Latvijā, iznāca vienkopus grāmatā Tautas dziesmu ilustrācijas. Dinamiskā kustība, apbrīnojami vienkāršā un raksturīgā psihiskā izteiksmē noteic Birzgaļa grafiskās mākslas vērtību. Minētais ilustrāciju krājums dod pilnīgu priekšstatu par Birzgaļa grafiskās mākslas īpatnējo seju. Visam cauri manāms Birzgaļa asais dzīves vērotāja un psihologa skats. Birzgaļa zīmējumos uzsvēta masa un kustība. Humoristiskais elements slēpjas varenā kustību dinamiskā un izteiksmīgā tipu raksturojumā. Birzgaļis savos zīmējumos dabu pārspilē, pasvītro un pa daļai deformē, bet nenoliedz. Šāda veida labsirdīgi pārspīlējumi pieskaitāmi pie humoristiskiem attēlojumiem, pie kuŗiem pieder vairākumā viņa darbi. Viņa darbos jūtams arī groteskais elements. Viņš savus zīmējumus veido primitīvi spēcīgām līnijām, iekļādot ar vienvēdīgu krāsu laukumiem. Birzgaļa veidoli pakļauti dinamiskam kustību ritmam, kas sasaista figūras un noteic to darbību vai stāvokļus. Dažkārt šī kustība var būt pārsteidzoši sparīga un vērsimīga. Viņš atmet dabā visu nenozīmīgo, pārspilē raksturīgās kustības, sasniegdams zīmējumā lielu izteiksmību. Visu viņš skata humorista acīm. Ar zīmīgu vienkāršību un raksturīgu, kāpinātā izteiksmībā, viņš tver pašu galveno — lietas būtību. Ar kādu dziļu iekušanu un cilvēka dvēseles pazišanu viņš veicis raksturīgās un izteiksmē bagātās sejas tautas dziesmu ilustrācijās! Visur atklājas dzīves iekšējais saturs, kaut gan pārspilēts, bet labsirdīgs, humora un siltas cilvēcības apmirdzēts. Lietojot apskaužami vienkāršus izteiksmes līdzekļus, Birzgaļis atsedz cilvēku dvēseliskās dzīves norises un viņu savstarpīgās attiecīsmes, saasniedzot īpašu asumu un dažādību. Birzgaļim nav sveša arī karikatūras māksla. Pēdējā laika periodikā parādījušās dažas Birzgaļa zīmētas raksturīgas karikatūras: Vienās bailēs paiet mūžs, Kā kamīelis caur adatas aci (žurnālā Ilustrētais Vārds) u. c. Viņa karikatūras ir tikpat izteiksmīgas un spēcīgas kā humoristiskie zīmējumi. Te nopeltas un izzobotas aktuālas parādības sabiedriskajā dzīvē.

Lieldienu pasaka Zelta gailis uzrakstīta dzejā. Dzejnieks nosaucis to par bērnu bērnu pasaku, jo te pavid mūsu zemes liktenis nesenaajā pagātnē. Katram pantam krāsainu ilustrāciju devis Reinis Birzgaļis. Vienādi resna līnija veido figūru un priekšmetu kontūras. Ritmiska kustība sasaista un apvieno abas grāmatas lapas pusē ievietotās ilustrācijas un tekstu. Viļņaino līniju ierobežotais teksts ritmiski sakļaujas ar zīmējumiem. Tāpat mākslinieciski ievērojams abu lapas pušu spoguļattēla kompozitīvo saskaņu. Mākoņu apveidi pastiprināti ar platu gaišzilu līniju, kuŗai ornamentāls, plūstošs raksturs. Kustību pārspilējumi un lieliski tvērtā mīmika piešķir šiem zīmējumiem humoristisku izteiksmību. Ar tādu pašu veiksmi kā cilvēku figūras Birzgaļis veicis meža zvēru, putnu un fantastisko debesu iemitnieku zīmīgu nozēlojumus. Kā pasaku būtnes viņas savās izdarībās un izjūtās ir līdzīgas cilvēkiem, līdz ar to Birzgaļis savās pasaku ilustrā-

cijas parādījis bērnišķīgu lietu un notikumu uz-
tveri.

Otrā T. Zeltiņa pasakā attēloti Ziemassvētku
veča un palaidņu bērnu Slaista un Niķes fantasti-
skie deķinieci piedzīvojumi. Katrai grāmatas lapas
pusēi Birzgalis darinājis pa vienai ilustrācijai. Gluži
tie paši izteiksmes līdzekļi kā pārējos Birzgaļa
darbos: spēcīga līnija, spārīgās kustības un vien-
veidīgs krāsu klājums. Ievēribu pelna zīmējumu
ritmiskais sasaistījums grāmatas lapas pušu spoguļ-
attēlā. Te parādās Birzgaļa lieliskā ritma un kustī-
bas izjūta. Kā allaž no viņa grafiskiem darbiem,
tā arī no pasaku fantastiskiem attēliem bērnu grā-
matās sprāgā humora dzirksts.

Vienkāršos, atskaņās liktos pantus jauki un sade-
rīgi papildina mākslinieka optiskie tēli. Neviens
bērni var priecāties par šīm grāmatām, bet kā
mākslinieciski vērtīgi snieguni tie spēj iesildīt arī
lielo sirdis. Voldemārs Jansons

MIRIS GEORGS KOLBE

Pagājušā gada 30. novembrī Berlīnē, savā ilg-
gadējā dzīves vietā, mūžībā aizgājis izcilākais vācu
tagadnes tēlnieks Georgs Kolbe. Slavenais tēlniecī-
bas meistars nesen atskatījās uz 70 nodzīvotiem
gadiem. Kolbe dzimis 1877. g. 15. aprīlī Valdheimā.
Pēc glezniecības un grafikas studijām Drēzdenē
un Minchenē, Kolbe ceļo uz Parīzi, vēlāk Romu.
Iepazīnies ar Majola, Rodēna un Mikelandželo
skulptūrām, viņš apņemas kļūt par tēlnieku. Kol-
bes mākslinieciskā darbība sākās ar šā gadu sim-
teņa sākumu. Kolbes darbi glabājas gan Vācijas,
gan ārzemju muzejos. Prāvs skaits darbu novietoti
ārtelpā, starp tiem ievēribas cienīgi pieminekļi.
Kolbes mākslai nenoliedzama ietekme vācu jaunās
tēlniecības attīstībā, Kolbe dzīvoja un darbojās
Berlīnē.

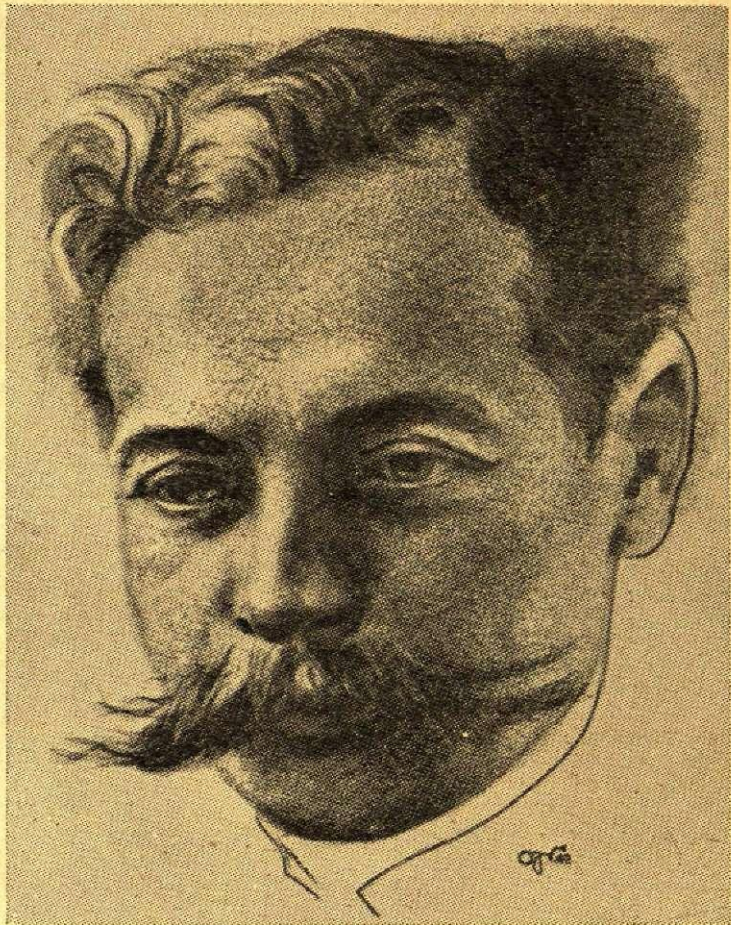
Ierosinājumus un mākslinieciskās atziņas Kolbe
guvis no franču tēlniekiem Rodēna un Majola.
Ar lielu aizrautību viņš pētījis arī renesanses diž-
gara Mikelandželo skulptūras. Iegūtās atziņas un
ierosinājumus Kolbe pārkausa sevī, izveidojams
savdabīgu mākslas pasaules uztveri. Kolbes plastiskā
forma iemieso ziemeļniecisku dzīves izjūtu.
Viņa māksla, iekšējās pārliecības un nepieciešamī-
bas vadīta, pauž vācu tautas garu un dvēseli. Kā
liela mākslinieciska personība, Kolbe darbus radi-
jis pēc savas iekšējās dzīves kustības ritma. Kolbes
darbu pamatā skaidra formas uzbūve un īpatnēji
tverti kustību ritms. Ārēji vienkārši, bet formās
spēcīgi tverti slaidi noaugušie, atlētiski vingrie
jaunekļi un jaunavas. Vitāls dzīves spars pulsē šā-
jos sīkstajos ķermeņos. Ar apbrīnojamu melodis-
kumu meistars atklāj tajos dvēseles dzīves brīnu-
mainās norises. Savdabīgā kļusuma apvītajos Kolbes
veidolos strāvo metafiziskā jutoņa. Tie aparoti
savās tieksmēs un dvēseliskās noskaņās. Kolbes
stāvi, kas iegrimuši sevi, valdzina ar savu vareno
izteiksmes spēku un dižciltīgumu. Meistara radītā
veidolu cilts izstaro mūžības un pārlaicīgā gaismu.

Kolbes iemīļotākais materiāls ir bronza. Tikai
nedaudzi veikumi akmenī un marmorā. Bronza

darinātiem darbiem maigs virsmas gleznieciskais mō-
dulējums.

Pirmais Kolbes darbs, kas iegūst sevišķu ievēri-
bu, varētu pat teikt, nodibina viņa tēlnieka slavu,
ir 1912. g. darinātā statuja Dejotāja (Bronza, Na-
cionālā galerijā, Berlīnē). Grāciōzi slaidis jaunavas
ķermenis ar izstieptām rokām iegrimis šupojōšā
dejas ritmā. Pieliektā galva un gleznais roku līdinā-
jums uz sāniem pauž kādu sapņu apmātibas mirkli.
It kā deju ekstazē noreibušā ķermeņi strāvo liega
kļusuma melōdijas.

Īpatnējas kustību problēmas meistars atrisina
darbības posmā, kas sākās pēc Dejotāja parādī-
šanās. Apbrīnojami liela kustību motīvu dažādība,
nereti gaužām vienkāršā tvērumā. Kolbes tēli stāv,
sēž, tup, satupst, nometas ceļos, krit, sabruk, tiecas
augšup vai līdinās. Viņš tver raksturīgus kustību
momentus, kam dziļš sakars ar dvēseles dzīves iz-
paudumiem. Dejotājai radniecīga kustība vērojama
Heines pieminekļī (1913.). Elastīgi platā deju solī,
viegli lidojōšu gaitu traucas jauneklis sāniski iz-
plēstām rokām un sapaņinības aizplivurotu skatu.
Erōtiska tvīksme un ilgas, tieksme pēc dvēselīgas
veldzes ietverta sēdošā sievietes figurā, sevišķi gal-
vas pāgrīzienā. Bagātīgi apstrādāts satupošo mo-
tīvs, kur figurās pakļaujas zemes pievilksanas spē-
kam, piem.: Lielā tupošā (1927., Mārburgā). Vijīgs
kustību ritms apvienots ar sapaņinu domīgumu.
Kolbi nodarbina arī kritošo ķermeņu problēmas.
Brāzmainā kauna un izmisuma pārdzīvojumā sa-
ļimst sieviete statujā Verdzene (1916.). Nespēkā
sakrustotās kājas, sāpēs atmetstā galva un roku no-
vietoējums piešķir ritmisku plastiskumu un reizē
garīgu kustību. Sabrūkošā (1925.) ķermenis zaudējis
savu noturīgumu un izteiksmīgā kritienā gāžas.
Apbrīnojams vieglums un kustību bagātība piemīt
Kolbes stāviem, kas zaudējuši savu stabilo noturi-
gumu. Kāda dziļāka doma allaž apvij dinamiskos
Kolbes stāvus. Tā Želabās (1921.) sievietes saliek-
tajā viduklī, noliektā galvā un plaši izvērstā roku
vēzienā slēpjas kāds nospiedīgs grūtsirdīgums.
Nakts ģenijā (1924.) panākts neparasts ķermeņa
vieglums. Zaudējis savu smagumu, ķermenis traucas
lidojumā. Lidojōšā (1927.) iemiesota atrašanās
kustība. Ieplēstās rokas, kas atgādina spārnu vīcinā-
šanu, balansē nenoturīgo, smagumu pārvarējušo
figūru; mirklis — tas atrausies lidojumam. Kāds
netverams, spirituāls aparējums list pār Nakts
(1930.) figūras sulīgi plastiskajām formām, pie-
šķīrot šīm Kolbes viziju tēlam īpašu burvību.
Grūtsirdības nomāktais sievietes ķermenis, pārva-
rējis zemes smagumu un tikko ar kājam viegli
pieskāries zemei, traucas lidojumā. Mistiska apmī-
dza un gara atklāsme lejas Palsudināšanā (1924.).
Sastingušā zēna izstieptajā ķermeņī iemiesota pār-
jutekliska dabas parādība. Zēna spirituālā roku
kustība vēstī uzmanību par ārkārtīgi svarīgas ziņas
došanu. Figūras nostatījums uz slīpas pamatnes
piešķir trauksmi augšup. Platās, gaisa piepūstās
nāsīs un mazliet jaušamais smaidis liecina par ne-
tveramu, ekstazē iegrimušu jūtu uzplūdumu. Asos
un traušlos ķermeņa apveidos pulsē trauksmaina
un stūraina kustība, kurā sakņojas garīgās izteik-

Jānis Poruks

O. Noriņa zīmējums